

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Г. М. Брусільцева
О. Г. Зима

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2019

УДК 347:338.48(075.034)

Б89

Авторський колектив: канд. екон. наук, доцент Г. М. Брусільцева – розділи 3, 4, 6, 7, 10, 11, практичні завдання; канд. екон. наук, доцент О. Г. Зима – вступ, розділи 1, 2, 5, 8, 9, 12.

Рецензенти: професор кафедри загальноправових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, д-р юрид. наук, канд. екон. наук, доцент *С. М. Полова*; начальник Північно-східного офісу Держаудитслужби, д-р юрид. наук *С. А. Косінов*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 9 від 27.05.2019 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Брусільцева Г. М.

Б89   Правове регулювання туристичної діяльності [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Г. М. Брусільцева, О. Г. Зима. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 214 с.

ISBN 978-966-676-756-4

Розкрито правові засади здійснення туристичної діяльності; проаналізовано міжнародно-правові акти в сфері туризму. Особливу увагу приділено питанням правового статусу суб'єктів туристичних правовідносин, порядку та сутності легалізації суб'єктів туристичної діяльності, механізму договірних відносин у туристичній діяльності, правовим засадам захисту прав учасників туристичних відносин та їхній відповідальності. За тематикою кожного розділу запропоновано завдання для практичної та семінарської роботи.

Рекомендовано для студентів економічних закладів вищої освіти.

УДК 347:338.48(075.034)

© Брусільцева Г. М., Зима О. Г., 2019

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2019

ISBN 978-966-676-756-4

Вступ

У сучасних умовах туристична сфера набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні, стрімко інтегруючись у світову туристичну індустрію. Україна має всі передумови для розвитку внутрішнього та міжнародного туризму: вона є однією з найбільших держав Європи, має гарне географічне положення, сприятливий клімат, неповторний рельєф, багатий природний, історико-культурний, туристично-рекреаційний потенціал. Однак сьогодні в Україні розвиток цієї важливої сфери економіки, яка, за розрахунками фахівців, лише у вигляді податків могла б щороку приносити в державну скарбницю біля 8 млрд гривень, здійснюється повільними темпами. Причинами такого становища є складна соціально-економічна та політична ситуація в державі, часта зміна центральних органів виконавчої влади, що здійснюють управління туристичною сферою, відсутність ефективної стратегії розвитку цієї сфери як на національному, так і на регіональному рівнях, недосконалість нормативно-правової бази, яка б створювала правове поле здійснення туристичної діяльності.

Туристична сфера здійснює істотний вплив на соціальний та економічний стан держави та її регіонів. Вона не тільки залучає до виробництва туристичного продукту більшість галузей економіки – таких, як будівництво, транспорт, зв'язок, комунальне, сільське господарство, легку та важку промисловість, – а й стимулює їх розвиток.

Успішний розвиток туризму в державі надає широкі можливості для забезпечення зайнятості населення за рахунок створення нових робочих місць. Завдяки туризму розвиваються місцеві об'єкти та інфраструктура, впроваджуються культурні та історичні традиції. Він сприяє покращенню збалансованості економіки, будучи потужним об'єднавчим фактором щодо досягнення взаєморозуміння між різними мовними та релігійними групами, укріплення національної єдності та культурної інтеграції.

Враховуючи всі наведені аргументи, можна однозначно стверджувати, що туристична сфера потребує регулювання, підтримки та пильного контролю з боку держави – особливо в умовах сучасної адміністративної реформи. Актуальними стають питання створення правового забезпечення здійснення туристичної діяльності та внесення чітких коректив у чинні нормативно-правові акти.

Метою вивчення навчальної дисципліни "Правове регулювання туристичної діяльності": є формування системи теоретичних знань і прикладних

умінь і навичок у сфері регулювання правовідносин у сфері туризму; здатність правильно тлумачити та застосовувати норми законодавства у туристичній сфері, приймати аргументовані рішення з конкретних питань у сфері туристичних відносин.

Предметом навчальної дисципліни є суспільні відносини, що виникають між суб'єктами туристичної діяльності, туристами та іншими суб'єктами.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати**:
понятійний апарат, що застосовується у правовому регулюванні туристичної діяльності;

основні інститути механізму правового регулювання туристичної діяльності;

правовий статус суб'єктів туристичних правовідносин;

порядок і сутність легалізації суб'єктів туристичної діяльності;

механізм договірних відносин у туристичній діяльності;

правові засади захисту прав учасників туристичних відносин та їх відповідальності.

Загальнонаукові та професійні **компетентності** з дисципліни полягають у вмінні:

використовувати інформацію, яка міститься в різноманітних джерелах правового регулювання туристичної діяльності, для вирішення конкретних питань;

правильно тлумачити та застосовувати норми законодавства у сфері туризму;

вирішувати проблемні завдання, складати необхідні документи та виконувати іншу роботу, пов'язану з правовими аспектами діяльності суб'єктів туристичної сфери.

Навчальний посібник складається з теоретичної частини, контрольних запитань для самодіагностики та практичних завдань до кожної теми.

Необхідним елементом успішного засвоєння навчального матеріалу дисципліни є самостійна робота студента із відповідною літературою. Інформаційну базу досліджень складають законодавчі та нормативні акти, праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з питань правових основ здійснення туристичної діяльності, матеріали наукових конференцій, офіційні матеріали Державної служби статистики, провідних міжнародних туристичних організацій.

Розділ 1. Законодавчі засади регулювання туристичної діяльності

1.1. Туристична діяльність як об'єкт правового регулювання.

1.2. Концепція системи правового регулювання туризму в Україні та проблеми правореалізації.

1.3. Міжнародно-правові акти у сфері туризму.

1.1. Туристична діяльність як об'єкт правового регулювання

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом, з іншими науками та сферами життєдіяльності. Однак жодна з них не може повністю і вичерпно охарактеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не спроможний самотійно розв'язати комплекс його проблем.

У сучасних умовах розвитку туризму в Європейському Союзі головними пріоритетами є збільшення туристського попиту, удосконалення та розширення спектру туристичних продуктів і послуг, удосконалення їх якості, екологічності та доступності, використання інформаційно-комунікативних технологій, зміцнення соціально-економічної бази знань та інші завдання. В умовах обрання європейського напрямку розвитку Україна не може стояти осторонь на шляху реалізації поставлених цілей щодо адаптації до законодавства ЄС, тому важливим у цьому аспекті є визначення категорійного інструментарію у туризмі.

Аналіз понятійного апарату у сфері туризму дозволяє визначити численні погляди на категорії "туризм", "турист", "туристична діяльність", "туристична послуга" тощо. Сутність цих понять встановлено в численних нормах міжнародного права, які затверджені актами міжнародних конференцій.

Перше міжнародне визначення поняття "турист" з'явилося у 1937 р. у Комітеті експертів з питань статистики Ліги Націй. Туристом рекомендувалося вважати особу, якій властиві такі ознаки: пересування, тимчасове перебування у визначеному місці, відсутність зв'язку з працею і заробітком.

Однією з міжнародних правових форм погодження позицій держав і координації їх діяльності, вироблення загальних правил міжнародного партнерства та співробітництва в окремих галузях економіки (в тому числі туризму, науки та техніки), а також розв'язання питань систематизації і кодифікації норм та принципів туризму є міжнародні конференції, що проводяться під егідою ООН. Так, у світлі реалізації основ міжнародного економічного та соціального співробітництва світового співтовариства, закріплених в розділі IX Статуту ООН, у 1954 р. пройшла дипломатична конференція ООН з митних формальностей, на якій було вироблено та прийнято три міжнародні документи: Конвенція про митні пільги для туристів (1954 р.); Додатковий протокол до Конвенції про митні пільги для туристів (1954 р.), що стосуються ввезення рекламних туристських документів і матеріалів; Митна конвенція про тимчасовий ввіз приватних дорожніх перевізних засобів (1954 р.) [64].

Положення прийнятих конвенцій були надалі уніфіковані Римською конференцією ООН з туризму та міжнародних подорожей (1963 р.) [64]. Однією з найважливіших цілей Римської конференції ООН з туризму та міжнародних подорожей, скликаної відповідно до резолюцій Економічної і Соціальної ради Генеральної Асамблеї ООН, було розроблення рекомендацій як основи для правового регулювання міжнародного туризму відповідно до норм міжнародного права. Зокрема, було встановлено та рекомендовано до використання категорію поняття "відвідувач". Ним є будь-яка фізична особа, яка відвідує будь-яку іншу країну (окрім тієї, яка є її звичайним місцем проживання) з будь-якої причини (крім занять професійною діяльністю, яка винагороджується у відвідуваній країні). Це визначення охоплює: туристів (тимчасових відвідувачів – не менше 24 годин) з метою відпочинку, відпустки, лікування, освіти, релігії, спорту, у ділових цілях, за сімейними обставинами, у відрядженні та для участі в конференціях; екскурсантів (тимчасових відвідувачів – менше 24 годин), у тому числі круїзних туристів.

Заключні рекомендації Римської конференції 1963 р. були використані більшістю держав світу як основа для вдосконалення форм організації туризму, для розроблення заходів щодо спрощення і уніфікації прикордонних формальностей стосовно іноземних туристів.

На конференції ООН у Гаазі (1989 р.) також порушувалися питання, пов'язані з удосконаленням понятійного апарату в сфері туризму. Це свідчить про те, що формування чіткої і одноманітної термінології є одним з головних напрямів реформування законодавства у сфері туризму.

Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму (Гаага, 14 квітня 1989 р.) запропонувала таке визначення іноземного туриста, яким є будь-яка особа:

а) яка має намір здійснити та/або здійснює подорож до будь-якої іншої країни, крім тієї, яка є її постійним місцем проживання;

б) основною метою подорожі якої є поїздка або перебування терміном не більше трьох місяців, за винятком тих випадків, коли дозволено перебування на більший термін або поновлено тримісячний дозвіл;

в) яка не буде вести будь-яку оплачувану діяльність у відвідуваній країні незалежно від того, чи було їй це запропоновано;

г) яка після завершення вказаної поїздки або перебування в обов'язковому порядку залишить відвідувану країну або для повернення до країни її постійного проживання, або для поїздки до іншої країни,

д) конкретну особу не можна розглядати як іноземного туриста, якщо він/вона не задовольняє усім зазначеним умовам, і зокрема, особу, яка після прибуття до країни як турист з метою туристичної поїздки або перебування намагається продовжити термін поїздки або перебування для поселення та/або здійснення у цій країні оплачуваної діяльності [64].

У 1993 р. Статистичною комісією ООН був прийнятий комплекс рекомендацій за статистикою туризму, підготовлених Світовою організацією туризму (СОТ). Відповідно до рекомендацій СОТ усі мандрівники, що займаються туризмом, визначаються як відвідувачі. Поняття "відвідувач" охоплює дві категорії фізичних осіб: турист і екскурсант. Турист – відвідувач, який здійснює щонайменше одну ночівлю в колективному або індивідуальному засобі розміщення у відвідуваному місці. Екскурсант – відвідувач, що перебуває у відвідуваному місці менше 24 годин (без ночівлі). У 2008 р. Статистичною комісією ООН були прийняті Міжнародні рекомендації щодо статистики туризму (МРСТ 2008). Від прийнятих у 1993 р. нові рекомендації відрізняються таким:

1) змінено формулювання поняття відвідувача з метою охоплення всіх туристів, за винятком тих, хто здійснює поїздки з метою працевлаштування на підприємстві, що постійно знаходиться в країні відвідин. Термін розширений на основі недвозначного включення транзитних відвідувачів, які в'їжджають на визначену законом економічну територію країни (за умови, що вони не в'їжджають в країну з метою працевлаштування на підприємстві, що постійно знаходиться в країні відвідин);

2) роз'яснені концепції поїздок і відвідин і їх характеристик (відправний пункт, кінцевий пункт, тривалість і мета);

3) змінені класифікації цілей поїздок, пов'язаних з туризмом, тощо.

Таким чином, у документах ООН прослідковується, що їх норми максимально спрямовані на відокремлення відвідувачів, які мають суттєве значення для економіки та можуть споживати блага певної країни перебування, від осіб, перебування яких пов'язане з метою отримання доходу в цих країнах.

Поняття "туризм" уперше було прийняте ООН у 1954 р. Термін трактувався як активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я та фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межі постійного проживання.

Пізніше, у 1980 р. Манільська декларація з світового туризму, прийнята Всесвітньою конференцією з туризму, яка проходила в Манілі (Філіппіни), визнає туризм як діяльність, що відіграє важливе значення в житті народів. Цей вид діяльності розглядався як одна з основних галузей світової економічної діяльності, позитивний та постійний фактор, що сприяє взаємному пізнанню і розумінню, основа для досягнення більш високого рівня поваги та довіри між усіма народами світу [64].

У 1989 р. Гаазька декларація [64] проголосила туризм сферою послуг і діяльністю, що має найважливіше значення для життя людей і сучасних суспільств, що перетворилася на ефективну форму використання вільного часу окремих осіб і є основним засобом міжособистісних зв'язків і політичних, економічних і культурних контактів, які стали необхідними в результаті інтернаціоналізації всіх секторів життя націй.

Відповідно до ст. 1 Гаазької декларації "туризмом є вільне переміщення людей від їх місця проживання та роботи, а також сфера послуг, створена для задоволення потреб, що виникають внаслідок цих переміщень" [64].

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), туризм є похідним від французького *tour* (прогулянка, поїздка) і є подорожжю у вільний час; це один із видів активного відпочинку.

Аналізуючи поняття туризм з точки зору господарського права та економіки, В. В. Рєзнікова визначає туризм як сферу господарювання з обслуговування осіб, котрі перебувають тимчасово поза місцем свого постійного проживання (надання їм платних послуг). Туризм характеризується такими обов'язковими ознаками, як:

1) виїзд особи-послугоотримувача (туриста) поза межі місця постійного проживання без зайняття оплачуваною діяльністю;

2) тимчасовість;

3) наявність певної мети, досягнення якої не пов'язане зі здійсненням туристом оплачуваної діяльності в країні (місці) свого тимчасового перебування;

4) туристичне переміщення відбувається через посередництво суб'єктів підприємництва, виключною або основною господарською діяльністю котрих є надання посередницьких послуг у сфері туризму (послуг з організації туризму);

5) здійснення туризму відбувається через надання комплексної туристичної послуги (або, як ще зазначається в літературі, туристичне переміщення забезпечується наданням комплексу туристичних послуг – туристичного продукту) [77, с. 348].

Туристична діяльність визначається як результат діяльності господарської організації або індивідуального підприємця, що спрямований на задоволення потреб туриста в організації та здійсненні туру та/або його окремих складових [77, с. 349].

Н. О. Ган під туризмом розуміє тимчасове переміщення людей з постійного місця проживання, не пов'язане з їх способом життя та переселенням на нове місце проживання, з різними цілями (відпочинку, занять спортом, пізнання навколишнього світу тощо), що не мають відношення до підприємницької та іншої діяльності, спрямованої на отримання прибутку від джерела у країні (місці) тимчасового перебування [88, с. 13]. Дуже схоже поняття надає В. О. Квартальнов, який під туризмом розуміє тимчасове переміщення людей з місця свого постійного проживання до іншої країни або місцевості в межах своєї країни у вільний час із метою отримання задоволення та відпочинку, оздоровчих, гостьових, пізнавальних цілях, але без зайняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці [65, с. 24].

За Н. Ф. Реймерсом, туризм – це будь-яка подорож з метою відпочинку і ознайомлення з новими регіонами й об'єктами [77]. О. О. Бейдик дає таке пояснення цього терміна: туризм – це форма масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, просвітницькою та іншими функціями [81].

Туризм можна розглядати в широкому та вузькому значенні. У широкому розумінні до туризму належить будь-який маршрут вашого переміщення у просторі, який виходить за межі буденності або за рамки повсякденних справ. Так, щоденні поїздки з дому на роботу і з роботи додому до туризму не належать, а постійні виїзди на рибалку чи в ліс – уже

туризм. Прогулянка магазинами по дорозі на роботу – це не туризм, а от відвідування ярмарку або цілеспрямована поїздка в торговий центр в іншому місті належить до туризму, якщо ця поїздка не здійснювалась за товарами, які регулярно купують для повсякденних потреб.

У вузькому значенні туристичними вважають всі спеціально організовані маршрути з переміщення громадян, які здійснюються за їх рахунок (або за рахунок організацій, що їх послали), окрім переміщень, пов'язаних із виконанням професійних обов'язків. Якщо розглядати у вузькому значенні, туристичний бізнес провадять спеціальні організації (туристичні фірми, бюро, агентства та ін.), які є суб'єктами туристичної діяльності.

Чинне національне законодавство визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики у сфері туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Головним документом є Закон України "Про туризм" № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. [49]. Слід зазначити, що цей Закон став правовим підґрунтям для розроблення цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності.

Про визнання вагомості туризму, його впливу на розвиток життя країни свідчать укази Президента України від 02.03.2001 р. "Про підтримку розвитку туризму в Україні" та від 14.12.2001 р. "Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері туризму", постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму" від 27.06.2003 р. № 390-р, Розпорядження Кабінету міністрів України "Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р." та інші [22; 23; 101].

Закон України "Про туризм" визначає **туризм** як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

Організаційними формами туризму є **міжнародний і внутрішній туризм**.

До міжнародного туризму належать: *в'їзний туризм* – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та *виїзний туризм* – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.

Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території.

Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо.

Особливості здійснення окремих видів туризму встановлюються окремими нормативно-правовими актами.

Існує багато поглядів на туризм як на галузь господарства, так і на міжгалузевий комплекс або ринок, де туристичне підприємство з продукції різних галузей формує **туристичний продукт**. Таким продуктом є попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше двох таких послуг, що реалізуються або пропонуються для реалізації за визначеною ціною. До складу туристичних послуг входять послуги: перевезення; розміщення; інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо), які визначаються як супутні та характерні туристичні послуги.

Супутніми туристичними послугами та товарами є послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких несуттєво скоротиться без їх реалізації туристам.

Характерні туристичні послуги та товари – це послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких суттєво скоротиться без їх реалізації туристам.

Туристичні послуги надаються туристам **суб'єктами туристичної діяльності**, а саме: підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, фізичними особами, які зареєстровані у встановленому законом порядку та отримали ліцензію на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг.

Таким чином, будь-яке визначення поняття "туризм" виключає момент отримання прибутку під час туристичної подорожі. Отже, туризм є популярною формою організації відпочинку, проведення дозвілля, пізнання рідного краю, навколишнього середовища, ознайомлення з історією, культурою і традиціями певної країни.

1.2. Концепція системи правового регулювання туризму в Україні та проблеми правореалізації

Розвиток туризму зумовлює необхідність розроблення, прийняття та вдосконалення нормативно-правового забезпечення туристичної діяльності. Існування великої кількості нормативно-правових актів, які регулюють туристичну діяльність, визначає необхідність їх класифікації.

У сучасній юридичній науці існує багато трактувань класифікації нормативно-правових актів. Більшість вчених виділяють такі **класифікаційні ознаки**:

за юридичною силою (Конституція України, конституційні закони, звичайні закони);

за суб'єктами законотворчості (закони, що приймаються представницькими державними органами влади, іншими центральними органами влади, які здійснюють правотворчість на основі делегування їм правотворчих повноважень від представницьких органів; уповноваженими громадськими організаціями (муніципальними органами, профспілками тощо); спільними (державних органів та інших соціальних структур); народом України за участю в референдумі);

за предметом правового регулювання: конституційні (Закон України "Про громадянство"), адміністративні (Кодекс України про адміністративні правопорушення), цивільні (Цивільний кодекс України), кримінальні (Кримінальний кодекс України), екологічні (Закон України "Про охорону атмосферного повітря") тощо;

за терміном дії: постійні (Конституція України) та тимчасові (розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р.), надзвичайні – їх дія обмежена у часі та залежить від існування відповідних зазначених у цьому законі надзвичайних обставин;

за структурою: прості (Закон України "Про освіту"), кодифіковані (Цивільний кодекс України, Основи законодавства України про культуру);

за сферою дії: загальнодержавні (Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"), окремих адміністративно-територіальних одиниць (постанови або рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим).

Н. А. Опанасюк виділяє класифікацію нормативно-правових актів у туризмі за двома критеріями: предметом і характером регулювання [74].

У першому випадку нормативно-правові акти України у сфері туризму розподіляють на загальні та спеціальні. Загальні характеризуються тим, що предмет їх регулювання досить широкий та охоплює туристичні та інші суспільні відносини. Спеціальні – акти, які цілком присвячені питанням туризму. За другим критерієм нормативно-правові акти розмежовані на матеріальні та процесуальні. Нормативно-правові акти України у сфері туризму матеріального характеру – акти, що містять матеріальні норми права: встановлюють права й обов'язки, а також відповідальність учасників відповідних відносин. Джерела системи законодавства України про туризм процесуального характеру регулюють процесуальні відносини у сфері туризму: надання дозволів на право здійснення туристичного супроводу, ліцензування діяльності у сфері туризму, сертифікацію турпослуг, порядок в'їзду та виїзду громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства з метою туризму; захист прав і свобод людини та громадянина у сфері туризму тощо.

Інші автори розглядають нормативно-правові акти за характером як кодифіковані та некодифіковані [69; 73].

Аналізуючи дослідження багатьох авторів з питань юриспруденції та правового забезпечення туристичної діяльності, можна виділити чотири **групи нормативно-правових актів у сфері туризму**: Конституція України; законодавство України про туризм загальної дії; спеціальне законодавство України про туризм; в окрему (четверту) групу входять міжнародно-правові акти у сфері туризму. До *першої групи* належить Конституція України, що є основою законодавства про туризм, норми якої регламентують найважливіші відносини у сфері туризму. *Другу групу* становить законодавство, яке регулює як туристичні, так і інші суспільні відносини. Це так зване законодавство загальної дії, яке створює умови для реалізації людиною і громадянином права на свободу пересування, відпочинок та інших суміжних прав і свобод у туристичних подорожах. До *третьої групи* віднесено спеціальне законодавство України про туризм, що охоплює Закон України "Про туризм", постанови Верховної Ради України з питань туризму, укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України щодо туризму, відомчі акти державних компетентних органів з питань туризму. За роки існування туризму міжнародним співтовариством були напрацьовані принципи та норми, що регулюють питання у сфері туризму. Це зумовило виділення норм міжнародного права в окрему групу – *четверту*, яка включає в себе: міжнародні договори (двосторонні) України у сфері туризму; міжнародні конвенції, що регламентують порядок надання туристич-

тичних послуг, здійснення туристичних формальностей; рішення міжнародних недержавних організацій з питань туризму тощо.

У табл. 1.1 подано перелік нормативно-правових актів, що регламентують здійснення туристичної діяльності в Україні та правовий статус туристів.

Таблиця 1.1

**Перелік нормативно-правових актів,
які регламентують туристичну діяльність в Україні**

Нормативно-праві акти	Сфера дії
1	2
Конституція України [7]	Регламентує основні права громадян: на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на відпочинок; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом
Цивільний кодекс України [54]	Установлює правовий статус фізичної особи – суб'єкта підприємницької (туристичної) діяльності та юридичної особи, порядок набуття ними правосуб'єктності; порядок укладання, зміни та розірвання договорів
Господарський кодекс України [1]	Установлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності, яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності; визначає основні засади господарювання в Україні та регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання
Митний кодекс України [9]	Установлює правила та порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, процедур під час переміщення товарів через митний кордон України різними видами транспорту, особливості пропуску та оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами
Податковий кодекс України [11]	Регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів суб'єктів господарювання, в тому числі суб'єктів туристичної діяльності; зокрема визначає вичерпний перелік податків і зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права і обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства

1	2
Кодекс України про адміністративні правопорушення [4]	Визначає правопорушення під час здійснення підприємницької діяльності (в тому числі туристичної) та порядок і способи притягнення до адміністративної відповідальності
Кримінальний кодекс України [8]	Зазначає склад правопорушень і міру відповідальності осіб за вчинення ними злочинів проти: основ національної безпеки; господарської діяльності; довкілля; миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та ін.
Закон України "Про туризм" [49]	Установлює поняття туризму, туристичного продукту, визначає суб'єктів туристичної діяльності, регламентує порядок здійснення ними діяльності у сфері туризму
Закон України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" [14]	Визначає порядок реєстрації як юридичної, так і фізичної особи, яка має намір стати підприємцем, зокрема суб'єктом туристичної діяльності. Установлює порядок державної реєстрації припинення як юридичної особи, так і підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця
Закон України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [35]	Визначає види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (зокрема туроператорська діяльність, порядок ліцензування); встановлює державний контроль у сфері ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування
Закон України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" [48]	Визначає правові засади підтвердження відповідності продукції, персоналу, систем якості, систем управління якістю та систем управління довкіллям вимогам, установленим законодавством України
Закон України "Про стандартизацію" [45]	Установлює правові та організаційні засади стандартизації в Україні; спрямований на забезпечення єдиної технічної політики у цій сфері
Закон України "Про страхування" [46]	Регламентує відносини у сфері страхування; спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб
Закон України "Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України" [41]	Регулює порядок здійснення прав громадян України на виїзд з України та в'їзд в Україну, а також порядок оформлення документів для зарубіжних поїздок, визначає випадки тимчасового обмеження права громадян на виїзд з України та встановлює порядок розв'язання спорів у цій сфері
Закон України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" [42]	Визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, та встановлює порядок їх в'їзду в Україну та виїзду з України

1	2
Наказ Держтурадміністрації України "Положення про порядок видачі дозволів на право туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу" [101]	Визначає: порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу; перелік документів, що надаються фахівцями туристичного супроводу для отримання дозволу на право здійснення туристичного супроводу
Постанова Кабінету міністрів України "Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України" [30]	Визначає порядок в'їзду в Україну, виїзду з України та транзитного проїзду через її територію іноземців та осіб без громадянства; оформлення документів іноземцям та особам без громадянства на право перебування в Україні; пересування іноземців та осіб без громадянства територією України та вибору ними місця проживання в Україні; відповідальності іноземців та осіб без громадянства, юридичних і фізичних осіб, які їх приймають чи надають їм послуги, за порушення законодавства України
Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Ліцензійних умов провадження турсервісної діяльності" [26]	Визначає вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатами, які провадять турсервісну діяльність, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії
Постанова Кабінету Міністрів України "Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України" [24]	Регламентує порядок оформлення та видачі паспорта для виїзду за кордон, визначає підстави для відмови у видачі паспорта; підстави для повернення паспорта державі, його вилучення, визнання недійсним та знищення

Слід зазначити, що поданий перелік не є повним, оскільки в процесі розвитку туризму з'являються нові види туристичних послуг, щодо яких розробляються та впроваджуються нові нормативно-правові акти.

1.3. Міжнародно-правові акти у сфері туризму

Міжнародно-правове регулювання туризму та туристичних послуг ґрунтується на міжнародних договорах і міжнародних звичаях, а також актах спеціалізованих міжнародних організацій.

За час діяльності міжнародних організацій були прийняті найважливіші документи з питань туризму, а саме:

Загальна резолюція римської конференції ООН щодо міжнародного туризму та подорожей, 1963 р.;

Завершальний акт Ради безпеки та співпраці в Європі, 1975 р.;

Манільська декларація зі світового туризму, 1980 р.;

Документ Акапулько, прийнятий Всесвітньою Радою з туризму, 1982 р.;

Хартія туризму і її розділ "Кодекс туризму", 1985 р.;

Гаагська декларація з туризму, 1989 р.;

Осакська декларація з туризму, 1994 р.;

Глобальний етичний кодекс туризму, 1999 р.;

Осакська декларація тисячоліття, 2001 р.

У 1963 р. у рамках проведення **Римської конференції ООН з туризму та міжнародних подорожей** було розроблено рекомендації, які послугували основою для правового регулювання міжнародного туризму відповідно до норм міжнародного права. Зокрема, знайшло своє визначення поняття "тимчасовий відвідувач", яке включало будь-яку особу, яка відвідує будь-яку іншу країну окрім тієї, яка є його звичайним місцем проживання, з будь-якої причини, окрім заняття професійною діяльністю, що винагороджується у відвідуваній країні. Це визначення охоплює:

туристів (тимчасових відвідувачів – не менше 24 годин) у цілях відпочинку, відпустки, лікування, освіти, релігії, спорту, з діловими цілями, за сімейними обставинами, у відрядженні та для участі в конференціях;

екскурсантів (тимчасових відвідувачів – менше 24 годин), враховуючи круїзних туристів [64].

Окрім того, у рекомендаціях Римської конференції відносно спрощення урядових формальностей у сфері міжнародного туризму були визначені основні положення, які повинні враховуватися в інтересах міжнародного туризму під час створення норм таких правових інститутів: паспортний (документальний) контроль; візовий контроль; митний контроль; валютний контроль; епідеміологічний і санітарний контроль; страхування іноземних громадян. Ці положення використовуються більшістю держав світу як основа

для вдосконалення форм організації туризму, для розроблення заходів зі спрощення і уніфікації пограничних формальностей відносно іноземних туристів.

Норми та правила, що стосуються митних формальностей, були до останнього часу вкрай несприятливими для масового розвитку міжнародного туризму. У матеріалах Римської конференції запропоновано максимальна лібералізація в питаннях надання іноземної валюти для подорожей. У випадках, коли країни в результаті певних умов вимушено введені необхідні обмеження, сума валюти на одного туриста для однієї подорожі має бути еквівалентна не менше 500 американським доларам. Водночас слід ураховувати введення з 2001 р. в офіційний обіг єдиної європейської валюти "євро".

Розглядаючи принципи митного контролю туристських рекламних документів і матеріалів, Римська конференція рекомендувала, щоб відносно рекламних документів і матеріалів (що згадуються в ст. 3 "Додаткового протоколу до Конвенції про митні пільги для туристів", 1954 р.) митна влада не вимагала їх зворотного вивезення протягом 12 місяців (як цього вимагає "Додатковий протокол") або на відповідне прохання надавала таку можливість на триваліший термін у рамках, установлених законами та правилами країни тимчасового ввезення.

Римська конференція вказала, що її рекомендації не повинні тлумачитися як такі, що обмежують або знижують ті спрощення, які вже надані державами і які перевершують мірою своєї лібералізації спрощення, рекомендовані нею.

Значна увага була приділена формам реклами та пропаганди, застосовуваним національними туристичними організаціями. Такі засоби мають бути достовірними, без агресивного характеру. Римська конференція рекомендувала, щоб національні туристичні організації виділили на ці цілі від 1 до 5 % (у будь-якому разі, не менше 1 %) витрат іноземних туристів, які відвідують цю країну. Це бажана мета, що веде до розвитку світового туризму та міжнародних туристських зв'язків.

У зв'язку із зростанням конкуренції серед країн і районів активного міжнародного туризму на Римській конференції було встановлено, що набуває значущості співпраця в сфері заохочення туризму на регіональній основі. Зокрема, вказано, що в країнах Європи, Америки, Західній Азії і Океанії вже виконана позитивна робота з міжнародної співпраці в цьому аспекті, що може слугувати хорошим прикладом для інших туристичних районів світу.

Особливу увагу було приділено діяльності туристичних агентств у царині міжнародного туризму. Зокрема, було відмічено, що відповідальність турагентств щодо транспортних організацій, власників готелів і мандрівників у багатьох випадках ще повністю не усвідомлена. Така відповідальність має суттєве значення, і тому статус турагента повинен розглядатися як професійний.

Крім того, вивчаючи основні проблеми розвитку матеріальної бази та послуг для туристів, Римська конференція рекомендувала вжити спеціальні фінансові, податкові, митні й адміністративні заходи, а також ширше практикувати співпрацю держав в області засобів розміщення та транспорту на базі міжнародних угод і програм розвитку спеціалізованих органів ООН і міжнародних туристичних організацій.

У межах Римської конференція з особливу увагу було приділено стосункам державної влади із власниками засобів розміщення. У її резолюції підтримується пропозиція про прийняття в міжнародному масштабі положення про готелі – регулятивного правила, застосовуваного до готельної туристської індустрії в інтересах держави (наприклад, Міжнародна готельна конвенція 1979 р., що стосується укладанням контрактів між власниками готелів і турагентами).

Римська конференція, визнавши засоби транспорту найбільш важливими чинниками, що сприяють безперервному розвитку міжнародного туризму, рекомендувала подальше зниження пасажирських тарифів на всі види міжнародного транспорту, розвиток транспортних магістралей, досягнення міждержавних угод з найважливіших питань розвитку та використання міжнародних транспортних засобів.

У 1980 р. на **Всесвітній конференції ВТО з туризму в Манілі** (Філіппіни) були запропоновані нові принципи у сфері туризму, які отримали своє закріплення в Манільській декларації. Зазначені принципи досі з успіхом втілюються в життя за допомогою ряду практичних заходів. Принципи засновані на підтримці не лише урядових кіл, але і політичних об'єднань, профспілок, системи освіти, вчених, релігійних діячів і засобів інформації як на національному, так і міжнародному рівнях. Якщо до 1980 р. туризм розглядався з точки зору прибутковості, то Манільська декларація проголосила нову сучасну, реалістичну концепцію туризму як способу проведення відпусток, як форму відпочинку, подорожей і переміщень осіб з будь-якими цілями.

Головними стратегічними напрямками втілення Манільської декларації є:

- а) право на відпочинок;
- б) організація туризму під егідою держави або комерційного асоціативного приватного сектора;
- в) національний туризм;
- г) туризм як чинник міжнародної солідарності;
- д) створення умов для туризму, пов'язаного не лише з просвітницькими колами на всіх рівнях, але і із засобами масової інформації і спеціалізованою пресою;
- ж) довкілля, природні ресурси, а також культурна й історична спадщина;
- з) нові напрями туристських потоків.

Упровадження зазначеного плану дій покладається на національні туристичні адміністрації (міністерства, урядові установи), національні законодавчі органи, профспілкові організації, асоціації підприємців, політичні й академічні кола, туристичні підприємства, суміжний сектор туризму, молодіжні організації, засоби масової інформації, релігійні організації.

На основі загальних керівних принципів було запропоновано домогатися:

- 1) загального визнання права на відпочинок і дозвілля для усіх верств населення, зокрема, права на оплачувану відпустку для годувальників;
- 2) поступові поліпшення використання вільного часу;
- 3) розроблення і реалізації заходів із планування відпусток з урахуванням вимог виробництва;
- 4) спрощення (за можливістю) туристичних формальностей відносно в'їзду та виїзду з території, митних процедур, валютних і медичних правил;
- 5) поліпшення транспортних умов, наприклад, шляхом введення знижених тарифів або інших стимулів для відпочивальників, молодих людей, престарілих або інвалідів з середнім і низьким рівнем заробітку;
- 6) розвитку та збільшення найбільш простих і функціональних видів готельного розміщення для населення з низькими прибутками;
- 7) захисту та збереження довкілля, екологічної структури, природної, історичної і культурної спадщини країни;
- 8) якісного оптимального використання існуючих або потенційних туристських ресурсів;
- 9) включення туризму в навчальні програми з особливим упором на його нові принципи та концепції;

10) матеріальної і моральної підтримки туристів з метою подальшого здійснення концепції оплачуваної відпустки;

11) застосування фінансових і технічних заходів, що мають на меті збільшення купівельної спроможності громадян;

12) найкращих можливостей розподілу туристських потоків на всій національній території;

13) залучення уваги до туризму з боку громадськості і урядових кіл;

14) вжиття заходів щодо роз'яснення громадянам їх подвійної ролі – гостя і хазяїна;

15) здійснення на усіх відповідних рівнях освітньої системи та включення у відповідний навчальний матеріал нових ідей, напрацьованих у результаті досліджень і спрямованих на краще використання вільного часу, включаючи можливості для подорожей;

16) розробок надійних і всеосяжних інформаційних матеріалів, які повинні надаватися в розпорядження засобів масової інформації і споживачів;

17) постійного виховання громадськості як гарантії взаємної пошани між туристами та місцевим населенням.

Серед принципів Манільської декларації особливого значення набуває свобода туристських подорожей, яка можлива тільки у разі стабільного економічного порядку.

Свобода туристських подорожей включає:

свободу пересування в межах національної території;

дозвіл туристам в'їжджати на національну територію і покидати її;

вільний вибір туристських напрямів, видів подорожей і організацій;

вільний доступ до туристичної інформації.

Водночас Манільська декларація запропонувала державам:

забезпечити іноземним туристам самий кращий прийом і поводження без будь-якої дискримінації;

сприяти пересуванню транспортних засобів, літаків і суден, що використовують затверджені маршрути, та забезпечувати їх безпеку;

застосування більш гнучких правил контролю з обміну валюти.

Реалізація плану дій Манільської декларації повинна ґрунтуватися на таких засадах:

праві на відпочинок, дозвілля і оплачувану відпустку, створення належних соціальних умов і законодавчої бази для полегшення доступу до проведення відпустки;

підготовці до подорожей, яка має бути частиною процесу освіти молоді у сфері туризму;

розвитку внутрішнього туризму, що сприятиме збалансованому стану національної економіки завдяки перерозподілу національного доходу, забезпеченню зайнятості населення на підприємствах туристичної сфери; свободи пересування.

У цілях заохочення і поширення інформації про відпочинок, відпустки та подорожі у 1979 р. Всесвітню туристичною організацією (ЮНВТО) запроваджується професійне свято – Всесвітній день туризму. Була визначена роль розвитку туризму як елемента міжнародної стратегії розвитку. Стратегія полягала в тому, що світовий туризм стане істотним чинником забезпечення миру в усьому світі, моральною та інтелектуальною основою для міжнародного взаєморозуміння і взаємозалежності між націями. Він внесе вклад у встановлення нового міжнародного економічного порядку, який сприятиме скороченню економічного розриву між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

У 1982 р. у м. Акапулько (Мексика) відбулася Всесвітня нарада з туризму, в якій взяли участь 79 держав світової спільноти і 57 делегацій різних міжнародних організацій, що мають інтереси в міжнародному туристському бізнесі. Організатором Всесвітньої наради виступила Всесвітня туристська організація (ЮНВТО). Ініціатором проведення такої наради були Мексиканські Сполучені Штати. Результатом її став **Документ "Акапулько"** Всесвітньої наради з туризму.

Метою Всесвітньої наради з туризму була необхідність розгляду державами-учасниками стану виконання рішень, рекомендацій і доручень, прийнятих на Всесвітній конференції з туризму у вересні-жовтні 1980 р. у Манілі (Філіппіни), зокрема, в її підсумковому документі – Манільській декларації зі світового туризму.

На Всесвітній нараді розглядались такі важливі проблеми:

було констатовано, що право на відпочинок як природний наслідок права на працю має стати основним правом людини на щастя. Це уможлиблює право на використання вільного часу, зокрема найширші можливості доступу до проведення відпусток;

було визнано, що необхідний доступ усе більш широких верств населення до проведення відпусток і подорожей є новою рисою сучасного туризму. Новий підхід має знайти своє завершення в системі заходів адміністративного, законодавчого та фінансового порядку, спрямованих на забезпечення кращого соціального, культурного, освітнього, політичного і економічного управління сферою міграції мандрівників;

було підкреслено, що людська діяльність, пов'язана з подорожами та проведенням відпусток, визначена будь-якими мотивами, може сприяти розкриттю здібностей людини, підвищенню її освітнього рівня, допомогти усвідомленню того, що її доля пов'язана з долями всіх людей тією мірою, в якій сама відчуває себе в ній головною дійовою особою. Проте якість туризму значно залежить від політики урядів, спрямованої на підготовку кадрів для туристичного бізнесу як у рамках державного, так і приватного секторів;

на нараді зазначалося, що держави світової спільноти повинні нарощувати зусилля, зробивши розвиток національного туризму постійним. Національний туризм дозволяє людині пізнати рідну країну, підготовлюючи її, таким чином, до "відкриття всесвіту". Завдання державних органів з управління туризмом полягає в тому, щоб належним чином роз'яснювати призначення національного туризму, розкриваючи його соціальний, виховний і пізнавальний характер. Національний туризм забезпечує створення робочих місць на економічному просторі країни. Він взаємозв'язаний і взаємозалежний з іншими галузями економіки країни.

У прийнятій Всесвітньою нарадою з туризму резолюції особливо підкреслюється наполеглива необхідність:

визнання усіма державами права своїх громадян на відпочинок і на проведення вільного часу та права на оплачувані відпустки для найманих робітників;

спрощення там, де це можливо, формальностей, пов'язаних з туристськими подорожами, в плані виїзду та в'їзду (з країни або в країну), митних формальностей, валютного законодавства, медичних правил тощо;

підвищення комфортності перевезень (повітряним, залізничним, морським, автодорожнім транспортом), наприклад, шляхом зниження тарифів, введення в оборот різних пільг з метою залучення до туристських подорожей категорій громадян з середніми та незначними прибутками, молоді, громадян похилого віку та громадян з фізичними недоліками;

охорони довкілля, екологічної структури, природного, історичного та культурного надбання національної території суверенної держави, оберегаючи їх від спотворення і фальсифікації;

включення національного та міжнародного туризму в програми навчання для усіх вікових груп населення, підкреслюючи таким чином нові принципи та концепції туризму;

застосування фінансових і технічних заходів, спрямованих на збільшення купівельної спроможності громадян;

визнання за туризмом державою та громадською думкою його виняткової важливості для економіки країни, яке має бути рівним за значенням, що визнається за іншими сферами економіки країни;

організація заходів, що забезпечують, починаючи зі шкільного віку, підготовку громадянина до подвійної ролі, яку він повинен відігравати або як "гість/відвідувач", або як "хазяїн/відвідуваний".

Всесвітня нарада з туризму в Акапулько констатувала правильність основних напрямів розвитку сучасного національного і міжнародного туризму і актуальних рішень, які були прийняті на Всесвітній конференції з туризму 1980 р.

У 1985 р. на шостій сесії Генеральної асамблеї ЮНВТО була схвалена **Хартія туризму**. Документ містить рекомендації щодо діяльності суб'єктів туристичної сфери: держави, представників місцевого населення туристських районів, працівників у сфері туризму та самих туристів. Рекомендації для останніх містяться в спеціальному розділі (Кодекс туриста).

Оскільки право на відпочинок признається у всьому світі, державам слід розробляти та проводити політику внутрішнього та міжнародного туризму за такими напрямками:

розвиток туризму на різних рівнях – місцевому, регіональному, національному та міжнародному;

забезпечення доступності туризму;

захист туристського середовища;

сприяння зростанню туристської свідомості та контактам місцевого населення з відвідувачами;

забезпечення свободи пересування, безпеки туристів, відсутності будь-якої дискримінації;

створення умов для безперешкодного доступу туристів до служб охорони здоров'я, адміністративних і юридичних служб;

вживання заходів із протидії використанню туризму для експлуатації в цілях проституції і поширення наркотиків.

Водночас місцевому населенню також надається можливість доступу до туристських ресурсів. Воно має право на розуміння і пошану до своїх звичаїв, релігії і інших аспектів культури. Лояльність з боку відвідувачів має забезпечуватися поширенням відповідної інформації. Місцеве населення також повинне ставитися до туристів з гостинністю.

Працівники у сфері туризму, від яких залежить якість туристичного продукту, також мають право розраховувати на сприяння з боку держави.

Це виражається в створенні сприятливих умов для їх діяльності, забезпеченні можливості професійної підготовки, співпраці між собою і з публічною владою.

Кодекс туриста закріплює основні права і обов'язки туристів. *Туристи повинні:* сприяти взаєморозумінню між народами; проявляти пошану до устрою життя і законодавства країн перебування; з розумінням відноситися до звичаїв, вірувань місцевого населення; утримуватися від підкреслення відмінностей між собою і місцевим населенням; бути сприйнятливими до культури місцевого населення; перешкоджати експлуатації будь-кого в цілях проституції і поширенню наркотиків. *Туристи мають право на:* пом'якшення адміністративного та фінансового контролю; якомога кращі умови на транспорті; вільний доступ до районів туристського інтересу; належну інформацію про умови подорожі; особисту безпеку та безпеку свого майна; можливість користуватися засобами громадської гігієни й отримання інформації щодо попередженню поширення інфекційних захворювань; доступ до засобів зв'язку, адміністративних і юридичних процедур; можливість сповідання своєї релігії; звернення в законодавчі органи та громадські організації для найкращого здійснення права на відпочинок.

У 1989 р. Міжпарламентською конференцією з туризму, проведеною в Гаазі (Нідерланди), була прийнята **Гаазька декларація з туризму**. Зміст декларації зводиться до закріплення десяти основних принципів, які мають дотримувати всі учасники відносин у сфері туризму. У кожному принципі закріплюються рекомендації з його реалізації.

Перший принцип містить визначення туризму, під яким розуміють не лише всі вільні переміщення людей, але і сфера послуг, створена для задоволення потреб, що виникають у результаті цих переміщень. Тут також визначається значення туризму для життя людини та суспільства.

Другий принцип присвячений соціально-економічній складовій туризму: туризм може бути ефективним засобом сприяння соціально-економічному зростанню усіх країн. Підкреслюється, що умовою цього є прийнятний рівень самозабезпечення туристської сфери, за якого країна не повинна витратити більше того, що вона сподівається отримати від туризму.

Третій принцип закріплює необхідність раціонального використання та охорони природного довкілля та інших туристичних ресурсів через інформування туристів і мандрівників про бережливе ставлення до природного та культурного довкілля.

Четвертий принцип містить визначення категорії іноземного туриста.

П'ятий принцип говорить про можливість розумного обмеження прав людини на відпочинок і вільний час тільки у випадках, передбачених законом.

Шостий принцип присвячений питанням спрощення туристичних формальностей.

Сьомий і восьмий принципи зачіпають взаємозв'язані проблеми безпеки в туризмі та загрози тероризму.

Дев'ятий принцип визначає, що якість туристських послуг залежить від рівня освіти не лише фахівців у сфері туризму, але і суспільства в цілому.

Десятий принцип закріплює основні складові взаємодії між туризмом і публічною владою, яка виражається в: особливій увазі до туризму з боку держави; наділенні туристичних адміністрацій розширеними повноваженнями; проведенні адекватної національної політики та міжнародної співпраці.

Осакська декларація з туризму була прийнята в 1994 р. Всесвітньою конференцією міністрів з туризму в м. Осака (Японія). Декларація присвячена: зростанню значущості міжнародного туризму; розвитку індустрії туризму; дії міжнародного туризму на суспільство та довкілля; сприянню міжнародного туризму установленню миру на планеті; ролі урядів і міжнародних організацій у сфері туризму.

У 1999 р. на тринадцятій сесії Генеральної асамблеї ЮНВТО, що проходила в м. Сантьяго (Чилі) був прийнятий **Глобальний етичний кодекс туризму**. Необхідність розроблення Кодексу зазначалася в резолюції, прийнятій в 1997 р. на Генеральній асамблеї ЮНВТО в Стамбулі (Туреччина). У наступні два роки був сформований спеціальний Комітет з підготовки Глобального етичного кодексу, проект якого розробили Генеральний секретар і юридичний радник ЮНВТО на основі консультацій з Діловою радою, Регіональними комісіями та Виконавчою радою ЮНВТО.

Комісія ООН із стійкого розвитку на сесії в квітні 1999 р. у Нью-Йорку (США) схвалила концепцію цього Кодексу та запропонувала ЮНВТО збагатити його додатковими пропозиціями щодо приватного сектора, неурядових і трудових організацій. Письмові коментарі до Кодексу поступили із понад сімдесяти держав – членів ЮНВТО та різних організацій. Підсумковий Глобальний етичний кодекс туризму, що налічує десять пунктів і розроблений за результатами тривалого консультаційного процесу, був одногосно схвалений в жовтні 1999 р. на сесії Генеральної асамблеї ЮНВТО в м. Сантьяго (Чилі).

Метою Глобального етичного кодексу туризму стало узагальнення різних документів, кодексів і декларацій опублікованих останніми роками

і що мають аналогічні цілі, для того, щоб доповнити їх новими положеннями, що відбивають розвиток сучасних суспільств. Таким чином, Кодекс повинен визначати дії на найближчі десятиліття.

Глобальний етичний кодекс туризму закріпив десять статей:

вклад туризму у взаєморозуміння і пошану між народами та суспільствами;

туризм – чинник індивідуального та колективного вдосконалення;

туризм – чинник стійкого розвитку;

туризм – сфера, що використовує культурну спадщину людства та вносить свій вклад у його збагачення;

туризм – діяльність, вигідна для приймаючих країн і співтовариств;

обов'язки учасників туристського процесу;

право на туризм;

свобода туристських подорожей;

права працівників і підприємців туристичної індустрії;

реалізація принципів Глобального етичного кодексу туризму.

Дев'ять з названих статей Кодексу визначають "правила гри" для туристських напрямів, урядів, туроператорів, туристичних агентств, трудящих і самих мандрівників. Десята стаття присвячена вирішенню спірних питань і вперше знаменує наявність механізму їх розв'язання.

Серед *принципів Кодексу* можна виділити такі:

Кодекс затвердив право на туризм;

установлено, що туристи та відвідувачі повинні користуватися тими самими правами, що і громадяни відвідуваної країни в плані конфіденційності особистих даних, що відносяться до них, і відомостей; особливо це стосується даних, що зберігаються електронним способом;

установлено, що адміністративні формальності перетину меж, які введені державами або витікають з міжнародних угод (як, наприклад, візові, санітарні та митні формальності) повинні в міру можливості адаптуватися так, щоб сприяти свободі подорожей і доступу максимальної кількості людей до міжнародного туризму. Слід заохочувати угоди між групами країн, спрямовані на гармонізацію і спрощення цих формальностей; поступово відмінити або коригувати спеціальні податки та збори, що обтяжують туристичну індустрію, завдаючи збитку її конкурентоспроможності;

зазначено, що професіонали сфери туризму (особливо інвестори) повинні у рамках правил, установлених державною владою, проводити дослідження дії своїх проектів розвитку на довкілля і природу. Вони також повинні, з максимальною транспарентністю і об'єктивністю, надавати

інформацію про свої майбутні програми і їх можливі наслідки та сприяти діалогу із зацікавленим населенням відносно їх змісту (п. 4 ст. 6 Кодексу).

На XIV сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристської організації, яка проходила в 2001 р. у містах Сеулі (Південна Корея) і Осака (Японія), була прийнята **Осакська декларація тисячоліття**. У ній показана роль туризму як видатного світового виробника послуг і основного джерела зайнятості. Установлені завдання щодо подальшого вдосконалення професійної освіти працівників сфери туризму, проведення досліджень у цій області.

У Декларації тисячоліття, яку склали й ухвалили лідери світового туризму з державного та приватного секторів, є розділ "Туризм та інформаційні технології". У ньому зазначається, що успішна діяльність туристичних підприємств і турцентрів багато в чому залежить від використання можливостей інформаційних технологій та Інтернету. Державні відомства, національні туристичні адміністрації і організації маркетингу туристських напрямів (ОМТН) повинні в тісній співпраці з приватним сектором і регіональною і місцевою владою активно створювати та збагачувати комплексні бази даних для забезпечення конкурентоспроможності туристичного електронного бізнесу. На належному рівні слід захищати права споживачів, упроваджувати системи оперативного вирішення конфліктів і передові технології для зручності та комфорту мандрівників, спрощення і уніфікації документації, необхідної для перетину кордонів.

У цілому цю Декларацію можна вважати програмою дій у сфері розвитку інноваційних процесів у туризмі.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Визначте мету та завдання державного регулювання і правового забезпечення туристичної діяльності.

2. Охарактеризуйте етапи становлення та розвитку законодавства про туризм.

3. Дайте визначення поняттю державного регулювання туристичної діяльності.

4. Наведіть класифікацію нормативно-правових актів, що регламентують туристичну діяльність в Україні.

5. Охарактеризуйте загальні та спеціальні нормативно-правові акти в туризмі.

6. Назвіть міжнародно-правові норми у сфері туризму.

Розділ 2. Суб'єкти туристичних відносин

2.1. Правовий статус суб'єктів туристичних відносин.

2.2. Правовий статус органів державної влади у сфері туризму.

2.3. Туристи як суб'єкти туристичних правовідносин.

2.1. Правовий статус суб'єктів туристичних відносин

Поняття "правові відносини" прийнято розглядати як суспільні відносини, врегульовані нормами права, учасники якого володіють взаємними правами й обов'язками. Отже, **туристичні відносини** слід розглядати як вид суспільних відносин, урегульованих правовими нормами, які виникають між суб'єктами туристичної діяльності та туристами з приводу реалізації туристичного продукту.

Туристичні відносини, як і всі інші, мають свою структуру.

Суб'єкти. Ними є: суб'єкти туристичної діяльності (а саме: туроператор, турагент та інші суб'єкти, які надають туристичні послуги); туристи й екскурсанти.

Об'єкт. Об'єктом туристичних відносин є туристичний продукт, навколо якого виникли туристичні відносини.

Зміст. Зміст туристичних відносин складають суб'єктивні права й обов'язки суб'єктів правовідносин. Так, у разі укладення договору на туристичне обслуговування виникає обов'язок турагента надати необхідну та достовірну інформацію про: туристичні послуги; правила поведінки туристів (екскурсантів) у країні перебування; умови страхування; порядок відшкодування завданих збитків; умови відмови від послуг; правила візового митного режиму, перетинання державного кордону; право турагента вимагати від туриста оплати за туристичну путівку та іншу інформацію. З іншого боку, турист зобов'язаний дотримуватися правил поведінки в країні перебування та має право вимагати від турагента надання тих туристичних послуг, які зазначені в договорі, а в разі їх неотримання, витребувати відшкодування збитків.

Згідно із Законом України "Про туризм" **учасниками відносин**, що виникають під час здійснення туристичної діяльності, є: юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, курорт-

ного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних і супутніх послуг; громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність [49].

Суб'єктами, які здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (надалі – суб'єкти туристичної діяльності), є:

туристичні оператори (туроператори) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є: організація та забезпечення створення туристичного продукту; реалізація та надання туристичних послуг; посередницька діяльність із надання характерних і супутніх послуг, – які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність;

туристичні агенти (турагенти) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів і туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних і супутніх послуг;

інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг;

гіди-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу – фізичні особи, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, і які в установленому порядку отримали дозвіл на право здійснення туристичного супроводу (крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, до яких належать чи які обслуговують об'єкти відвідування);

фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо.

Суб'єкти туристичної діяльності мають право:

виробляти та реалізовувати туристичні послуги згідно із законодавством;

вносити пропозиції щодо охорони туристичних ресурсів України, їх збереження та відновлення, порядку використання;

вносити пропозиції щодо вдосконалення освітніх програм з професійного навчання у сфері туризму, підвищення рівня професійної підготовки працівників і фахівців у сфері туризму;

на встановлення об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо), власниками яких вони є, відповідної категорії;

на отримання в установленому порядку інформації, необхідної для здійснення їх діяльності, в органах державної влади та місцевого самоврядування;

брати в установленому порядку участь у розробленні програм розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери;

визначати й оприлюднювати шляхом опублікування загальні умови типового (публічного) договору на надання туристичних послуг;

визначати мінімальну кількість туристів (екскурсантів) у групі;

на відшкодування збитків, заподіяних унаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб чи заподіяних суб'єктами туристичної діяльності.

Суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані:

проводити діяльність у сфері туризму, яка підлягає ліцензуванню, лише за наявності ліцензій;

надавати туристичні послуги, що підлягають обов'язковій сертифікації, після проведення такої сертифікації в установленому порядку;

залучати до надання туристичних послуг осіб, які відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам, а у випадках, визначених законом, також мають відповідні дозволи на право здійснення туристичного супроводу;

надавати туристам необхідну та достовірну інформацію про туристичні послуги, права, обов'язки та правила поведінки туристів (екскурсантів), умови страхування, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг, правила візового митного режиму, перетинання державного кордону та іншу інформацію, передбачену законодавством;

надавати туристичні послуги в обсягах і в терміни, обумовлені договором;

виконувати вимоги закону щодо забезпечення безпеки туристів, охорони туристичних ресурсів України та довкілля;

вести облікову та іншу визначену законодавством документацію, надавати в установленому порядку бухгалтерську та статистичну звітність; відшкодовувати в установленому порядку збитки, завдані туристам (екскурсантам), іншим особам та довікілью.

Таким чином, суб'єкти туристичної діяльності обслуговують людей (туристів), які тимчасово виїхали зі свого постійного місця проживання.

2.2. Правовий статус органів державної влади у сфері туризму

Туристична сфера набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні, стрімко інтегруючись у світову туристичну індустрію. Пріоритетний напрям розвитку в'їзного та внутрішнього туризму є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені.

Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури, створюючи умови для туристичної діяльності.

Реалізація державної політики у сфері туризму здійснюється шляхом:

визначення і реалізації основних напрямів державної політики у сфері туризму, пріоритетних напрямів розвитку туризму;

визначення порядку класифікації та оцінювання туристичних ресурсів України, їх використання та охорони;

спрямування бюджетних коштів на розроблення і реалізацію програм розвитку туризму;

визначення основ безпеки туризму;

нормативного регулювання відносин у сфері туризму (туристичного, готельного, екскурсійного та інших видів обслуговування громадян);

ліцензування у сфері туризму, стандартизації і сертифікації туристичних послуг; визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу;

установлення системи статистичного обліку та звітності у сфері туризму та курортно-рекреаційного комплексу;

організація і здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у сфері туризму;

визначення пріоритетних напрямів і координації наукових досліджень і підготовки кадрів у сфері туризму;

участі в розробленні та реалізації міжнародних програм із розвитку туризму.

Органами державного регулювання у сфері туризму є Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері туризму, Верховна Рада і Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також інші органи.

До виключних повноважень Верховної Ради України у сфері туризму належать:

визначення основних напрямів державної політики у сфері туризму;

визначення правових засад регулювання відносин у сфері туризму, їх удосконалення та адаптація до загальновизнаних норм міжнародного права;

визначення в законі про Державний бюджет України обсягу фінансового забезпечення туристичної сфери.

Верховна Рада України відповідно до Конституції України може брати до свого розгляду й інші питання, що стосуються туризму.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні та районні ради відповідно до їх повноважень:

затверджують регіональні програми розвитку туризму, що фінансуються з бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів;

визначають кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів для фінансового забезпечення регіональних програм розвитку туризму;

контролюють фінансування регіональних програм розвитку туризму за кошти бюджету Автономної Республіки Крим, обласних і районних бюджетів.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до Конституції та законів України здійснює інше нормативне регулювання з питань туризму, історико-культурних заповідників, музеїв, інших закладів культури; вирішує питання щодо організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери та туризму тощо.

Представницькі органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради) відповідно до їх повноважень:

затверджують місцеві програми розвитку туризму;

визначають кошти місцевих бюджетів для фінансового забезпечення місцевих програм розвитку туризму;

доручають своїм виконавчим органам фінансування місцевих програм розвитку туризму за рахунок коштів місцевого бюджету;

вживають заходів для стимулювання суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність із надання туристичних послуг.

Кабінет Міністрів України відповідно до Конституції та законів України має такі повноваження:

здійснює державне управління та забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму;

розробляє та затверджує програми розвитку туризму в Україні і фінансує їх виконання відповідно до бюджетного законодавства;

приймає нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері туристичної діяльності;

забезпечує раціональне використання туристичних ресурсів і вжиття заходів для їх збереження;

сприяє розвитку туристичної індустрії та створенню ефективної туристичної інфраструктури;

вживає заходів щодо забезпечення безпеки туристів, захисту їх прав, інтересів і власності;

організовує та забезпечує реалізацію державної інвестиційної політики у сфері туристичної діяльності;

готує та подає на розгляд Верховної Ради України як складову частину Проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік пропозиції щодо обсягів бюджетних коштів для фінансової підтримки проектів і програм з розвитку туризму;

інформує Верховну Раду України про виконання програми розвитку туризму в Україні;

визначає порядок організації рятувальних команд і порядок вжиття рятувальних заходів;

створює державну систему наукового забезпечення у сфері туристичної діяльності;

здійснює міжнародне співробітництво у сфері туризму та ін.

Повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері туризму. Центральний орган виконавчої влади у сфері туризму, яким є Державне агентство України з туризму та курортів у складі Міністерства інфраструктури виконує такі функції:

узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції; розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Віце-прем'єр-міністру України – Міністру інфраструктури України для погодження і внесення їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

за дорученням Віце-прем'єр-міністра України – Міністра інфраструктури України в установленому порядку бере участь у діяльності міжнародних організацій та забезпечує виконання зобов'язань, що випливають із членства в таких організаціях;

за дорученням Віце-прем'єр-міністра України – Міністра інфраструктури України бере участь у розробленні міжнародних договорів;

здійснює організацію роботи та контроль за виконанням загальнодержавних програм, планів, заходів з питань запобігання корупційним, економічним та іншим правопорушенням;

забезпечує організаційну, методичну, експертно-аналітичну, інформаційну та іншу діяльність Держтуризмкурорту України з питань загального діловодства та обмеженого користування документами з грифом "Для службового користування";

забезпечує зв'язок з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськістю та засобами масової інформації; інформаційне наповнення веб-сайта Держтуризмкурорту України; поширення серед засобів масової інформації офіційної інформації про діяльність Держтуризмкурорту України;

видає ліцензії на право здійснення туроператорської діяльності;

здійснює контроль за дотриманням ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності;

видає свідоцтва про присвоєння об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, установам харчування, курортним установам тощо) відповідної категорії;

веде Реєстр свідоцтв про встановлення категорій об'єктам туристичної інфраструктури;

видає дозволи на право здійснення туристичного супроводу;
готує та поширює інформацію про Україну і її туристичні можливості на міжнародному туристичному ринку та всередині держави;
організовує створення загальнодержавної інформаційної мережі в туристичній і курортній сферах;
організовує поширення соціальної реклами у сфері туризму та курортів;
формує та веде Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності;
організовує ведення обліку туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону;
забезпечує розвиток в'їзного та внутрішнього туризму та курортів;
бере участь у підготовці навчальних планів і програм навчання фахівців у сфері туризму та курортів, їх професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації;
організовує та виконує роботи із стандартизації та сертифікації туристичних послуг;
забезпечує створення та ведення Державного кадастру природних територій курортів України, а також бере участь у створенні та веденні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
у межах компетенції бере участь у здійсненні рятувальних заходів на об'єктах туристичних відвідувань;
вносить пропозиції щодо розроблення стандартів, діяльності з метрології та сертифікації, проведення робіт з підтвердження відповідності в законодавчо регульованій сфері;
вносить пропозиції щодо розроблення програм облаштування транспортних магістралей об'єктами туристичної інфраструктури;
виконує функції з управління об'єктами державної власності;
організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю Держтуризмкурорту України;
здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на нього Президентом України.

Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень:
забезпечують реалізацію державної політики у сфері туризму;
здійснюють підготовку пропозицій щодо реалізації державної політики у сфері туризму;
беруть участь у створенні організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму.

Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень:

здійснюють виконавчі та організаційно-розпорядчі функції щодо організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери та туризму;

розробляють проекти регіональних програм розвитку туризму та подають їх для затвердження, відповідно, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним і районним радам;

вживають заходів щодо виконання регіональних програм розвитку туризму;

сприяють туристичній діяльності та створенню сучасної туристичної інфраструктури у своєму регіоні;

розробляють і впроваджують заходи для захисту місцевих туристичних ресурсів;

видають дозволи на право здійснення туристичного супроводу;

аналізують ринок туристичних послуг у межах адміністративно-територіальних одиниць; надають центральному органу виконавчої влади у сфері туризму необхідні відомості про розвиток туризму в адміністративно-територіальних одиницях;

здійснюють соціальну рекламу туристичних ресурсів, утворюють відповідні інформаційні центри;

сприяють дитячому та молодіжному туризму;

беруть участь у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів у сфері туристичної діяльності, що фінансуються за рахунок коштів місцевого бюджету;

надають суб'єктам туристичної діяльності методичну та консультативну допомогу щодо організації їх діяльності;

залучають підприємства, установи й організації, розташовані на підпорядкованій їм території, до вирішення проблем розвитку туризму в регіонах;

подають центральному органу виконавчої влади в галузі туризму пропозиції стосовно включення заходів із регіональних програм розвитку туризму до відповідних програм;

вносять у встановленому порядку до центрального органу виконавчої влади у сфері туризму пропозиції про анулювання відповідної ліцензії;

здійснюють іншу діяльність у сфері туризму відповідно до законодавства.

Виконавчі органи місцевого самоврядування в межах їх повноважень:
розробляють проекти місцевих програм розвитку туризму та подають їх для затвердження відповідним місцевим радам;
вживають заходів щодо виконання місцевих програм розвитку туризму;
залучають на договірних засадах підприємства, установи й організації, розташовані на відповідній території, до розв'язання проблем розвитку місцевого туризму та підтримки туристичних ресурсів;
організують проведення інвентаризації туристичних ресурсів місцевого значення;
сприяють охороні та збереженню туристичних ресурсів;
залучають місцеве населення до туристичної діяльності, створюючи нові робочі місця;
сприяють розвитку різних видів туризму на відповідній території.

2.3. Туристи як суб'єкти туристичних правовідносин

Згідно із Законом України "Про туризм" **турист** – це особа, яка здійснює подорож у межах своєї країни або в іншу країну з різними, не забороненими законами країни перебування цілями, на термін від 24 годин до шести місяців, без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін [49].

Туристи й екскурсанти мають право на:

реалізацію закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я; на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб, захист і повагу людської гідності;

необхідну та достовірну інформацію про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування, а також виїзду з країни тимчасового перебування і перебування там; про звичаї місцевого населення; пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що перебувають під особливою охороною; стан навколишнього середовища;

інформацію про наявність ліцензії у суб'єкта, що здійснює підприємницьку діяльність у сфері туризму, дозволів, сертифікатів, інших документів, наявність яких передбачена законодавством;

отримання обов'язкової інформації, що передує укладенню договору;
отримання туристичних послуг, передбачених договором;

особисту безпеку; захист життя, здоров'я, прав споживача, а також майна;

надання відповідної медичної допомоги;

відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі невиконання або неналежного виконання умов договору;

сприяння з боку органів державної влади України в отриманні правових та інших видів допомоги, а громадяни України також і за її межами; реалізацію інших прав.

Туристи й екскурсанти зобов'язані:

не порушувати права та законні інтереси інших осіб, вимоги законів, які діють на території країни перебування;

виконувати митні, прикордонні, санітарні та інші правила;

поважати політичний та соціальний устрій, традиції, звичаї, релігійні вірування країни (місця) перебування;

зберігати довкілля, дбайливо ставитися до об'єктів природи та культурної спадщини в країні (місці) тимчасового перебування;

дотримуватися умов і правил, передбачених договором про надання туристичних послуг;

надавати персональну інформацію в обсязі, необхідному для реалізації туристичного продукту;

дотримуватися правил особистої безпеки під час подорожі;

відшкодувати збитки, завдані їх неправомірними діями.

Окрім цього, туристи зобов'язані виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством України та законодавством країни тимчасового перебування.

Отже, суб'єкти туристичної діяльності, пропонуючи туристичний продукт, з одного боку, а туристи й екскурсанти, які мають бажання його купити, а з іншого – вступають у певні відносини, а саме: в туристичні відносини.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Охарактеризуйте правовий статус суб'єктів туристичної діяльності.
2. Назвіть органи загальної та спеціальної компетенції, що здійснюють державне регулювання у сфері туризму.
3. Охарактеризуйте громадські туристичні організації: правовий статус, правові засади створення та функціонування.

4. Визначте коло суб'єктів туристичних відносин.
5. Назвіть суб'єктивні права і юридичні обов'язки туристів.
6. Визначте юридичну відповідальність суб'єктів туристичних відносин.

Розділ 3. Організаційно-правові засади здійснення туристичної діяльності

3.1. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності в туризмі.

3.2. Державна реєстрація суб'єктів туристичної діяльності.

3.3. Ліцензування туристичної діяльності.

3.4. Сертифікація та стандартизація у сфері туризму.

3.1. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності в туризмі

Відповідно до чинного законодавства України право на здійснення підприємницької діяльності мають суб'єкти господарювання.

Згідно зі ст. 55 Господарського кодексу України (ГК) суб'єкти господарювання – учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно та несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [1].

Суб'єктами підприємницької діяльності в туризмі згідно з ГК можуть бути такі суб'єкти господарювання:

господарські організації – юридичні особи: державні, комунальні та інші підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності [1].

Відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України (ЦК) юридичною особою є організація, створена та зареєстрована в установленому законом

порядку, яка наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді [54].

Виділяють такі *ознаки юридичної особи*:

організаційна єдність, що характеризується наявністю стійких взаємозв'язків між членами юридичної особи, внутрішньою структурою і функціональною диференціацією;

легітимність існування того чи іншого виду юридичної особи. Юридична особа підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом; дані державної реєстрації включаються до Єдиного державного реєстру, який є відкритим для загального ознайомлення. Організація набуває статусу юридичної особи та має право бути суб'єктом господарських відносин тільки з моменту державної реєстрації;

наділення цивільною правоздатністю і дієздатністю. Юридична особа здатна мати такі самі цивільні права й обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою притаманні лише людині;

наявність можливості виступати позивачем і відповідачем у суді. У ст. 102 Цивільно-процесуального кодексу України [102] зазначено, що сторонами в цивільному процесі, крім громадян, можуть бути державні підприємства, установи, організації, кооперативи, їх об'єднання, інші громадські організації, що мають статус юридичної особи;

майнова відокремленість юридичної особи є матеріальною базою її діяльності. Ступінь майнової відокремленості у різних юридичних осіб неоднаковий. Так, відповідно до ст. 85 ГК України господарські товариства є власниками свого майна. Статтею 74 ГК України визначається, що майно державного комерційного підприємства перебуває в державній власності, але закріплене за таким підприємством на праві господарського відання та ін.;

принцип самостійної цивільно-правової відповідальності юридичної особи полягає в тому, що організація обов'язково повинна нести самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах закріпленого за нею майна, якщо інше не встановлене законом;

участь у цивільному обігу від власного імені. Статтею 90 ЦК України визначається, що юридична особа повинна мати найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму. Найменування установи повинно містити інформацію про характер її діяльності.

У статті 81 ЦК України визначені такі *види юридичних осіб*:

1) залежно від мети їх створення:

а) юридична особа, створена шляхом об'єднання майна;

- б) юридична особа, створена шляхом об'єднання осіб;
- в) юридична особа, створена шляхом об'єднання осіб і майна;

2) залежно від порядку створення юридичної особи розподіляють на:

а) юридичні особи приватного права, створені на підставі установчих документів, передбачених ст. 87 ЦК України.

б) юридичні особи публічного права, створені розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

Статтею 83 ЦК України передбачено створення юридичних осіб у формі товариств, установ і в інших формах, установлених законом. Відповідно до вказаної статті товариства бувають *підприємницькими* та *непідприємницькими*.

Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку та в подальшому його розподілу між учасниками, можуть створюватись лише як господарські товариства або виробничі кооперативи.

Відповідно до ст. 80 ГК України до *господарських товариств* належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Найбільш гнучкою формою для малого туристичного бізнесу є *товариство з обмеженою відповідальністю* (ТОВ). Воно може бути засноване однією або декількома особами. Статутний фонд такого товариства розподілений на частини, розмір яких визначається засновницькими документами. Учасники товариства не відповідають за зобов'язаннями товариства, а несуть відповідальність, пов'язану з його діяльністю в межах їхніх внесків.

Іншою організаційно-правовою формою туристичного бізнесу є *товариство з повною відповідальністю*, в якому всі учасники несуть солідарну відповідальність за зобов'язання підприємства всім своїм майном.

Туристичний бізнес на основі значних початкових інвестицій доцільно реалізовувати у формі *акціонерного товариства*. Головним атрибутом такого товариства є акція – цінний папір без установленого терміну обігу, який свідчить про пайову участь у статутному фонді товариства, підтверджує членство в ньому та право на участь в управлінні ним. Акціонерні товариства бувають двох видів: публічні, акції якого розповсюджуються через відкриту передплату та купівлю-продаж на фондових біржах, і приватні, акції якого можуть поширюватися лише між його засновниками.

Акціонерна форма господарювання має істотні переваги: фінансові – створює механізм оперативної мобілізації великих за розміром інвестицій

і регулярного отримання доходу в формі дивідендів на акції; економічні – акціонерний капітал сприяє встановленню гнучкої системи виробничо-господарських зв'язків, опосередкованих перехресним або ланцюговим володінням акціями; соціальні – акціонування є важливою формою перетворення найманих працівників на власників певної частки майна підприємства.

Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті отримання прибутку для його подальшого розподілу. Проте ст. 86 ЦК України передбачає можливість здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими товариствами й установами, якщо ця діяльність відповідає меті, з якою вони були створені, та сприяє її досягненню.

Господарський кодекс України називає такі види юридичних осіб, як підприємства й об'єднання. Так, згідно зі ст. 63 ГК України залежно від форм власності, передбачених законом, можуть діяти підприємства таких видів: державне, приватне, комунальне; підприємство, що діє на основі колективної власності; підприємство, засноване на змішаній формі власності.

Об'єднання підприємств, відповідно до ст. 118 ГК України, є господарською організацією, утвореною у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних і соціальних завдань. Найбільш відомими комплексними формами інтегрованих структур в Україні згідно з Господарським кодексом є корпорації, асоціації, концерни, консорціуми, холдинги, промислово-фінансові групи.

Досліджуючи діяльність великих туристичних підприємств, слід виділити Асоціацію лідерів турбізнесу України (АЛТУ), яка є неприбутковим добровільним недержавним об'єднанням. Вона здійснює діяльність у туристичній сфері, будучи створена з метою сприяння розвитку всіх видів туризму в Україні, гармонізації відносин між державними органами та суб'єктами туристичної діяльності, забезпечення захисту прав і представництва загальних інтересів суб'єктів туристичної діяльності в державних органах, органах місцевого самоврядування. Сьогодні Асоціація лідерів туристичного бізнесу України (АЛТУ) об'єднує декілька вітчизняних туроператорів – "Агентство "Пан-Україн", "Вояж-Київ", "Кандагар", "САМ", "Тез Тур", "Проланд", загальна частка яких на туристичному ринку оцінюється близько 70 % у внутрішньому туризмі.

Туристичні корпорації – це великі підприємства, які об'єднують низку фірм, що надають різні види туристичних послуг. Вони у значній мірі монополізували ринок, перетворившись на потужні міжгалузеві виробничо-

господарські комплекси. Корпорації охоплюють підприємства самих різних галузей промисловості, які обслуговують туристичний бізнес (транспортні, банківські, страхові й інші компанії) та реалізують тури через широку мережу туроператорів і турагенств в різних країнах.

Найсучасніші автоматизовані системи управління і зв'язку, якими обладнані туристичні корпорації, дозволяють оперативно вивчати та задовольняти потреби й інтереси туристів. Найбільшого розвитку подібні великі компанії досягли в розвинутих капіталістичних країнах. У Франції, наприклад, на частку тринадцяти найбільших туристичних корпорацій доводиться 50 % реалізованих турів; у Німеччині три найбільші туристичні корпорації (TUI, Nekkerman, ITS) зосередили у своїх руках 70 % ринку.

Бельгійський туроператор "Syuner" має низку готелів на узбережжі Середземного моря: в Іспанії, Греції, Тунісі, Італії, Марокко.

Найбільша у світі готельна компанія "Holiday Inn" має 1 405 готелів у США та ще у двадцяти країнах світу.

В Англії пріоритетна позиція належить компанії "Trust Houses Limited" з 225 готелями на 30 тис. місць.

У останні роки у кількох країнах світу почали створюватися *багато-профільні концерни*, які обслуговують майже всю сферу туризму. Цьому сприяв потужний розвиток авіації. Розвиток авіаційного транспорту привів до того, що кількість пасажирських місць у літаках значно перебільшує можливості готелів. У зв'язку із цим авіаційні компанії починають активно включатися у сферу готельного господарства.

Так, американська компанія "Pan-American" стала володарем готельної корпорації "InterContinental", яка має 51 діючий і 19 готелів на стадії зведення. Інша американська авіакомпанія Trans World Airlines Company придбала за кордоном 53 готелі відомої корпорації "Hilton International", підприємства якої розташовані у 36 країнах.

У Франції авіаційна компанія "Air France" заснувала власну готельну та туристичну корпорацію "Soter".

Інтеграція готельних фірм з авіаційними компаніями дає можливість у ряді випадків надавати клієнтам тарифні пільги (наприклад, з продажу авіаційних квитків за пільговими цінами, продажу номерів у кредит та ін.).

Крім великих корпорацій, отримали широкого розвитку *готельні комплекси*. Вони надають туристам послуги не тільки з розміщення, але й широкий комплекс інших послуг, зокрема: харчування в ресторані при готелі, надання залів для проведення нарад, придбання квитків на транспорт, виклик

таксі, екскурсійне обслуговування, організацію розваг, торгівля сувенірами й іншими товарами.

Найбільші готельні комплекси об'єднуються через автоматизовані системи управління та розподілу готельного фонду в так звані "ланцюги". Це дозволяє: швидко та точно укласти кожну індивідуальну угоду; з мінімальними витратами часу резервувати місця у готелях, на транспорті; без затримки видавати всю розрахункову документацію та здійснювати платежі. Усього у світі нараховується біля ста таких готельних "ланцюгів" із загальною чисельністю номерів 1,6 млн. Головні з них – "Holiday Inn", "Sharaton", "Hilton", "InterContinental".

У сучасних умовах відбувається подальша диференціація готелів за функціональним призначенням. У зв'язку із колосальним розвитком автомобільного транспорту з'являються нові типи готельних комплексів для автотуристів. Розвиток водного туризму також сприяє появі нових типів готельних комплексів. У багатьох країнах світу значна частина готелів належить акціонерним готельним корпораціям. Сфера дії кожної корпорації нерідко значно перебільшує територію однієї держави.

Можна стверджувати, що досвід розвинених країн буде вельми корисним для розбудови туристичної індустрії в Україні. Однак слід зазначити, що, проводячи туристичну політику, необхідно знаходити баланс інтересів усіх учасників туристичної діяльності – як великих корпорацій, так й суб'єктів, що становлять середній і малий бізнес.

Суб'єктами, що представляють середній та малий бізнес на ринку туристичних послуг, є *фізичні особи-підприємці*. Відповідно до ст. 50 ЦК України право на здійснення не забороненої законом підприємницької діяльності має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Обмеження щодо здійснення підприємницької діяльності, а також перелік видів діяльності, в яких забороняється підприємництво, встановлюється Конституцією України та законом.

Так, ст. 43 ГК України встановлено певні обмеження щодо кола осіб, які не можуть бути підприємцями. *Не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян, як:*

військовослужбовці; службові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного нотаріату, а також органів державної влади й управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств;

державні службовці або інші особи уповноважені на виконання функцій держави, заборонено займатися підприємницькою діяльністю або входити

до складу правління підприємств, фінансово-кредитних установ, господарських товариств, організацій, спілок, об'єднань кооперативів, що здійснюють підприємницьку діяльність (Закон України "Про державну службу") [101];

керівники, заступники керівників державних підприємств, установ і організацій, їх структурних підрозділів, а також посадові особи державних органів місцевого і регіонального самоврядування (Декрет Кабінету Міністрів України "Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств") [101]. Проте це не виключає їхнього права отримувати дивіденди за акціями, а також доходи від інших корпоративних прав;

особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю не можуть здійснювати підприємницьку діяльність до закінчення терміну, встановленого вироком суду відповідно до Кримінального кодексу України;

особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини. Вони не можуть бути підприємцями, не можуть виступати співзасновниками підприємницької організації, а також обіймати у підприємницьких товариствах та їх об'єднаннях керівні та посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Також законодавством встановлено певні обмеження щодо окремих видів діяльності, які можуть здійснюватися підприємцями лише після отримання відповідних ліцензій і патентів.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 50 ЦК України фізична особа з повною цивільною дієздатністю здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Державна реєстрація суб'єктів господарювання здійснюється відповідно до ст. 58 ГК України та детально регулюється Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань" [14]. Інформація про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців є відкритою для загального ознайомлення. Якщо особа розпочала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, вона не має права оспорювати ці договори на тій підставі, що вона не є підприємцем.

Згідно зі ст. 52 ЦК України фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. Фізична особа-підприємець, яка перебуває в шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм

особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме їй у разі розділу цього майна.

Відповідно до ст. 53 ЦК України фізична особа, яка неспроможна задовольнити вимоги кредиторів, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності, може бути визнана банкрутом у порядку, встановленому Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" [101].

3.2. Державна реєстрація суб'єктів туристичної діяльності

Здійснення будь-якої підприємницької діяльності, в тому числі туристичної, можливе лише за умови її легалізації. З урахуванням того, що для підприємництва характерна ознака легальності, лише той суб'єкт, який виконав усі передбачені законом вимоги щодо отримання необхідних дозволів і зареєстрований уповноваженим на те державним органом як підприємець, може вважатися ним і набути державної підтримки та захисту у випадку порушення його законних прав та інтересів. У випадку здійснення підприємницької діяльності без державної реєстрації (легалізації) розглядається як тіньове підприємство, що тягне за собою кримінальну відповідальність.

Щодо легалізації, то науковці не дійшли єдиної думки щодо розуміння сутності та ролі цього явища у процесі державного регулювання економіки. У правовому аспекті термін "легалізація" розглядається як підтвердження державою законності входження суб'єктів у відносини у сфері підприємництва. Легалізацію правоздатності суб'єкта можна сприймати як одну із основних та обов'язкових умов здійснення підприємницької діяльності суб'єктом економіки (ст. 55 ГК України) [1].

Легалізацією (з англ. *legalize* – узаконювати) є процес узаконення або надання законної чинності, перехід на легальне становище. Практично всі види підприємницької діяльності, за рідкісним винятком, проходять процес легалізації. Деякі з них мають перманентний характер, (наприклад, ліцензування, патентування).

В. Мамутов у своїх працях [70] унікає формулювання "легалізація", а вживає термін "створення підприємства", розглядаючи цей процес із точки зору виникнення підприємця як суб'єкта господарювання, який має на меті отримання прибутку. Саме таке визначення подається у ст. 42 ГК України.

Легалізація суб'єктів підприємницької діяльності є обов'язковою передумовою для участі у правових відносинах і функціонування на ринку.

Легалізація підтверджує намір особи провадити підприємницьку діяльність на законній основі, мати відповідні права і юридичні обов'язки. Лише через легалізацію особи, які вирішили реалізувати своє право на заняття підприємницькою діяльністю, здобувають *підприємницьку правосуб'єктність* – можливість своїми діями здобувати підприємницькі права і юридичні обов'язки.

Сутність легалізації як правової категорії проявляється у здійсненні ряду послідовних, юридично значущих дій, спрямованих на набуття прав і обов'язків підприємця (правосуб'єктності). Із цього погляду легалізація може розглядатися як сукупність цілого ряду необхідних юридичних фактів. З огляду на це можна виділити дві *групи правових дій*: внутрішні та зовнішні. Відповідно, легалізація буває внутрішня і зовнішня. *Внутрішня легалізація* проявляється на ініціативній стадії (прийняття власником рішення про створення підприємства), організаційній стадії (встановлення власником підприємства основної мети своєї діяльності, прав та обов'язків учасників підприємства, організаційно-правової форми та структури підприємства) та стадії формалізації (оформлення всіх необхідних документів). Внутрішня легалізація є передумовою зовнішньої легалізації, її стартовою позицією, визначає її вид, порядок, схему.

Зовнішня легалізація передбачає процедуру державної реєстрації підприємця. У рамках зовнішньої легалізації відбувається спеціальна легалізація – ліцензування, патентування, сертифікація, квотування, акредитація та інше.

Отже, легалізація має перманентний характер і, з огляду на вид діяльності й організаційно-правову форму, відбувається постійно. Чим більше необхідних ліцензій здобув суб'єкт підприємницької діяльності, тим ширший обсяг його правосуб'єктності, тим більша для нього можливість участі в підприємницьких правовідносинах. Крім цього, в процесі легалізації уповноважені на те державні органи отримують інформацію про даного суб'єкта та можуть стосовно нього здійснювати свої повноваження. На підставі цього держава може прогнозувати економічні, соціальні й інші процеси.

Тож під **легалізацією** варто розуміти послідовність юридично значущих дій особи, спрямованих на реалізацію права на заняття підприємництвом, з метою узаконення цієї діяльності й установлення взаємин із власно-розпорядницькими органами державної влади.

Слід також зазначити, що легалізація виконує певні функції, а саме: контрольну, економічну.

Контрольна функція легалізації переслідує ряд цілей дотримання законодавства відносно:

виконання заявником умов для заняття підприємницькою діяльністю; надання достовірних даних до органів статистики й управління підприємницькою діяльністю про стан ринку пропозицій;

ведення Єдиного державного реєстру, завдяки якому зацікавлені особи можуть виявляти контрагентів, конкурентів і отримувати дані для складання бізнес-планів, прогнозів і програм;

розроблення конкретних заходів щодо боротьби з тіньовим бізнесом; проведення політики оподаткування;

забезпечення пріоритетів національного товаровиробника;

забезпечення інтересів споживачів і безпеки їхнього життя та здоров'я; забезпечення економічної, екологічної безпеки; забезпечення умов для ефективного функціонування ринку та ін.

Економічна функція легалізації проявляється у впливі державних органів на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності через використання механізмів, що стимулюють ділову активність суб'єктів господарювання, а саме: надання державних замовлень, регулювання цін і тарифів, використання системи пільг (інвестиційних, податкових тощо); надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій (насамперед галузям, що мають пріоритетне значення для розвитку економіки держави).

Державна реєстрація суб'єктів туристичної діяльності є першим і найважливішим етапом реалізації права на підприємництво. Порядок державної реєстрації юридичних та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності регулюється Господарським кодексом України [1] і Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" (Закон про державну реєстрацію) [14]. Відповідно до ст. 58 ГК України суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа-підприємець. Згідно зі ст. 4 Закону про державну реєстрацію державною реєстрацією юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців є офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей,

що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу-підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій.

Відповідно до ст. 1. п. 5 державна реєстрація проводиться державним реєстратором, якою є особа, що перебуває у трудових відносинах із суб'єктом державної реєстрації, та нотаріус.

Державний реєстратор виконує такі функції:

приймає документи, подані заявником;

перевіряє їх на наявність підстав для зупинення розгляду документів та на наявність підстав для відмови у державній реєстрації;

проводить реєстраційну дію (у тому числі з урахуванням принципу мовчазної згоди) за відсутності підстав для зупинення розгляду документів і відмови у державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру;

веде Єдиний державний реєстр;

веде реєстраційні справи;

надає в установленому порядку й у випадках, передбачених Законом України "Про виконавче провадження" [102], інформацію до органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю;

здійснює інші повноваження, передбачені законодавством.

Окрім того, Законом про державну реєстрацію встановлено заборону на здійснення реєстраційних дій державним реєстратором щодо себе, своїх родичів, а також юридичних осіб, засновником (учасником) яких він є.

Порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій передбачає (ч. 2 ст. 25 Закону про державну реєстрацію):

1) заповнення форми заяви про державну реєстрацію – у разі подання документів особисто заявником (за бажанням заявника);

2) прийом документів за описом – у разі подання документів у паперовій формі;

3) виготовлення копій документів у електронній формі – у разі подання документів у паперовій формі;

4) внесення копій документів в електронній формі до Єдиного державного реєстру;

5) перевірку документів на наявність підстав для зупинення розгляду документів;

6) перевірку документів на наявність підстав для відмови в державній реєстрації;

7) проведення реєстраційної дії за відсутності підстав для зупинення розгляду документів і відмови в державній реєстрації шляхом внесення запису до Єдиного державного реєстру;

8) формування та оприлюднення на порталі електронних сервісів виписки, результатів надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації та установчих документів юридичної особи.

Для проведення державної реєстрації юридичної особи заявник повинен подати документи, перелік яких визначається Законом про державну реєстрацію. Документи, необхідні для проведення державної реєстрації, можуть подаватися у двох формах: паперовій або електронній. У паперовій формі документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Документи в паперовій формі приймаються за описом, примірник якого в день їх надходження видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу в той спосіб, відповідно до якого були подані документи. Якщо документи подаються представником, додатково подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, що засвідчує його повноваження. В електронній формі документи подаються заявником через портал електронних сервісів.

Загальні вимоги щодо подання документів для державної реєстрації визначені в ст. 15 Закону про державну реєстрацію. Зокрема, документи мають бути викладені державною й іноземною мовою (додатково, за бажанням заявника), написані розбірливо; не повинні містити підчищення або дописки, закреслені слова та інші виправлення, помилки та пошкодження, які не дають змоги однозначно тлумачити їх зміст. Установчий документ викладається в письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками) або уповноваженими ними особами. Документи, видані відповідно до законодавства іноземної держави, повинні бути легалізовані (консульська легалізація або проставлення апостиля) в установленому законодавством порядку. Документи, викладені іноземною мовою, повинні бути перекладені державною мовою із засвідченням правильності перекладу.

У Законі про державну реєстрацію також встановлені вимоги щодо *найменування юридичної особи*. Так, зокрема, найменування юридичної особи повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму та назву, не може бути тотожним найменуванню іншої юридичної особи. У найменуванні юридичної особи приватного права не можна використовувати повне чи скорочене найменування державних органів або органів місцевого самоврядування.

Для державної реєстрації створення юридичної особи подаються такі документи (ст. 17 Закону про державну реєстрацію):

- 1) заява про державну реєстрацію створення юридичної особи;
- 2) заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість;
- 3) установчий документ юридичної особи – у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа;
- 4) документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи в країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), – у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа;
- 5) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі створення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або виділу;
- 6) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі створення юридичної особи в результаті поділу;
- 7) документи для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, – у разі створення юридичної особи в результаті виділу;
- 8) документи для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття та поділу – у разі створення юридичної особи в результаті злиття та поділу.

У Законі про державну реєстрацію (ст. 27 і 28) міститься вичерпний перелік підстав для зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації, та відмови у державній реєстрації. Так, *підставами для зупинення розгляду документів, поданих для державної реєстрації, можуть бути:*

- 1) подання документів або відомостей не в повному обсязі;
  - 2) невідповідність документів вимогам законодавства;
  - 3) невідповідність відомостей, зазначених у заяві про державну реєстрацію, відомостям, зазначеним у документах, поданих для державної реєстрації, або відомостям, що містяться в Єдиному державному реєстрі;
  - 4) несплата адміністративного збору або сплата не в повному обсязі.
- Підставами для відмови в державній реєстрації юридичної особи є:*
- 1) подання документів особою, яка не має на це повноважень;
  - 2) наявність в Єдиному державному реєстрі відомостей про судові рішення щодо заборони проведення реєстраційної дії;

3) неусунення підстав для зупинення розгляду документів протягом встановленого строку;

4) невідповідність документів вимогам Конституції та законів України;

5) порушення порядку створення юридичної особи;

6) невідповідність найменування юридичної особи вимогам закону.

Слід зауважити, що після усунення причин, що були підставою для відмови у державній реєстрації, заявник має можливість повторно подати документи для державної реєстрації. Крім того, заявник має право оскаржити рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації до Міністерства юстиції України та його територіальних органів або до суду.

Законом про державну реєстрацію встановлено також вичерпний перелік документів, необхідних для державної реєстрації припинення юридичної особи, для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, а також для проведення інших реєстраційних дій (ст. 17 Закону про державну реєстрацію).

Відповідно до ст. 18 Закону про державну реєстрацію *для державної реєстрації фізичної особи підприємцем подаються такі документи:*

1) заява про державну реєстрацію фізичної особи підприємцем;

2) заява про обрання фізичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної податкової і митної політики, – за бажанням заявника;

3) нотаріально засвідчена письмова згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника чи органу опіки та піклування – для фізичної особи, яка досягла 16-ти років і має бажання займатися підприємницькою діяльністю, але не має повної цивільної дієздатності.

До підстав відмови в державній реєстрації фізичної особи-підприємця належить (ст. 28 Закону про державну реєстрацію) таке:

1) документи подано особою, яка не має на це повноважень;

2) в Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судові рішення щодо заборони у проведенні реєстраційної дії;

3) не усунено підстави для зупинення розгляду документів протягом встановленого строку;

4) наявні обмеження на заняття підприємницькою діяльністю, встановлені законом;

5) наявність в Єдиному державному реєстрі запису, що фізична особа вже зареєстрована як фізична особа-підприємець.

Відмова в державній реєстрації фізичної особи-підприємця з інших підстав не допускається.

У ст. 18 Закону про державну реєстрацію наведений перелік документів для державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу-підприємця, а також для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця. Так, *для державної реєстрації змін до відомостей про фізичну особу-підприємця, що містяться в Єдиному державному реєстрі, необхідно подати такі документи:*

1) заяву про державну реєстрацію змін до відомостей про фізичну особу-підприємця;

2) документ про сплату адміністративного збору;

3) копію довідки про зміну реєстраційного номера облікової картки – у разі внесення зазначених змін;

4) копію першої сторінки паспорта та сторінки з відміткою про наявність права здійснювати будь-які платежі за серією та номером паспорта – у разі внесення змін, пов'язаних із зміною серії та номера паспорта, – для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків.

Державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця вимагає надання одного з таких документів:

1) заяви про державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця за її рішенням;

2) копії свідоцтва про смерть фізичної особи, судового рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою – у разі державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця у зв'язку з її смертю, визнанням її безвісно відсутньою або оголошенням померлою.

3.3. Ліцензування туристичної діяльності

Правове регулювання ліцензування туристичної діяльності здійснюється відповідно до Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" № 222-VIII від 02.03.2015 р. (Закон України про ліцензування) [35]. Закон визначає види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок їх ліцензування, встановлює державний контроль у сфері

ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування. Також в Законі України "Про туризм" [49] наголошується, що ліцензування туроператорської діяльності забезпечує рівні можливості суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, захист прав і законних інтересів громадян, захист навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування. Окрім зазначених законодавчих актів, правові засади ліцензування туроператорської діяльності встановлені в Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності" від 11.11.2015 р. № 991 [26].

Відповідно до ст. 1 Закону України про ліцензування. **Ліцензування** – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, спрямований на забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері ліцензування, захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства й окремих споживачів. **Ліцензія** – документ, що надається органом ліцензування, на право провадження суб'єктом господарювання визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, в електронному вигляді (запис про наявність ліцензії в такого суб'єкта господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців) або на паперовому носії. Згідно з п. 5 ст. 2 Закону про ліцензування реалізацію державної політики у сфері ліцензування здійснює Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган з питань ліцензування, а також органи ліцензування.

Кожен ліцензіат (зокрема туроператор) зобов'язаний виконувати вимоги ліцензійних умов туроператорської діяльності, а здобувач ліцензії для її отримання – відповідати ліцензійним умовам.

У цілому *вимоги ліцензійних умов до суб'єкта господарювання* обумовлені особливостями провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та включають таке:

1) вичерпний перелік документів, що підтверджують відповідність суб'єкта господарювання вимогам ліцензійних умов (крім документів, які органи влади не можуть вимагати відповідно до ч. 7 ст. 9 Закону України "Про адміністративні послуги" [102]), щодо:

а) відомостей про місця провадження господарської діяльності із зазначенням щодо кожного з них виду діяльності (повністю або частково стосовно зазначеного у заяві) або операцій, що за ним провадитимуться;

б) відомостей про засоби провадження господарської діяльності;

2) кадрові вимоги щодо:

а) мінімальної кількості працівників за окремими посадами. Так, у штаті туроператора повинно налічуватися не менше 30 % працівників зі стажем роботи у сфері туризму не менше трьох років (що підтверджується записами в трудових книжках) або освіту в сфері туризму за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки молодший спеціаліст, бакалавр, магістр (що підтверджується документом про освіту). Крім того, керівник туроператора, його філії, іншого відокремленого підрозділу повинен мати вищу фахову освіту (що підтверджується документом про освіту) та стаж роботи у сфері туризму не менше трьох років (що підтверджується записами у трудовій книжці) або освіту у сфері туризму за освітньо-кваліфікаційним рівнем підготовки молодший спеціаліст, бакалавр, магістр (що підтверджується документом про освіту);

б) даних про наявність трудових договорів з усіма найманими працівниками;

3) організаційні вимоги щодо:

а) зберігання протягом дії ліцензії документів, копії яких подавалися до органу ліцензування відповідно до вимог законодавства;

б) зберігання протягом терміну дії ліцензії документів (копій), які підтверджують достовірність даних, що зазначалися здобувачем ліцензії в документах, поданих органу ліцензування відповідно до вимог законодавства;

в) строку повідомлення органу ліцензування про всі зміни даних. Зокрема ліцензіат зобов'язаний у письмовій формі повідомляти органу ліцензування про всі зміни даних, які були зазначені у його підтвердних документах, що додавалися до заяви про отримання ліцензії, не пізніше одного місяця з дати набуття таких змін;

г) провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, виключно в межах місць провадження господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, зазначених у відомостях про них, поданих органу ліцензування згідно з вимогами ліцензійних умов; використання виключно таких місць у провадженні виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню. Так, ліцензіат зобов'язаний провадити туроператорську діяльність виключно в межах місць провадження такої діяльності, зазначених у відомостях;

д) провадження виду господарської діяльності виключно з використанням засобів їх провадження. Зокрема, ліцензіат зобов'язаний мати власний

веб-сайт. Крім того, встановлено, що туроператор укладає з туристом договір на туристичне обслуговування в письмовій або електронній формі. Укладаючи договір на туристичне обслуговування, туроператор повинен оформити платіжний документ (корінець прибуткового ордера, квитанція, касовий чек тощо), що підтверджує внесення туристом до каси туроператора вартості туристичних послуг, обумовлених договором з туристом. Туроператор під час організації туризму оформляє та видає туристу безпосередньо або через турагента такі документи: договір на туристичне обслуговування або ваучер, договір на обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування (крім випадку самостійного укладення такого договору туристом) та проїзні документи (квитки, в тому числі електронні), якщо перевезення входить до складу послуг, передбачених договором на туристичне обслуговування. Під час укладання ліцензіатом агентського договору з туристичним агентом на посередницьку діяльність з реалізації комплексу туристичних послуг, сформованих туроператором, ліцензіат отримує від туристичного агента копію документа, що підтверджує фінансове забезпечення цивільної відповідальності турагента перед туристами (гарантія банку або іншої кредитної установи) щодо зазначеної посередницької діяльності;

е) подання передбаченої законом звітності. Відповідно до Ліцензійних умов туроператорської діяльності ліцензіат зобов'язаний щороку до 30 березня подавати статистичний звіт органу ліцензування;

ж) порядку дій ліцензіата у разі планового або позапланового припинення (у зв'язку з неможливістю використання матеріально-технічної бази, виникненням форс-мажорних обставин тощо) провадження ним виду господарської діяльності загалом або за певними місцями провадження такої діяльності та відновлення її провадження. Так, у разі планового припинення ліцензіатом туроператорської діяльності (ремонт, санітарна обробка місця провадження діяльності тощо) ліцензіат зобов'язаний повідомляти органу ліцензування у строк (який не може бути меншим одного місяця з дня такого припинення), про дату та термін припинення такої діяльності, розміщувати цю інформацію на власному веб-сайті та при вході до місця провадження туроператорської діяльності. У разі позапланового припинення туроператорської діяльності у зв'язку із виникненням форс-мажорних обставин ліцензіат повинен повідомити про це органу ліцензування у місячний строк з дня настання таких обставин;

и) забезпечення присутності керівника ліцензіата, його заступника або іншої уповноваженої особи під час проведення органом ліцензування

в установленому законом порядку перевірки додержання ліцензіатом вимог ліцензійних умов, на що вказано також в Ліцензійних умовах провадження туруператорської діяльності;

4) технологічні вимоги щодо наявності певної матеріально-технічної бази разом з даними, що дають можливість її ідентифікувати. Зокрема, Ліцензійними умовами провадження туруператорської діяльності встановлено, що офіс (приміщення) повинен: мати інформаційну вивіску або інформаційну табличку із зазначенням повного найменування ліцензіата; бути забезпечений оргтехнікою та програмним забезпеченням, засобами телефонного зв'язку, доступом до Інтернету. При вході до місця провадження туруператорської діяльності має бути розміщено інформацію про режим роботи ліцензіата. Крім того, туруператор на видному та доступному для туриста місці в тій частині місця провадження туруператорської діяльності, де здійснюється укладання договорів на туристичне обслуговування, повинен розмістити таку інформацію та документи:

а) копію документа, що підтверджує фінансове забезпечення цивільної відповідальності ліцензіата перед туристами;

б) відомості про керівника, заступників керівника (за наявності) та головного бухгалтера ліцензіата, номери їх телефонів (мобільних – у разі наявності), адреси електронної пошти (у разі наявності);

в) Книгу відгуків та пропозицій громадян;

г) Закон України "Про туризм";

д) Закон України "Про захист прав споживачів";

е) Ліцензійні умови;

ж) місцезнаходження та номери телефонів Мінекономрозвитку, відповідного територіального органу Держпродспоживслужби;

5) спеціальні вимоги. Так, Ліцензійні умови провадження туруператорської діяльності встановлюють можливості провадження такої діяльності лише юридичними особами незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності. Крім того, здобувач ліцензії повинен надати документ, що підтверджує фінансове забезпечення цивільної відповідальності перед туристами (гарантія банку або іншої кредитної установи) у розмірі суми, еквівалентної не менше 20 000 євро – у разі надання послуг з міжнародного туризму. Розмір фінансового забезпечення туруператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, має становити суму, еквівалентну не менше 10 000 євро.

Здобувач ліцензії, який має намір провадити туроператорську діяльність, подає до органу ліцензування такі документи:

1) заяву про отримання ліцензії;

2) засвідчену керівником здобувача ліцензії (уповноваженою або довіреною особою) копію документа, що підтверджує фінансове забезпечення цивільної відповідальності перед туристами (гарантія банку або іншої кредитної установи);

3) відомості щодо місць провадження туроператорської діяльності;

4) засвідчені керівником здобувача ліцензії (уповноваженою або довіреною особою) копії документів (їх витягів), що підтверджують освітньо-кваліфікаційний рівень, стаж роботи керівника здобувача ліцензії, необхідний для провадження туроператорської діяльності;

5) засвідчену керівником здобувача ліцензії (уповноваженою або довіреною особою) копію договору, укладеного із страховою компанією, про обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування туристів, які здійснюють туристичні подорожі;

6) опис документів, що подаються для отримання ліцензії, у двох примірниках.

Із документів, поданих для отримання ліцензії на паперових носіях, органом ліцензування обов'язково виготовляються електронні копії шляхом сканування. У разі подання електронних документів у випадках, передбачених Законом про ліцензування, усі документи (крім документів, що засвідчують повноваження уповноваженої особи) можуть засвідчуватися електронним цифровим підписом заявника відповідно до законодавства. Після отримання від заявника електронного документа державний орган ліцензування автоматично надсилає йому електронний документ із підтвердженням факту надходження електронного документа. Із цього часу електронний документ вважається отриманим органом ліцензування.

Заява про видачу ліцензії залишається без розгляду, якщо:

а) підписані документи, що додаються до заяви для отримання ліцензії, подані не в повному обсязі;

б) заява або хоча б один із документів, що додається до заяви про отримання ліцензії: підписані особою, яка не має на це повноважень; оформлені із порушенням вимог законодавства; складені не за встановленою формою або не містять даних, які обов'язково вносяться до них;

в) заява подана з порушенням строків;

г) в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців відсутні відомості про здобувача ліцензії (суб'єкта господарювання) або наявні відомості про державну реєстрацію його припинення.

У повідомленні щодо прийняття рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду зазначаються вичерпний перелік та опис підстав для прийняття такого рішення і пропозиції щодо усунення відповідних недоліків, які повинні бути викладені в чіткій та однозначній формі. Після усунення причин, що стали підставою для прийняття рішення про залишення заяви про отримання ліцензії без розгляду, здобувач ліцензії може повторно подати заяву про отримання ліцензії.

Згідно з п. 8 ст. 13 Закону про ліцензування орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі у строк не пізніше десяти робочих днів із дня надходження заяви про отримання ліцензії. У повідомленні про прийняття рішення про видачу ліцензії орган ліцензування зазначає розрахункові реквізити для внесення плати за видачу ліцензії. Ліцензія на провадження здобувачем визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, оформлюється органом ліцензування в електронному вигляді (запис про рішення органу ліцензування щодо видачі ліцензії суб'єкту господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців). За бажанням здобувача ліцензії чи ліцензіата ліцензія (копія ліцензії) може бути видана органом ліцензування і на паперовому носії.

Підставою для прийняття рішення про відмову у видачі ліцензії за результатом розгляду заяви про отримання ліцензії є:

установлення невідповідності здобувача ліцензії ліцензійним умовам щодо провадження виду господарської діяльності, зазначеного в заяві про отримання ліцензії;

виявлення недостовірності даних у підтвердних документах, поданих здобувачем ліцензії.

У разі відмови у видачі ліцензії на підставі встановлення невідповідності здобувача ліцензійним умовам здобувач ліцензії може подати до органу ліцензування нову заяву про отримання ліцензії після усунення причин, що стали підставою для прийняття такого рішення. У разі відмови у видачі ліцензії на підставі виявлення недостовірних даних суб'єкт господарювання може подати до органу ліцензування нову заяву про отримання ліцензії не раніше ніж через три місяці з дати прийняття відповідного рішення про відмову.

За видачу ліцензії справляється разова сплата в розмірі одного прожиткового мінімуму, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що діє на день прийняття органом ліцензування рішення про видачу ліцензії, якщо інший розмір плати не встановлений законом.

3.4. Сертифікація та стандартизація у сфері туризму

Згідно з Законом України "Про стандартизацію" **об'єктами стандартизації** є продукція, процеси та послуги, зокрема: матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність; правила, процедури, функції, методи чи діяльність; персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування [45].

Відповідно до національних і міждержавних стандартів об'єктами стандартизації в туризмі є туризм пригодницький, окремі туристичні послуги, послуги засобів розміщення, туристичні інформаційні центри, заклади ресторанного господарства, професійна підготовка кадрів, туристично-екскурсійне обслуговування, туристське спорядження (табл. А.1 додатка А).

Суб'єктами стандартизації є:

центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації;
рада стандартизації та технічного регулювання;
технічні комітети зі стандартизації;
інші суб'єкти, що провадять стандартизацію.

Центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації:

організовує, координує та провадить діяльність щодо розроблення, схвалення, прийняття, перегляду, зміни, розповсюдження національних стандартів відповідно до Закону "Про стандартизацію";

як національний орган стандартизації представляє Україну в міжнародних та регіональних організаціях із стандартизації;

створює технічні комітети, на які покладаються функції з розроблення, розгляду та погодження міжнародних (регіональних) і національних стандартів.

Державна система стандартизації у сфері туристичної діяльності спрямована на:

захист інтересів споживачів і держави з питань безпеки туризму, життя і здоров'я громадян, охорони майна та довкілля;

класифікацію туристичних ресурсів України, забезпечення їх охорони, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;

підвищення якості товарів, робіт, послуг відповідно до потреб споживачів;

забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій;

взаємозамінність і сумісність товарів, робіт, послуг, їх уніфікацію;

створення нормативної бази функціонування систем стандартизації і сертифікації товарів, робіт, послуг.

З метою підвищення рівня туристичного обслуговування, сприяння споживачам у свідомому виборі туристичних послуг, забезпечення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, забезпечення захисту прав і законних інтересів, життя, здоров'я та майна громадян, підвищення рівня екологічної безпеки запроваджено *категоризацію об'єктів туристичної інфраструктури*. Правові засади категоризації встановлені в ст. 19 Закону України "Про туризм" [49] і Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)" [29]. Цими документами готелям та іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), категорії надаються за результатами добровільної сертифікації послуг з тимчасового розміщення (проживання). Базою для встановлення категорії є стан безпеки об'єкта туристичної інфраструктури для життя і здоров'я людей, захисту їх майна та охорони довкілля.

Згідно з визначення Міжнародної організації зі стандартизації **сертифікацією** є надання незалежним органом письмового підтвердження (сертифіката) про те, що продукція, послуги або відповідна система відповідають певним критеріям. За Законом України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" категорія "сертифікація" визначена як підтвердження відповідності третьою стороною (особою, не залежною від особи, яка надає об'єкт оцінювання відповідності, та від особи, зацікавленої в такому об'єкті як споживач чи користувач). Таке підтвердження стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу [48]. Сертифікація та оцінювання готелю здійснюється органами із сертифікації, акредитованими для виконання робіт із сертифікації послуг з тимчасового розміщення (проживання) в установленому законом порядку.

Готелям встановлюються такі категорії: "п'ять зірок", "чотири зірки", "три зірки", "дві зірки" й "одна зірка". Іншим об'єктам, що призначаються

для надання послуг з тимчасового розміщення/ проживання (у тому числі мотелям, пансіонатам, будинкам відпочинку, туристичним базам, кемпінгам) категорія встановлюється за рівнем обслуговування в них (перший, другий, третій, четвертий та, відповідно, п'ятий рівні).

Установлення категорії готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення, здійснює уповноважений орган із встановлення категорій готелям. Функції уповноваженого органу із встановлення категорій готелям виконує Мінекономрозвитку. Із цією метою створюється комісія із встановлення категорій готелям, до складу якої входять представники Мінекономрозвитку, інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади, органів із сертифікації та (за згодою) представники громадських організацій. Комісія приймає рішення про присвоєння готелю категорії на підставі аналізу документів про результати його оцінювання;

Роботи з оцінювання готелів виконуються відповідно до вимог ДСТУ 4269 "Послуги туристичні. Класифікація готелів" [101].

Для проведення зазначених робіт заявник, який має намір отримати відповідну категорію засобу розміщення, зобов'язаний створити сприятливі для роботи комісії з питань оцінювання готелю умови, у тому числі безперешкодний доступ до приміщень, де надаються послуги, та необхідних документів.

Орган із сертифікації надсилає документи про результати оцінювання готелю та пропозиції щодо присвоєння йому відповідної категорії комісії із встановлення категорій готелям, яка протягом чотирнадцяти днів розглядає їх і приймає рішення більшістю голосів.

У разі прийняття рішення про неможливість присвоєння категорії, на яку претендує заявник, за погодженням із власником готелю або уповноваженим ним органом може бути встановлено нижчу категорію, якщо готель відповідає її вимогам.

Комісія із встановлення категорій готелям оформлює та видає заявнику *свідоцтво про встановлення готелю відповідної категорії* за формою, що розробляється та затверджується Мінекономрозвитку. Зазначене свідоцтво чинне протягом трьох років за наявності в готелі системи управління якістю – не більше п'яти.

Комісія із встановлення категорії надсилає органу сертифікації відомості про встановлення готелю відповідної категорії. Інформація про категорію зазначається на фасаді готелю поряд з його назвою. Заявник інформує органи із сертифікації про зміни умов надання послуг, що можуть вплинути

на результати оцінювання готелю, підтверджені за фактом встановлення категорії.

Вартість проведення робіт з оцінювання готелю зазначається в договорі, що укладається між заявником і органом із сертифікації.

Органи із сертифікації та комісія із встановлення категорій забезпечують дотримання конфіденційності інформації, що становить комерційну таємницю.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Який порядок реєстрації суб'єктів туристичної діяльності?
2. Які існують способи та форми припинення підприємницької діяльності?
3. Охарактеризуйте поняття та правове значення ліцензійних умов туроператорської діяльності.
4. Розкрийте порядок та підстави анулювання ліцензії.
5. Визначте та проаналізуйте методи стандартизації.
6. Охарактеризуйте об'єкти та суб'єктів стандартизації у сфері туризму.

Розділ 4. Договірні відносини у сфері туризму

4.1. Загальні положення про договір

4.2. Правові аспекти взаємодії суб'єктів туристичної діяльності з туристами.

4.3. Правові аспекти договірних відносин між туроператорами, турагентами та страховими компаніями.

4.4. Договір комерційної концесії та договір франчайзингу у сфері туризму.

4.5. Інші види договорів у сфері туризму за законодавством України.

4.1. Загальні положення про договір

Договір є найпоширенішою правовою формою погодження інтересів юридично незалежних осіб з метою задоволення їх майнових потреб шляхом добровільного набуття сторонами взаємних прав та обов'язків. Наявність цивільних договірних відносин є неодмінною умовою існування

ринкової економіки, оскільки вони займають провідне місце в регулюванні товарно-грошового обороту в різних сферах діяльності.

Відповідно до ст. 626 ЦК України **договором** є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [54]. Договір є обов'язковим для виконання сторонами. Сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін та погоджені ними, й умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства для цього виду договорів. Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються (у відповідних частинах) положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із сутності змішаного договору. Договором може бути також встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, оприлюднених у встановленому порядку.

Договір набирає чинності з моменту його укладення. *Строком договору* є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права та виконати свої обов'язки відповідно до договору. Закінчення строку договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії договору.

Ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. У випадках, регламентованих законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які визначаються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, закріплених договором або законом, і не допускається після його виконання. Якщо ціна у договорі не встановлена та не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається за звичайними цінами, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору.

Цивільно-правові договори виконують ряд функцій, за допомогою яких досягається їх відповідний ефект, головними з яких є:

регулятивна – договір регулює відносини між сторонами на підставі закону (особливо у господарській сфері) з метою налагодження найбільш

раціональних зв'язків з обліку товарів, розвитку конкуренції і на цій основі – покращання роботи господарського комплексу країни;

ініціативна – полягає в тому, що договір є актом ініціативним і сприяє виникненню таких цивільно-правових відносин, які якнайповніше влаштовують його сторони;

координаційна – договір є засобом узгодження, координації дій сторін відповідно до їх намірів та інтересів;

інформаційна – договір завдяки формальній визначеності його умов є носієм інформації про правове становище сторін, гарантією їх суб'єктивних прав і засобом захисту законних інтересів учасників;

гарантійна – завдяки договору включаються в дію правові гарантії виконання договірних зобов'язань;

правозахисна – забезпечує непорушність прав і законних інтересів сторін, а у разі їх порушення дозволяє використовувати примусове виконання зобов'язань.

Різноманітність цивільних відносин обумовлює широке коло цивільно-правових договорів: односторонні, двосторонні; відплатні, публічні, попередні; договори приєднання, договір на користь третьої особи та інші.

Одностороннім є договір, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга – сторона наділяється лише правом вимоги без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. **Двостороннім** – якщо правами й обов'язками наділені обидві сторони договору. До договорів, що укладаються більше ніж двома сторонами (**багатосторонні договори**), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів.

Відплатними є договори, в яких дія однієї сторони обов'язково потребує відповідної майнової дії від іншої сторони.

Публічним є договір, в якому одна сторона – підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку; медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги. Підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору, якщо інше не встановлено законом. Також він не має права відмовитися від укладення

публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необґрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою.

Договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах. Його можна укласти лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору. Договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу приєднаної сторони, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для приєднаної сторони. Сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору.

Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, установлених попереднім договором. Законом може бути продиктоване обмеження щодо строку (терміну), в який має бути укладений основний договір на підставі попереднього договору. Істотні умови основного договору, що не зазначені у попередньому договорі, погоджуються у порядку, узгодженому сторонами у попередньому договорі, якщо такий порядок не встановлений актами цивільного законодавства. Попередній договір укладається у формі, прийнятій для основного договору, а якщо форма основного договору не обумовлена – у письмовій формі. Сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства. Зобов'язання, визначене попереднім договором, припиняється, якщо основний договір не укладений протягом строку (у термін), встановленого попереднім договором, або якщо жодна із сторін не направить другій стороні пропозицію про його укладення. *Договір про наміри* (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором.

Договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка вста-

новлена (або не встановлена) у договорі. Виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання. З моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди цієї особи. Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із сутності договору.

Зміст договору може бути витлумачений як окремою стороною, так і всіма іншими сторонами цього договору. *Тлумачення договору* – це з'ясування змісту договору як в цілому, так і окремих його умов. На вимогу однієї або обох сторін тлумачення договору може бути віднесено до компетенції суду. У ході тлумачення договору беруться до уваги однакове для всього його змісту значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів. У разі тлумачення умов договору можуть враховуватися також типові умови (типові договори), навіть якщо в договорі немає посилання на ці умови.

Договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. *Істотними умовами договору* є: умови про предмет договору; умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду; всі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) та прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовилися укласти у письмовій формі договір, щодо якого законом не встановлена письмова форма, такий договір є укладеним з моменту його підписання сторонами. Якщо сторони домовилися про нотаріальне посвідчення договору, щодо якого законом таке посвідчення не вимагається, договір є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення.

Договір вважається укладеним з моменту отримання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору

необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення такої дії. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності – нотаріального посвідчення, і державної реєстрації – з моменту державної реєстрації.

Пропозицію укласти договір (оферту) може зробити кожна із сторін майбутнього договору. Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору та виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Реклама або інші пропозиції, адресовані невизначеному колу осіб, є лише запрошенням робити пропозиції укласти договір, якщо інше не вказано у рекламі або інших пропозиціях.

Відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною. Якщо особа, яка отримала пропозицію укласти договір, у межах строку для відповіді вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботи, сплатила відповідні кошти тощо), яка засвідчує її бажання укласти договір, ця дія є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлено законом.

Якщо пропозицію укласти договір було зроблено усно і в ній не вказаний строк для відповіді, договір є укладеним, коли особа, якій було зроблено пропозицію, негайно заявила про її прийняття. Якщо у пропозиції укласти договір указаний строк для відповіді, договір є укладеним, коли особа, яка зробила пропозицію, отримала відповідь про прийняття пропозиції протягом цього строку.

Якщо відповідь про прийняття пропозиції укласти договір надійшла із запізненням, особа, яка зробила пропозицію, звільняється від відповідних зобов'язань. Відповідь, отримана із запізненням, є новою пропозицією. Але за згодою особи, яка зробила пропозицію, договір може вважатись укладеним незалежно від того, що відповідь про прийняття пропозиції укласти договір була відправлена та (або) отримана із запізненням.

Відповідь про згоду укласти договір на інших, ніж було запропоновано, умовах є відмовою від отриманої пропозиції і водночас новою пропозицією особі, яка зробила попередню пропозицію.

Договір є укладеним у місці проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір,

якщо інше не встановлено договором. Особливості укладення договорів на біржах, аукціонах, конкурсах тощо встановлюються відповідними актами цивільного законодавства.

Зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, установлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала, укладаючи договір. У разі односторонньої відмови від договору в повному обсязі або частково (якщо право на таку відмову встановлено договором або законом) договір є, відповідно, розірваним або зміненим.

У разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися в укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із сутності зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали його на інших умовах. У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

У разі зміни договору зобов'язання сторін змінюються відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо. У разі ж розірвання договору зобов'язання сторін припиняються. У цих випадках зобов'язання змінюється або припиняється з моменту досягнення домовленості про зміну чи розірвання договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни. Якщо договір змінюється або розривається у судовому порядку, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішенням суду про зміну або розірвання договору законної сили. Сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору.

Зміна або розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту.

4.2. Правові аспекти взаємодії суб'єктів туристичної діяльності з туристами

Правові засади договірної діяльності між учасниками туристичних відносин регламентуються Цивільним Кодексом України, Законом України "Про туризм" та іншими нормативно-правовими актами.

Договір з надання туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності туристам належить до договорів на надання послуг, що визначені гл. 63 ЦК України [54].

Відповідно до ст. 901 ЦК України **договором про надання послуг** є договір, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Виконавець повинен надати послугу особисто; у випадках, встановлених договором, має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

Плата за надання послуг встановлюється у розмірі, у строки та в порядку, що визначені договором. У разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Строк договору про надання послуг встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами.

Статтею 906 ЦК України встановлена відповідальність виконавця за порушення договору про надання послуг. Згідно з нею збитки, завдані замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем у разі наявності його вини, у повному обсязі, якщо інше не встановлено договором. Виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату під час здійснення ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим унаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом.

Збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором.

Договір про надання послуг може бути розірваний, у тому числі шляхом односторонньої відмови від договору, в порядку та на підставах, установлених ЦК України, іншим законом або за домовленістю сторін.

Відповідно до Закону України "Про туризм" у ході здійснення туристичної діяльності укладаються такі види договорів: договір на туристичне обслуговування, договір на екскурсійне обслуговування, договір на готельне обслуговування та ваучер [49].

За договором про туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, турагент) за встановлену договором плату зобов'язується забезпечити надання на замовлення іншої сторони (туриста) комплексу туристичних послуг (туристичний продукт). До договору про туристичне обслуговування застосовуються загальні положення договору про надання послуг, якщо інше не передбачено чинним законодавством України та не суперечить сутності зобов'язання. Відповідно до Закону України "Про туризм" договір про туристичне обслуговування укладається в письмовій (електронній) формі.

У ході реалізації туристичного продукту договір про туристичне обслуговування укладається турагентом від імені та за дорученням туроператора. Договір повинен містити інформацію про туроператора (найменування, місцезнаходження, номер ліцензії, телефон тощо).

До укладення договору на туристичне обслуговування споживачу туристичного продукту має бути надана інформація про:

основні вимоги пропонованих до оформлення виїзних/в'їзних документів (паспорт, дозвіл/віза на в'їзд/виїзд до країни тимчасового перебування), у тому числі інформацію щодо термінів їх оформлення;

медичні застереження стосовно здійснення туристичної поїздки, у тому числі протипоказання через певні захворювання, особливості фізичного стану (фізичні недоліки) та віку туристів для участі в поїздці;

туроператора (турагента), його місцезнаходження і поштові реквізити, наявність ліцензії на здійснення туристичної діяльності, сертифікатів відповідності та іншу інформацію відповідно до законодавства про захист прав споживачів;

розмір фінансового забезпечення туроператора чи турагента на випадок його неплатоспроможності чи неспроможності (банкрутства) та кредитну установу, яка надала таке забезпечення.

До початку надання туристичних послуг споживачу за його вимогою повинна бути надана така інформація:

про загальні умови типового (публічного) договору на надання туристичних послуг (за його наявності);

програма туристичного обслуговування;

характеристика транспортних засобів, що здійснюють перевезення, у тому числі їх вид і категорія, терміни стикування (сполучення) рейсів; інша обов'язкова інформація, передбачена кодексами та правилами перевезень (якщо перевезення входить до складу туристичного обслуговування);

характеристика готелів, інших місць розміщення туристів, у тому числі їх місце розташування, класифікація за законодавством країни (місця) тимчасового перебування; відомості про підтвердження відповідності послуг готелю встановленим вимогам; відомості про правила тимчасового проживання, строки та порядок оплати готельного обслуговування; інша обов'язкова інформація, передбачена законодавством, іншими нормативно-правовими актами (якщо готельне обслуговування входить до складу послуг з туристичного обслуговування);

про звичаї місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що перебувають під особливою охороною; про стан навколишнього природного середовища, санітарну та епідеміологічну ситуацію;

про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування та перебування там;

про види та способи забезпечення харчування під час туристичної поїздки;

про види та тематику екскурсійного обслуговування, порядок зустрічей і провідів, супроводу туристів;

відомості про мінімальну кількість туристів у групі; про терміни інформування туриста, якщо туристична поїздка не відбудеться через недобір групи;

про ціну туристичного обслуговування і порядок здійснення оплати;

про дату та час початку та закінчення туристичного обслуговування, його тривалість;

відомості про страхову організацію, що здійснює страхування ризиків, пов'язаних з наданням туристичного обслуговування, розмір страхових відшкодувань, порядок і умови їх виплати;

про місце перебування організації (організацій), уповноваженої туроператором на прийняття претензій туристів; про адреси та номери телефонів українських дипломатичних установ у країні тимчасового перебування або місцевих служб, до яких можна звернутися у разі виникнення труднощів під час туристичної поїздки.

Під час формування групи туристів туроператор (турагент) повинен укласти договір окремо з кожним туристом.

Якщо до складу групи входять неповнолітні діти, договір укладається між туроператором (турагентом) та їх батьками або законними опікунами. Проте у разі, якщо замовником туристичних послуг є юридична особа, можливе укладання угоди між туроператором (турагентом) та юридичною особою, що замовила туристичне обслуговування (тобто договір із кожним туристом не укладається).

Кожна із сторін договору може вимагати внесення змін або розірвання договору у зв'язку з істотними змінами обставин, з яких вони виходили під час укладання договору.

До істотних змін обставин належать:

- погіршення умов та зміна термінів подорожі;
- непередбачене здорожчання транспортних тарифів;
- введення нових або підвищення чинних ставок податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- різка зміна курсу національних валют;
- інші підстави, за домовленістю сторін.

Турист має право відмовитися від виконання договору до початку подорожі за умови оплати туроператору або турагенту фактично зазначених ними витрат за послуги, надані до цього повідомлення. Туроператор або турагент також має право відмовитися від виконання договору лише за умови повного відшкодування замовникові збитків, підтверджених у встановленому порядку та заподіяних унаслідок розірвання договору (крім випадку, коли це відбулося з вини туриста).

Якість туристичних послуг повинна відповідати умовам договору; порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються законодавством про захист прав споживачів.

Зміна ціни туристичного продукту, погодженої сторонами, можлива лише у випадках, передбачених договором, і тільки за істотної зміни обставин. Така зміна має відбуватись:

не пізніше ніж за десять днів до початку туристичної подорожі у випадку, якщо її тривалість становить понад десять днів;

за п'ять днів до початку туристичної поїздки у випадку, якщо її тривалість становить від двох до десяти днів;

за 48 годин до початку туристичної поїздки у випадку, якщо її тривалість становить один день.

Водночас збільшення ціни туристичного продукту не може перевищувати 5 % його первісної ціни. У разі перевищення ціни туристичного продукту понад цю встановлену норму турист має право відмовитися від виконання договору, а туроператор (турагент) зобов'язаний повернути йому всі раніше сплачені кошти.

Туроператор або турагент у договорі з туристом можуть обмежити свою відповідальність розміром подвійної плати вартості туристичного продукту (туристичних послуг), якщо туроператор або турагент несе перед туристом одноособову відповідальність за шкоду, що виникла внаслідок дій (бездіяльності) одного з виконавців послуг, обумовлених договором.

За договором на екскурсійне обслуговування одна сторона (суб'єкт, що здійснює туристичну діяльність) за встановлену договором плату зобов'язується надати за замовленням іншої сторони (екскурсанта) обслуговування істотною частиною якого є послуги екскурсовода (гідаперекладача) загальною тривалістю не більше 24 годин, які не включають у себе послуги з розміщенням.

Особа, яка надає екскурсійні послуги, зобов'язана до укладення договору на екскурсійне обслуговування надати екскурсанту необхідну та достовірну інформацію щодо: екскурсійного обслуговування, його видів і особливостей; кваліфікації екскурсовода; про порядок і строки оплати екскурсійних послуг; на прохання екскурсанта надати іншу інформацію з питань екскурсійного обслуговування.

За договором на готельне обслуговування одна сторона (готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення) зобов'язується за дорученням іншої сторони (проживаючого): надати послуги з тимчасового проживання (ночівлі) у спеціально обладнаному жилому приміщенні (номері); виконати або організувати виконання інших визначених договором на готельне обслуговування послуг, пов'язаних із тимчасовим проживанням. Проживаючий зобов'язується сплатити за ці послуги встановлену плату.

До пов'язаних з тимчасовим розміщенням належать послуги з обслуговування жилого приміщення (номера), харчування (ресторанного обслуговування), зі збереження майна та багажу проживаючого, інші послуги, надавані залежно від категорії готелю.

Готель або інший суб'єкт, що надає послуги з розміщення, зобов'язаний до укладення договору надати необхідну та достовірну інформацію про: послуги з готельного обслуговування, їх види і особливості; про порядок і терміни оплати послуг готелю; на вимогу проживаючого – інші пов'язані із договором і відповідним готельним обслуговуванням відомості; інформацію, передбачену законодавством про захист прав споживачів.

Договір на готельне обслуговування оформлюється як шляхом укладення письмового договору, так і через прийняття готелем заявки на бронювання за допомогою поштового, телефонного чи іншого зв'язку, що дозволяє достовірно встановити особу, від якої надходить заявка. У разі прийняття заявки договір на готельне обслуговування вважається укладеним з моменту отримання підтвердження готелю про прийняття замовлення та вказівки можливого початку надання готельного обслуговування з визначеного часу.

Права й обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором (турагентом) і готелем чи іншим суб'єктом, що надає послуги з розміщення, визначаються загальними положеннями про агентський договір, якщо інше не передбачено договором між ними.

Слід зазначити, що відповідно до Закону України "Про туризм" договори на туристичне та екскурсійне обслуговування можуть укладатися шляхом видачі туристичного ваучера (путівки).

Ваучер – це форма письмового договору на туристичне або екскурсійне обслуговування. У договорі на туристичне обслуговування, укладеному шляхом видачі ваучера, містяться такі дані:

найменування та місцезнаходження суб'єкта туристичної діяльності, номер ліцензії на відповідний вид діяльності, юридична адреса;

прізвище, ім'я (по батькові) туриста (у разі групової поїздки – прізвища, імена, по батькові членів групи);

строки надання і види туристичних послуг, їх загальна вартість;

назва, адреса та номер телефону об'єкта розміщення, його тип та категорія, режим харчування;

розмір фінансового забезпечення відповідальності туроператора (турагента) або межі відповідальності суб'єкта туристичної діяльності за договором агентування;

інші дані, обумовлені характером угоди, складом групи тощо;

дата видачі ваучера.

Ваучер є документом суворого обліку. Порядок його оформлення та використання затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері туризму.

Відповідальність сторін за невиконання, неналежне виконання зобов'язань відповідно до договору на туристичне екскурсійне та готельне обслуговування, порядок припинення зазначених договорів визначаються відповідно до цивільного законодавства та законодавства з питань захисту прав споживачів.

Для реалізації послуг з тимчасового розміщення та харчування на території України туроператори та турагенти повинні укласти договори про співробітництво із засобами розміщення та закладами ресторанного господарства. Між туроператором та іноземними партнерами-нерезидентами України укладаються відповідні договори (контракти) про співробітництво щодо надання туристичних послуг у письмовій формі згідно з нормами чинного законодавства України.

4.3. Правові аспекти договірних відносин між туроператорами, турагентами та страховими компаніями

Правові засади укладання договорів між туроператорами, турагентами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності встановлені в положеннях ГК України [1] і ЦК України [54]. Відповідно до ст. 295 ГК України **комерційне посередництво (агентська діяльність)** є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання у ході здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє [1]. Отже, агентський договір, яким опосередковуються відносини суб'єктів такої діяльності, є одним з видів договорів про надання послуг. Тому на нього поширюється також дія норм гл. 63 ЦК України, якими встановлені загальні положення щодо послуг і договору про надання послуг, а також положення гл. 68 ЦК України, якими регулюються відносини доручення.

Агентським договором є договір, за яким одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) послуги в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок (ч. 1 ст. 297 ГК України). Агентський договір укладається в письмовій формі. Виконуючи умови агентського договору, комерційний агент зобов'язаний повідомляти суб'єкта господарювання, якого він представляє, про кожний випадок його

посередництва в укладенні угод і про кожну укладену ним в інтересах цього суб'єкта угоду.

Угода, укладена від імені суб'єкта господарювання, якого представляє комерційний агент, без повноваження на її укладення або із перевищенням наданого йому повноваження, вважається схваленою цим суб'єктом за умови, якщо він не відхилить перед третьою особою дії комерційного агента. Наступне схвалення угоди суб'єктом, якого представляє агент, робить угоду дійсною з дня її укладення.

За загальним правилом, установленим ст. 300 ГК України, комерційний агент повинен особисто виконати дії, на які він уповноважений суб'єктом, якого він представляє. Якщо агентським договором не передбачено інше, комерційний агент не може передавати на свій розсуд іншим особам прав, якими він володіє в інтересах того, кого він представляє.

Агентська винагорода виплачується комерційному агенту після оплати третьою особою за угодою, укладеною з його посередництвом, якщо інше не передбачено договором сторін. Якщо це передбачено договором, комерційному агенту сплачується додаткова винагорода у разі, якщо він бере на себе зобов'язання гарантувати виконання угоди, укладеної ним в інтересах суб'єкта, якого він представляє. Умови виплати винагороди комерційному агенту за угоди, укладені після закінчення договірних відносин, а також інші умови, що стосуються розрахунків сторін, визначаються договором.

Згідно із ч. 1 ст. 302 ГК України комерційний агент не має права передавати конфіденційну інформацію, отриману від суб'єкта, якого він представляє, без згоди цього суб'єкта, використовувати її у власних інтересах чи в інтересах інших осіб всупереч інтересам суб'єкта, якого він представляє, як під час здійснення комерційним агентом своєї діяльності в інтересах зазначеного суб'єкта, так і після припинення агентських відносин з ним. У ч. 2 ст. 302 ГК України встановлено, що сторони агентського договору можуть укласти окрему угоду про захист конфіденційної інформації суб'єкта, якого представляє комерційний агент (договір про нерозголошення). Комерційний агент несе відповідальність за розголошення конфіденційної інформації відповідно до закону та договору.

Відповідальність сторін агентського договору встановлена ст. 303 ГК України. Так, комерційний агент несе відповідальність у повному обсязі за шкоду, заподіяну суб'єкту, якого він представляє, внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, якщо інше не передбачено агентським договором.

У разі порушення агентського договору суб'єктом, якого представляє комерційний агент, останній має право на отримання винагороди у розмірах, передбачених агентським договором, а також на відшкодування збитків, понесених ним унаслідок невиконання або неналежного виконання договору другою стороною.

Підстави для припинення агентського договору встановлені ст. 304 ГК України. Згідно з нею агентський договір припиняється:

за угодою сторін;

у разі: відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє, або відмови комерційного агента від подальшого здійснення комерційного посередництва за договором, укладеним сторонами без визначення терміну його дії;

вибуття однієї із сторін договору внаслідок її припинення або смерті; виникнення інших обставин, що припиняють повноваження комерційного агента або суб'єкта, якого він представляє.

У разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єкт, якого представляє комерційний агент, повинен сповістити його про припинення договору не менш як за один місяць, якщо більш тривалий термін не передбачений договором.

У разі усунення (закінчення) обставин, що призвели до припинення повноважень комерційного агента, ці повноваження за згодою сторін можуть бути поновлені.

У ч. 2 ст. 297 ГК України в агентському договорі визначається зміст дефініцій і характер правовідносин між сторонами.

1. Предмет агентського договору. Згідно із ст. 297 ГК України предметом агентського договору є послуги в укладенні угод чи сприянні їх укладенню. Так, за агентським договором укладеним між туроператором і турагентом предметом договору є зобов'язання турагента надати послуги щодо підготовки до реалізації та укласти договір щодо реалізації туристичного продукту та туристичних послуг від імені та за дорученням туроператора.

Турагент має право виконувати всі юридичні дії від імені туроператора, які необхідні для підготовки до реалізації туристичного продукту та туристичних послуг туроператора.

2. Права й обов'язки сторін. Згідно із ч. 2 ст. 297 ГК України в агентському договорі мають визначатися права й обов'язки сторін. Так, відповідно

до ст. 1006 ЦК України *комерційний агент* (туристичний агент), який виступає як повірений, *має такі права й обов'язки:*

виконувати доручення, передбачене договором;

до укладання договору на туристичне обслуговування (видачі ваучера) надати туристові повну та достовірну інформацію про: порядок перетинання границі, умови перебування в країні тимчасового перебування; характеристику готелів, у тому числі відомості про правила тимчасового перебування; медичні застереження; умови обов'язкового страхування; розмір фінансового забезпечення, строки та порядок оплати готельного обслуговування; програму тура та можливі зміни в програмі; характеристику транспортних засобів, що здійснюють перевезення; місце перебування особи або організації, уповноваженої туроператором на прийняття претензій з боку туристів; іншу інформацію з вимоги туриста відповідно до чинного законодавства;

здійснювати доплату за реалізований туристичний продукт у разі збільшення його вартості, пов'язаного з підвищенням вартості на туристичні та (чи) транспортні послуги;

письмово повідомляти туроператора про зміни або відмову від заявки.

Права й обов'язки туроператора (довірителя):

надавати турагенту всю необхідну інформацію про туристичний продукт і туристичні послуги;

надавати турагенту ваучер із вказівкою умов туру, страховий поліс і квиток на транспортний засіб (якщо зобов'язання з оформлення таких документів взяв на себе туроператор) не пізніше останнього робочого дня до початку туристичного обслуговування – в офісі туроператора або безпосередньо туристам – на місці початку туристичного обслуговування за умови повної оплати вартості туру. Початком туристичного обслуговування вважається час зустрічі клієнта представником туроператора;

отримувати від турагента інформацію про хід виконання чинного договору.

3. Умови та розмір винагороди комерційного агента (турагента) за посередницькі операції, що здійснені в інтересах туроператора, визначаються договором.

4. Відповідальність сторін. Туроператор несе відповідальність за: невиконання або неналежне виконання зобов'язань;

неправильне оформлення документів, що унеможливило належне обслуговування туристів, якщо це відбулося з вини туроператора.

Туроператор не несе відповідальність за:

- несвоєчасну, неповну або неправильну оплату рахунків турагентом;
- несвоєчасне внесення змін або ануляцію заявки турагентом;
- надання турагентом у заявці помилкових відомостей про туристів або умов їхнього туристичного обслуговування;
- несвоєчасну передачу турагентом туристу отриманих у туроператора документів, необхідних для туристичного обслуговування;
- ненадання турагентом туристу повної й достовірної інформації про туристичне обслуговування, передбачену договором і законодавством у сфері захисту прав споживачів і туристичної діяльності, а також у випадку недотримання турагентом форми документів, встановленої туроператором;
- відсутність у туриста відповідних документів (ваучера, квитка на транспорт, страхового поліса та ін.);
- неявку або запізнення туриста до призначеного місця початку туру;
- відмову туристу та (чи) особам, які направляються разом з ним, у в'їзній візі консульськими службами іноземних держав і неможливість, у зв'язку із цим, подорожі. У такому випадку туроператор не повертає фактично сплачені кошти (квиток на транспорт, вартість проживання та ін.), у зв'язку з неможливістю контролювати та впливати на діяльність і правила відповідних посольських і консульських установ іноземних держав;
- відсутність у туриста належним чином оформленого закордонного паспорта до початку туристичного обслуговування, а також документів, необхідних для вивозу за кордон дітей;
- зняття туриста з рейсу під час проходження митного та прикордонного контролю, за розпорядженням місцевої влади або інших установ, організацій;
- скасування або зміну часу відправлення авіа-, ж/д-, автотранспорту та пов'язаних із цим змін програми туру.

5. Взаєморозрахунки сторін. Турагент оплачує туроператору вартість туру, за винятком агентської винагороди, відповідно до рахунку, виставленого туроператором, у гривнях за комерційним курсом долара США або євро до гривні на день оплати. Виплата винагороди турагенту за реалізований тур здійснюється шляхом утримання останнім суми винагороди під час перерахування на рахунок або в касу туроператора.

Оплата підтверджених туроператором туристичних послуг здійснюється турагентом на підставі виставленого рахунку протягом трьох банківських днів, але не пізніше 24-х годин до початку туру; в іншому випадку туроператор має право анулювати бронювання турагента.

У випадку несплати турагентом заброньованих і підтверджених туроператором відповідно до договору туристичних послуг туроператор має право не надавати туристам зазначені послуги.

У рекламних матеріалах (прайс-листах) туроператор указує вартість туристичного обслуговування в доларах США або в євро з урахуванням належної турагенту винагороди за кожним реалізованим туристичним продуктом.

Туроператор не повертає вартість туристичних послуг, сплачених за договором, але не використаних туристом у поїзді з його ініціативи або провині, у тому числі через хворобу туриста, підтвердженої відповідними медичними довідками.

Усі зміни в порядку взаєморозрахунків сторін оформляються в письмовій формі, у двох екземплярах, які мають однакову юридичну чинність і є невід'ємною частиною договору.

6. Припинення договору. Угоди між туроператором і турагентом можуть бути розірвані за: взаємною згодою сторін; у випадку відкликання повноважень турагента туроператором; відмови турагента від подальшого виконання доручень туроператора.

7. Форс-мажор. У випадку настання форс-мажорних обставин (воєнні дії, оголошення надзвичайного стану, стихійні лиха, пожежа) і якщо такі обставини безпосередньо вплинули на виконання сторонами своїх зобов'язань за договором, сторони звільняються від виконання зобов'язань за договором без настання будь-яких наслідків до припинення дії форс-мажорних обставин.

8. Суперечки та розбіжності. Суперечки та розбіжності повинні бути врегульовані сторонами шляхом переговорів; у разі недосягненні згоди передаються на розгляд у Господарський суд України.

9. Строк і порядок дії договору. Агентський договір діє від дня його підписання. Договір, як правило, укладається на невизначений час, кожна зі сторін має право розірвати його в односторонньому порядку, попередивши про це іншу сторону за один місяць до розриву договору.

Усі доповнення і зміни до договору мають чинність закону: якщо вони підписані повноважними представниками обох сторін і скріплені печатками сторін, набувають законної сили від дня їхнього підписання.

Розрив договору або припинення строку його дії не звільняє сторони від завершення взаєморозрахунків за зобов'язаннями, які виконувалися в період дії договору.

10. Юридичні адреси, реквізити та підписи сторін. Договором також повинна бути передбачена умова щодо території, в межах якої комерційний агент здійснює діяльність, визначену угодою сторін. У разі, якщо територію дії агента в договорі не визначено, вважається, що агент діє в межах території України.

4.4. Договір комерційної концесії та договір франчайзингу у сфері туризму

Впродовж останніх років однією з форм здійснення підприємницької діяльності в Україні є **франчайзинг**. За різними оцінками, в Україні налічується від 80 до 120 франчайзингових мереж. Ураховуючи той факт, що неосвоєними залишаються великі ринки збуту та можливе поступове зниження вартості франшизи, що зробить доступнішим цей спосіб здійснення підприємницької діяльності, можна очікувати більш динамічного розвитку франчайзингу в найближчі роки.

Всесвітня організація інтелектуальної власності визначає франчайзинг як договір, за яким одна особа, **франчайзер** (правовласник), яка має розроблену систему бізнесу, дозволяє іншій особі (**франчайзі**) використовувати цю систему відповідно до вимог власника франшизи в обмін на винагороду.

Директива Комісії ЄС 4087/88 визначає франчайзинг як договір, за яким франчайзер надає франчайзі за пряму або опосередковану винагороду право на використання франшизи на ринку певного типу товарів і послуг [89].

Міжнародна асоціація франчайзингу пропонує таке визначення: "Франчайзинг – це договірні відносини між франшизодавцем і франшизоодержувачем, де франшизодавець пропонує або зобов'язується виявляти постійний інтерес до діяльності франшизоодержувача в таких сферах, як ноу-хау та навчання персоналу, тоді як франшизоодержувач здійснює власну діяльність під спільним фірмовим найменуванням, форматом і/чи процесом, яким володіє та контролює франшизодавець, і вклав або вкладе суттєві інвестиції у це підприємство із власних ресурсів" [94].

Зі свого боку, Британська асоціація франчайзингу визначає франчайзинг як "ліцензію, що надається однією особою (франшизодавцем) іншій особі (франшизоодержувачу), яка: дозволяє або вимагає від франшизоодержувача впродовж строку дії договору здійснювати передбачений вид

підприємницької діяльності під найменуванням, що належить або асоціюється з франшизодавцем; дає право франшизодавцю впродовж строку дії договору здійснювати поточний контроль за діяльністю франшизоодержувача; зобов'язує франшизодавця надавати франшизоодержувачу допомогу в здійсненні цієї підприємницької діяльності (щодо організації ведення бізнесу франшизоодержувача, навчання його персоналу, управління тощо); зобов'язує франшизоодержувача впродовж строку дії договору виплачувати франшизодавцю періодичні грошові відрахування за надане право користування франшизою або за товари чи послуги, надані франшизодавцем франшизоодержувачеві; не є угодою між основною компанією та її дочірнім підприємством або між дочірніми підприємствами цієї основної компанії або між фізичною особою і компанією, що ним контролюється" [93].

Аналіз наведених визначень свідчить про те, що, попри відсутність загальноновизнаного визначення цього терміна, існує порозуміння щодо сутності цього явища та притаманних йому ознак.

У законодавстві України відносини, подібні до франчайзингових, регулюються гл. 36 ГК України [1] і гл. 76 ЦК України [54] та мають назву "комерційна концесія". Відповідно до ст. 366 ГК України **договір комерційної концесії** – це договір за яким одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, що належать правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав і сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Схоже поняття визначено в ст. 1115 ЦК України, за якою договором комерційною концесією є згода однієї сторони (правоволоділець) надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг.

Договір комерційної концесії укладається у письмовій формі у вигляді єдиного документа. Недодержання цієї вимоги тягне за собою недійсність договору.

Сторонами в договорі комерційної концесії (правоволодільцем і користувачем) можуть бути фізична та юридична особи, які є суб'єктами підприємницької діяльності.

Правоволоділець зобов'язаний:

передати користувачеві технічну та комерційну документацію і надати іншу інформацію, необхідну користувачеві для здійснення прав, наданих

йому за договором комерційної концесії, а також проінструктувати користувача і його працівників з питань, пов'язаних із здійсненням цих прав;
видати користувачеві передбачені договором ліцензії (дозволи), забезпечивши їх оформлення у встановленому законодавством порядку;
надавати користувачеві постійне технічне та консультативне сприяння, включаючи щодо навчання та підвищення кваліфікації працівників;
контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії.

Користувач за договором концесії зобов'язаний:

використовувати у ході здійснення передбаченої договором діяльності торговельну марку та інші позначення правоволодільця визначеним у договорі способом;

забезпечити відповідність якості товарів, що виробляються ним на основі договору, виконаних робіт і надаваних послуг якості таких самих товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються або надаються) безпосередньо правоволодільцем;

дотримуватися інструкцій і вказівок правоволодільця, спрямованих на забезпечення відповідності характеру, способів та умов використання комплексу наданих прав;

надавати покупцям (замовникам) додаткові послуги, на які вони могли б розраховувати, купуючи (замовляючи) товар (роботу, послуги) безпосередньо у правоволодільця;

інформувати покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання ним торговельної марки та інших позначень правоволодільця за договором комерційної концесії;

не розголошувати секрети виробництва правоволодільця та іншу отриману від нього конфіденційну інформацію;

сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Договором комерційної концесії можуть бути передбачені *обмеження прав сторін* за цим договором, зокрема:

обов'язок правоволодільця не надавати іншим особам аналогічні комплекси прав для їх використання на закріпленій за користувачем території або утримуватися від власної аналогічної діяльності на цій території;

обов'язок користувача не допускати його конкуренції з правоволодільцем на території, на яку поширюється чинність договору комерційної концесії стосовно підприємницької діяльності, що здійснюється користувачем з використанням належних правоволодільцеві прав;

відмова користувача від отримання за договором комерційної концесії аналогічних прав у конкурентів (потенційних конкурентів) правоволодільця;

обов'язок користувача погоджувати з правоволодільцем місце розташування виробничих приміщень, що мають використовуватися для здійснення наданих за договором прав, а також їх внутрішнє і зовнішнє оформлення.

Обмежувальні умови можуть бути визнані недійсними, якщо ці умови суперечать законодавству.

Кожна із сторін договору комерційної концесії, укладеного без зазначеного строку, має право у будь-який час відмовитися від нього, повідомивши про це другу сторону за шість місяців, якщо договором не передбачений більш тривалий термін.

4.5. Інші види договорів у сфері туризму за законодавством України

Одними з видів договорів у сфері туристичних відносин є договори, спрямовані на безпосереднє надання послуг, які укладаються між туроператорами та третіми особами для формування туристичної послуги. До цих видів договорів можна віднести **договір перевезення**, який розподіляють на: перевезення вантажу, пасажирів і багажу, договір чартеру (фрахтування).

Відносини з перевезення регулює система нормативних актів, які в правовій науці виділені в самостійну галузь законодавства – транспортне законодавство.

Особливістю відносин з перевезення є те, що їх регулювання здійснюється відповідними нормативними актами залежно від виду транспорту. До таких актів відносять: Повітряний кодекс України [10] і Кодекс торговельного мореплавства України [3]; закони України "Про залізничний транспорт" [16] і "Про автомобільний транспорт" [13]; Статут залізниць України [101], Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом [101], Правила перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні [101] та ін.

Правові засади відносин перевезення регулюються положеннями гл. 64 "Перевезення" (ст. 908 – 928) і гл. 65 "Транспортне експедирування" (ст. 929 – 935) ЦК України [54]. Так, у гл. 64 ЦК України зазначено різні види договорів перевезення. Це договори щодо перевезення вантажу,

перевезення пасажирів та багажу, чартеру (фрахтування), перевезення в прямому змішаному сполученні, перевезення транспортом загального користування, довгостроковий договір. Зазначені договори виділені за різними критеріями.

У ч. 1 ст. 908 ЦК України закріплюється норма, що перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти здійснюється за договорами перевезення.

Відповідно до ст. 909 ЦК України, **договір перевезення пасажирів** – це договір, в якому одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на отримання багажу; пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення. Укладення договору перевезення пасажирів та багажу підтверджується видачею відповідно квитка та багажної квитанції, форми яких встановлюються відповідно до транспортних кодексів (статутів).

За договором перевезення *пасажир має право:*

отримати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком;
провозити із собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця;

купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною;

перевозити із собою безоплатно ручну поклажу в межах норм, установлених транспортними кодексами (статутами);

зробити не більше однієї зупинки в дорозі з подовженням терміну чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби – на весь час хвороби;

відмовитися від поїздки, повернути квиток і отримати повну або часткову вартість квитка – залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами);

отримувати повну та своєчасну інформацію про час і місце відправлення транспортного засобу за вказаним у транспортному документі (квитку) маршрутом.

Аналіз законодавства свідчить, що в договорах перевезення можуть бути й інші об'єкти. Так, ЦК України як різновид договору перевезення зазначає **договір чартеру** (фрахтування). Із дефініції цього договору, наведеної у ч. 1 ст. 912 ЦК України, випливає, що він відрізняється від інших договорів перевезення за об'єктом. Ним може бути вся або частина місткості

в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для здійснення перевезень вантажу, пасажирів, багажу, пошти.

Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 908 ЦК України законодавець виділяє договори перевезення залежно від виду транспорту. Особливості договірного регулювання перевезень окремими видами транспорту визначаються транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами. Так, відповідно до спеціального законодавства України у сфері надання транспортних послуг виділяють: **договір повітряного перевезення** (відповідно до Повітряного кодексу України [10]), **договір морського перевезення** (відповідно до Кодексу торговельного мореплавства України [3]), **договір перевезення залізничним транспортом** (відповідно до Статуту залізниць України [101]).

Відповідно до ст. 98 Повітряного кодексу України, **повітряні перевезення** виконуються на підставі договору між авіаперевізником і пасажиром або вантажовідправником. Кожний договір повітряного перевезення та його умови засвідчуються документом на перевезення, який видається авіаційним перевізником або уповноваженими ним організаціями (агентами).

Документами на повітряне перевезення є:

- 1) квиток (паперовий або електронний) – у разі перевезення пасажирів;
- 2) багажна квитанція (паперова або електронна) – для перевезення речей як багажу пасажирів;
- 3) транспортна накладна (авіаційна вантажна накладна) у паперовому або електронному вигляді – у перевезенні вантажу.

Права та обов'язки авіаперевізника та пасажирів встановлені в Правилах повітряних перевезень та обслуговування пасажирів, багажу, затверджених Наказом Державної авіаційної служби України № 1239 від 26.11.2018 р. [102].

Згідно з правилами, *авіаперевізник має право:*

відмовити пасажирів в міжнародному перевезенні у разі відсутності в нього документів, необхідних для в'їзду в Україну чи для в'їзду або транзиту на/через територію іноземної держави з України;

відмовити в перевезенні пасажирів та визнати його квиток недійсним у разі пред'явлення особою пошкодженого квитка, відсутності у квитку пасажирів польотного купона на відповідний рейс, порушення послідовності використання польотних купонів із вини пасажирів, неправильного застосування тарифу або несплати пасажиром вартості повітряного перевезення в повному обсязі;

підвищити або понизити клас обслуговування, змінити надане пасажиру місце у зв'язку із необхідністю забезпечення безпеки та/або з технічних причин;

відмовити в перевезенні пасажирів на будь-якому етапі повітряного перевезення, анулювати бронювання або зняти пасажирів з борту повітряного судна у зв'язку з необхідністю виконання вимог законодавства країни місця відправлення, місця прибуття або транзиту або на вимогу уповноважених органів державної влади України;

затримати або скасувати рейс як із комерційних причин, так і з причин, які не залежать від нього. Проте він повинен ужити всіх необхідних заходів для уникнення затримки повітряного перевезення пасажирів і багажу.

Правилами повітряних перевезень та обслуговування пасажирів і багажу також визначено *перелік зобов'язань*:

авіаперевізник або його агент з продажу, який здійснює бронювання, повинен поінформувати пасажирів (його представників) про умови застосування тарифу, за яким здійснено бронювання перевезення, строки сплати вартості та оформлення цього перевезення, а також про зміни у розкладі рейсів;

для обслуговування пасажирів на борту повітряного судна авіаперевізник повинен забезпечити:

а) обладнання пасажирського салону повітряного судна технічними засобами та системами забезпечення безпеки пасажирів;

б) підтримку належного санітарно-гігієнічного стану салону повітряного судна;

в) справність та укомплектованість обладнання, інвентарю та засобів обслуговування пасажирів;

г) наявність місць для пасажирів із дітьми;

д) можливість розміщення осіб, які транспортуються на ношах (якщо це передбачено правилами авіаперевізника), інших пасажирів з інвалідністю або з обмеженою рухливістю;

авіаперевізник на борту повітряного судна повинен мати підготовлений персонал у достатній кількості для здійснення обслуговування пасажирів, у тому числі надання першої долікарської допомоги, а також для забезпечення безпеки польоту відповідно до законодавства України;

на борту повітряного судна авіаперевізник повинен забезпечити надання таких безкоштовних послуг:

а) допомогу пасажирів під час посадки або висадки до/з борту повітряного судна (знаходження місця, розміщення ручної поклажі тощо);

б) інформаційно-довідкове обслуговування – своєчасне та достовірне інформування пасажирів щодо правил поведінки на борту повітряного судна, безкоштовних і платних послуг, що надаються, умов польоту, використання аварійно-рятувального обладнання, місць розташування у салоні повітряного судна індивідуальних засобів захисту та надувних трапів, місць розташування основних і запасних виходів, умов покидання повітряного судна в аварійних ситуаціях;

в) першу долікарську допомогу;

г) надання питної води за вимогою пасажирів;

д) користування туалетними кімнатами;

авіаперевізник зобов'язаний повідомити пасажирів про послуги, які надаються на борту повітряного судна безкоштовно, та порядок їх надання одразу після початку польоту.

За здійснення міжнародного перевезення пасажирів без документів, необхідних для в'їзду на територію України чи для в'їзду або транзиту на/через територію іноземної держави з України, *авіаційний перевізник несе відповідальність* у порядку та розмірах, установлених законом.

Пасажир відповідає за отримання всіх необхідних для подорожі документів (зокрема віз, дозволів, довідок тощо), а також за виконання вимог законодавства щодо виїзду, в'їзду, транзиту країни відправлення, прибуття та транзиту.

Пасажир зобов'язаний надати авіаперевізнику чи його агенту з продажу достовірні відомості щодо свого номера телефону, адреси та інших можливих засобів зв'язку з ним відповідно до правил авіаперевізника з метою забезпечення своєчасного інформування пасажирів.

Правилами повітряних перевезень пасажирів і багажу встановлені також *права пасажирів* у випадках відмови в перевезенні, скасуванні та затримці рейсу, пониженні класу обслуговування та шкоди, заподіяної у випадку затримки під час перевезення.

Перевезення пасажирів морським транспортом здійснюється за правилами, встановленими в Кодексі торговельного мореплавства. Відповідно до ст. 184 Кодексу за договором морського перевезення пасажирів перевізник зобов'язується перевезти пасажирів і його каютний багаж у пункт призначення, а в разі здачі пасажиром багажу – також доставити багаж у пункт призначення і видати його уповноваженій на отримання багажу особі; пасажир повинен сплатити встановлену плату за проїзд, а за умови здачі багажу – плату за його провезення. Доказом укладення договору морського

перевезення пасажирів та сплати вартості проїзду є виданий перевізником квиток. Здача перевізнику багажу засвідчується багажною квитанцією.

Під час міжнародного морського перевезення *пасажир зобов'язаний* мати належним чином оформлені документи для в'їзду до держави прямування, транзиту та пред'явити їх перевізнику на його вимогу.

Перед початком міжнародного морського перевезення пасажир *перевізник зобов'язаний* перевірити наявність у пасажирів документів, необхідних для в'їзду до держави прямування, транзиту, та відмовити у перевезенні пасажирів, який на його вимогу не надав необхідні документи. Відмова перевізника у міжнародному морському перевезенні пасажирів, який на його вимогу не пред'явив документи, необхідні для в'їзду до держави прямування і транзиту, не тягне за собою обов'язок перевізника відшкодувати пасажирів заподіяну в зв'язку з цим шкоду.

Пасажир має право в будь-який час до відходу судна, а після початку рейсу – в будь-якому порту, в який судно зайде для посадки або висадки пасажирів, відмовитись від договору морського перевезення. Якщо пасажир відмовився від перевезення не пізніше терміну, встановленого правилами перевезення, або не з'явився до відходу судна через хворобу, або відмовився до відходу судна від перевезення із цієї самої причини з пред'явленням відповідного документа або з причин, що залежать від перевізника, пасажирів повертається вся внесена ним плата за проїзд і провіз багажу.

Перевізник має право затримати відхід судна, змінити маршрут перевезення, місце посадки або висадки пасажирів, якщо такі дії будуть необхідні внаслідок стихійного лиха, несприятливих санітарно-епідеміологічних умов у порту відправлення та призначення або за маршрутом перевезення, а також інших подій і явищ, що не залежать від перевізника й унеможливають виконання договору морського перевезення пасажирів.

Відносини, що виникають в процесі **перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом** регулюються законами України "Про транспорт" [101], "Про залізничний транспорт" [16], Постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок обслуговування громадян залізничним транспортом" [101].

Відповідно Закону України "Про залізничний транспорт" *перевізники зобов'язані* забезпечувати своєчасне якісне перевезення пасажирів, вантажів, багажу, відшкодувати збитки користувачам послуг залізничного транспорту загального користування в разі порушення договірних зобов'язань.

Під час перевезення у міжнародному залізничному сполученні *пасажир зобов'язаний* мати належним чином оформлені документи, необхідні для в'їзду до держави прямування, держав за маршрутом слідування, та надати їх перевізникові на його вимогу.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Визначте поняття договору.
2. Які функції договору?
3. Охарактеризуйте порядок укладання агентських договорів між туроператором і турагентом.
4. Яка відповідальність встановлена за порушення умов агентського договору?
5. Розкрийте правову природу договору на туристичне обслуговування.
6. Охарактеризуйте договір на готельне обслуговування.
7. Охарактеризуйте договір на екскурсійне обслуговування.

Розділ 5. Туристичні формальності та безпека туризму

5.1. Загальні положення забезпечення безпеки туризму.

5.2. Фінансові гарантії відповідальності туроператора та турагента як запобіжний захід фінансової безпеки.

5.3. Туристичні формальності: сутність і правові засади дотримання.

5.1. Загальні положення забезпечення безпеки туризму

Відправляючись у туристичну чи екскурсійну поїздку, на відпочинок або оздоровлення, на маршрут вихідного дня або у всесвітню подорож, турист стикається з цілою низкою проблем, які за збігом обставин можуть призвести до негативних наслідків для його здоров'я та майна, погано вплинути на настрій та враження від поїздки. Перебуваючи в незнайомому середовищі, яке відрізняється від місця постійного проживання, активно відпочиваючи, турист постійно перебуває під впливом ризикових обставин.

Він не знає досконало звичаїв, мови, традицій, побуту, не має імунітету від хвороб, поширених у даній місцевості, не пристосований до проживання та інтенсивних навантажень у гірських районах, у пустелі або на воді.

Серед інших можна виділити головні чинники: травмонебезпека, небезпечна дія навколишнього середовища (в тому числі виробничі джерела – шум, вібрація), пожежонебезпека; хімічні, радіо активні, біологічні, психофізичні, природні; особиста безпека в умовах криміногенного стану та специфічні ризики, притаманні особливим видам туризму. Різні несприятливі для туризму чинники мають неоднакову вірогідність настання, неоднакову інтенсивність дії та наслідки.

Згідно із ст. 13 Закону України "Про туризм" [49] **безпека у сфері туризму** – це сукупність чинників, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави у сфері туризму.

Закон України "Про туризм" у розділі III надає гарантії безпечного перебування туристів на території України та за її межами, зобов'язуючи органи влади та суб'єктів туристичної діяльності здійснювати *комплекс заходів з безпеки туристів*. Зокрема, в ст. 13 Закону йдеться про те, що органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходи, спрямовані на:

забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля під час здійснення туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;

забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю;

інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;

надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації;

забезпечення туристам (екскурсантам) можливості безперешкодного отримання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;

заборона використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;

охорону туристичних ресурсів України, встановлення гранично припустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;

забезпечення безпеки об'єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо [49].

З метою забезпечення безпеки туристів *суб'єкти туристичної діяльності*, здійснюючи відповідний вид діяльності, *зобов'язані*:

інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов'язкових вимог і запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо);

створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;

забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);

забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;

забезпечувати навчання туристів засобам профілактики та попередженню травм, нещасних випадків і надання першої медичної допомоги;

забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;

оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб.

Особи, які організують експлуатацію туристичних ресурсів, зобов'язані: забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та культурної спадщини; вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані їм від цього збитки.

Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами, що утворюються відповідно до законодавства.

Організація рятувальних команд і порядок здійснення рятувальних заходів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Держава забезпечує захист законних прав та інтересів іноземних туристів відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

5.2. Фінансові гарантії відповідальності туроператора та турагента як запобіжний захід фінансової безпеки

Упродовж багатьох років актуальності набувають питання з приводу страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності.

У практиці основу цього страхування складає цивільна відповідальність, заснована на виникненні, здійсненні та захисті прав і необхідності відшкодування збитків як одного із способів захисту.

У туристичній діяльності **цивільні права** виникають на момент укладення договору щодо надання туристичних послуг та існують протягом усього періоду дії цього договору. Виникнення цивільних прав породжує відповідальність за їх порушення. Підставою для відповідальності за порушення зобов'язань у туристичній діяльності є невиконання зобов'язань або неналежне їх виконання. Більше того, туристична організація, яка порушила свої зобов'язання, відповідає перед туристом незалежно від своєї провини. Це саме правило діє у відношенні туриста як сторони договору. Механізмом, який забезпечує захист цивільних прав туриста та гарантує відшкодування йому збитків, понесених у результаті порушення зобов'язань із боку суб'єктів туристичної діяльності є *фінансова гарантія банку* (фінансове забезпечення туроператора).

Відповідно до Закону України "Про туризм" [49] *мінімальний розмір фінансового забезпечення* туроператора складає суму, еквівалентну не менше 20 000 євро. Розмір фінансового забезпечення туроператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, має становити суму, еквівалентну не менше ніж 10 000 євро. Мінімальний розмір фінансового забезпечення турагента має становити суму, еквівалентну не менше ніж 2 000 євро. Ці суми повинні враховуватись у страхуванні відповідальності суб'єктів туристичної діяльності.

Слід зазначити, що існує багато критичних висловлювань щодо розміру фінансового забезпечення суб'єктів туристичної діяльності. Інститут банківської гарантії, який прописаний у ст. 15 Закону України "Про туризм", має багато недоліків, оскільки виконання зобов'язань банком здійснюється відповідно до факту банкрутства туроператора чи турагента. Як відомо, **банкрутство** – доволі складна та тривала процедура, без проходження якої факт здійснення виплат з боку банківських установ є неможливим.

Тому наразі актуальними є питання щодо збільшення розміру фінансового забезпечення туроператорів і турагентів. Суттєвим поштовхом до цього стало прийняття Директиви ЄС про пакетні тури та пов'язані з ними туристичні послуги (Директива) [89]. Її метою є зміна обсягу правової охорони, забезпечення прозорості та підвищення правової визначеності туристів та туроператорів. Окрему увагу приділено фінансовому захисту споживачів. Зокрема, ч. 1 ст. 15 декларує, що держави – члени ЄС повинні гарантувати, що організатор несе відповідальність за надання туристичних послуг, які містяться в договорі пакетного туру, незалежно від того, надаються зазначені послуги цим туроператором чи іншими виконавцями.

Окремий розділ Директиви присвячений захисту туриста на випадок банкрутства туроператора. Так, у ст. 17 Директиви зазначено, що держави – члени ЄС повинні забезпечити відшкодування організаторами, які зареєстровані на території ЄС, усіх виплат, що були зроблені туристом або третьою особою від його імені, в обсязі невиконаних послуг як наслідок банкрутства організатора. Якщо в договір про реалізацію пакетного туру включено перевезення пасажирів, то організатори забезпечують повернення туристів на батьківщину.

З метою імплементації Угоди про асоціацію з ЄС Міністерство економічного розвитку та торгівлі України ініціювало зміни до Закону України "Про туризм" щодо збільшення розміру суми фінансового забезпечення суб'єктів туристичної діяльності, прив'язавши її до обсягів продажу туристичних послуг. Так, відповідно до Проекту сума банківської гарантії або страхова сума за договором страхування цивільної відповідальності має бути не меншою 10 % від запланованого туроператором/турагентом річного обсягу продажу туристичних продуктів. Якщо запланований обсяг менший, ніж обсяг продажів за попередній рік, – не менше 10 % від річного обсягу продажу туристичних продуктів за попередній рік.

Для новоствореного туроператора/турагента або такого, що не провадив діяльність у році, що передує року включення до Реєстру суб'єктів туристичної діяльності, розмір фінансового забезпечення складає 50 000 євро для туроператора та 10 000 – для турагента.

Страхування цивільної відповідальності застосовується у всьому спектрі надання туристичних послуг.

5.3. Туристичні формальності: сутність і правові засади дотримання

Туристичні формальності розглядаються як дії і процедури, обов'язкові для виконання іноземними туристами та громадянами України, які перетинають державний кордон України. Зазначені формальності встановлені у відповідних нормативно-правових актах національного законодавства, міждержавних і міжнародних договорах, чинних міжнародних нормах і місцевих звичаях. Такі процедури є обов'язковими для туристів, туристичних фірм, інших організацій, які діють у сфері міжнародного туризму. Головною метою запровадження туристичних формальностей є забезпечення державної безпеки, боротьба з незаконною міграцією, міжнародним тероризмом, торгівлею наркотиками, проституцією тощо, а також для гарантування безпеки мандрівників і захисту навколишнього середовища. Туристичні формальності безпосередньо стосуються самих туристів: оформлення закордонних паспортів і віз, проходження митних процедур, валютного, медичного та санітарного контролю.

Слід зазначити, що спрощення туристичних формальностей є одним з ключових завдань багатьох урядів і національних парламентів європейських держав. Перші спроби щодо нівелювання формальностей були проведені Лігою Націй, пізніше – Організацією Об'єднаних Націй. У 1944 р. на Чиказькій конференції (США) Міжнародна організація цивільної авіації однією з перших запропонувала уніфікувати закордонні паспорти. У 1954 р. була ухвалена Конвенція про митні пільги для туризму.

У 50 – 90-ті роки ХХ ст. Всесвітня організація охорони здоров'я, Рада митного співробітництва, Міжнародна морська організація, Міжнародна організація цивільної авіації, діючи в тісному контакті з Всесвітньою організацією туризму (ЮНВТО), ухвалили рекомендації з питань медичного, прикордонного та митного контролю, затверджені відповідними документами. З 1975 р. ЮНВТО, національні туристичні адміністрації і міжнародні організації поставили спрощення формальностей одним із головних своїх завдань.

У 1994 р. ЮНВТО створила Комітет з якості туристичного обслуговування, основними напрямками діяльності якого стали:

спрощення туристичного обміну та формальностей;

узгодження законодавчого порядку з регулювання туризму, у тому числі за надзвичайних обставин (епідемії, стихійних явищ та ін.);

надання допомоги в розробленні державної політики щодо налагодження раціональної взаємодії між сторонами, які провадять туристичну діяльність.

Питання спрощення туристичних формальностей розглядалися на багатьох форумах і нарадах, про що свідчать прийняті документи, а саме: Манільська декларація зі світового туризму (1980 р.), Гаазька декларація з туризму (1989 р.), Резолюція щодо спрощення поїздок, а також з безпеки і захисту туристів (1991 р.), документи Міжнародної конференції з безпеки туризму та зменшення ризиків під час подорожей (Швеція, 1995 р.) та Міжнародного форуму з туризму в Іспанії (1995 р.).

За результатами розгляду зазначених міжнародних актів можна виділити такі групи туристичних формальностей:

поліцейські формальності – щодо приведення паспортів у відповідність до стандартів Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО). Упровадження та дотримання стандартів ІКАО забезпечить скорочення затримок, пов'язаних з проходженням прикордонного контролю, а також дозволить запобігти актам незаконного втручання в діяльність міжнародної цивільної авіації;

паспортні формальності. Порядок оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним і знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 7.05.2014 р. № 152 (Постанова № 152). У ній зазначено, що кожен громадянин України має право на отримання паспорта для виїзду за кордон. Паспорт для виїзду за кордон оформляється особам, які не досягли 16-річного віку, на чотири роки, а особам, які досягли 16-річного віку, – на десять років [24]. У Постанові № 152 також встановлені документи, що подаються для отримання паспорта для виїзду за кордон, строки та порядок його видачі тощо;

візові формальності. Правові засади щодо оформлення візових документів регламентуються законами України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" [42], "Про правовий статус закордонних українців" [101], Постановою Кабінету міністрів України "Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію" [28] та ін. Ці нормативно-правові акти встановлюють види віз і регулюють порядок їх отримання іноземними особами для в'їзду в Україну. Міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України, регулюють порядок отримання візових документів для в'їзду громадян України на території інших держав. Такими угодами є Угода між Україною та Європейським

Співтовариством про спрощення оформлення віз від 18.06.2007 року (Угода від 18.06.2007 р.) [52] і Угода між Україною та ЄС про безвізовий режим (Угода від 17.05.2017 р.) [101].

Угода від 18.06.2007 р. визначає категорію осіб, які мають право на отримання багаторазової візи (батьки, діти громадян України, у яких є дозвіл на перебування в країнах – членах ЄС; бізнесмени, журналісти, офіційні особи центральних і місцевих органів влади, постійні члени офіційних делегацій). Крім того, документом визначаються категорії осіб, яким оформляють багаторазові візи строком на один рік (діячі науки та культури, спортсмени, професійні перевізники, члени екіпажів поїздів, учасники програм обміну між містами-побратимами).

Угода також визначає встановлення безкоштовного порядку оформлення віз ряду категорій громадян (чоловік, дружина, батьки та діти громадян України, у яких є дозвіл на перебування у всіх країнах – членах ЄС; учні, студенти, громадяни, які подорожують із гуманітарною метою; інваліди й особи-супровідники, спортсмени, журналісти, професійні перевізники, члени екіпажів поїздів, пенсіонери, діти до 18-ти років, члени офіційних делегацій, представники центральних і місцевих органів влади, учасники обміну між містами-побратимами).

Документом також установлюються терміни розгляду клопотань громадян України про оформлення візи, а також перелік документів, необхідних для розгляду таких клопотань; установлюється єдина фіксована ставка в розмірі 35 євро за обробку візових анкет.

Згідно з Угодою від 17 травня 2017 р. громадяни України за наявності біометричного паспорту можуть приїжджати в країни ЄС з діловою чи туристичною метою або в сімейних справах на термін до 90 днів протягом 180-денного періоду. Для в'їзду в Шенгенську зону, окрім біометричного паспорта, громадянам України необхідно мати підтвердження мети поїздки, місця проживання, наявність фінансових коштів, намір повернутися до місця постійного проживання, медичне страхування. Цей режим не розповсюджується на осіб, котрі мають намір прибути до ЄС з метою працевлаштування чи навчання. Візи скасовано до всіх держав – членів ЄС, за винятком Ірландії та Великої Британії;

митні формальності: запровадження для туристів пільгових митних податків, зборів; надання митних пільг (у тому числі скасування податків) на ввезення устаткування для готелів та інших туристичних об'єктів; включення деяких податків і зборів на утримання і відновлення туристичних

об'єктів у структуру непрямого оподаткування, у вартість квитків замість прямого збору валюти з відвідувачів.

Особливості ввезення товарів на митну територію України встановлені в статтях 374 – 381 Митного Кодексу України (МК України) [9]. Так, згідно зі ст. 374 не підлягають письмовому декларуванню:

товари (за винятком підакцизних), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 1 000 євро, що ввозяться громадянами на митну територію України у ручній поклажі та/або у супроводжуваному багажі через пункти пропуску на державному кордоні України, відкриті для повітряного сполучення;

та товари (крім підакцизних), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 500 євро та сумарна вага яких не перевищує 50 кг, що ввозяться громадянами на митну територію України у ручній поклажі та/або у супроводжуваному багажі через інші, ніж відкриті для повітряного сполучення, пункти пропуску через державний кордон України. Винятком є товари, на які відповідно до ст. 197 МК встановлене обмеження щодо переміщення громадянами через митний кордон України та які не є об'єктами оподаткування митними платежами, та випадки, передбачені ч. 2 цієї статті.

Особливості ввезення громадянами на митну територію України алкогольних і тютюнових виробів встановлені в ст. 376 МК України. Згідно з нею громадяни, які досягли 18-річного віку, можуть ввозити алкогольні напої та тютюнові вироби на митну територію України в ручній поклажі або супроводжуваному багажі без сплати митних платежів і без письмового декларування у такій кількості із розрахунку на одну особу:

1) 200 сигарет або 50 сигар чи 250 грамів тютюну, або ці вироби в наборі загальною вагою, що не перевищує 250 грамів;

2) 5 літрів пива, 2 літри вина, 1 літр міцних (із вмістом спирту більше 22 %) алкогольних напоїв.

Не підлягають пропуску через митний кордон України:

товари, що можуть завдати шкоди здоров'ю або загрожувати життю населення та тваринному світу чи призвести до заподіяння шкоди довкіллю;

літературні та художні твори, поліграфічна та інша друкована продукція, кіно-, фото-, аудіо- та відеоматеріали, що пропагують війну, жорстокість, порнографію, расову, етнічну або релігійну ворожнечу, закликають до насильницького повалення конституційного ладу в Україні;

товари й особисті речі, на пропуск яких потрібні дозволи інших державних установ, без наявності цих дозволів. Перелік цих товарів та особистих речей визначається Кабінетом Міністрів України;

валютні формальності (за рекомендаціями ЮНВТО): можливість отримувати в країні, з якої туристи виїжджають, вільно конвертованої валюти, необхідної для їхніх поїздок; дозвіл на ввезення валюти в розмірі, зазначеному в митній декларації; обмін ввезеної валюти тільки на добровільній основі; забезпечення можливості зворотного обміну валюти у разі виїзду з країни перебування; надання туристам права мати при виїзді достатні суми в національних грошових одиницях для зворотної поїздки своєю країною; надання туристам і відвідувачам повної інформації про правила та поточний курс обміну валюти; розміщення в обов'язковому порядку необхідної інформації на контрольно-пропускних пунктах в'їзду.

Згідно із ч. 3 ст. 197 МК України обмеження щодо ввезення на митну територію України та вивезення за межі митної території України валютних цінностей, а також порядок переміщення їх через митний кордон України, у тому числі особливості декларування валютних цінностей (зокрема, визначення граничних сум валютних цінностей, які підлягають письмовому або усному декларуванню), можуть встановлюватися Національним банком України.

Відповідно до Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей, затвердженого постановою Правління Національного банку України [101], фізична особа має право ввозити в Україну та вивозити за межі України готівкову валюту та банківські метали в сумі/вартістю, що не перевищує в еквіваленті 10 000 євро, без письмового декларування митному органу, а у випадку перевищення за умови її письмового декларування митному органу – в повному обсязі;

медико-санітарні формальності – це процедури, пов'язані з перевіркою дотримання особами, які перетинають кордон, вимог із вакцинації, щеплення та інших спеціальних вимог (медико-санітарних, епідеміологічних, ветеринарних тощо). Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розробила Вимоги до свідоцтва про щеплення для поїздки за кордон, що слугують практичними рекомендаціями для туристичних фірм і туристів у всьому світі. Міжнародні медико-санітарні правила діють з 1951 р., періодично до них вносять зміни та виправлення. Рекомендації, покликані зменшити поширення небезпечних інфекцій, у тому числі за допомогою туризму, публікуються у виданні "Епідеміологічний щорічник". ВООЗ має робочі угоди з ЮНВТО, відповідно до яких поточна інформація про формальності, пов'язані з проходженням санітарного контролю, публікується в щорічному виданні ЮНВТО "Закордонний туризм – прикордонні формальності";

формальності безпеки: впровадження жорстких вимог до безпеки туристів і зменшення ризиків під час подорожей; забезпечення дотримання екологічних норм на туристичних об'єктах і в регіонах відвідування.

Безпеку та захист туристів у міжнародних подорожах декларують різні міжнародні документи, зокрема такі: Хартія туризму та Кодекс туриста, прийняті Генеральною асамблеєю ЮНВТО (Софія, 1985 р.); документи Гаазької міжпарламентської конференції (Нідерланди, 1989 р.); Глобальний етичний кодекс туриста, прийнятий Генеральною асамблеєю ЮНВТО в Сантьяго (Чилі, 1999 р.) [64].

Зокрема, в Хартії туризму зазначено, що державам слід забезпечувати безпеку відвідувачів та їх майно шляхом превентивних заходів і заходів безпеки.

У декларації Гаазької міжпарламентської конференції заявлено, що безпека та захист туристів і повага до їхнього достоїнства є основними умовами розвитку туризму. Тому всім державам, які співпрацюють у межах ЮНВТО, необхідно:

а) щоб спрощення туристичних подорожей, поїздок і перебувань супроводжувалися заходами для гарантування безпеки та захисту туристів і туристичних об'єктів і достоїнства туристів;

б) щоб із цією метою була сформована ефективна політика, спрямована на гарантування безпеки та захист туристів і туристичних об'єктів, а також поваги до достоїнства туристів;

в) точно визначати туристичні товари, об'єкти й устаткування, які через те, що використовуються туристами, вимагають особливої уваги;

г) готувати відповідну документацію та інформацію і забезпечувати доступ до неї у разі загрози туристичним об'єктам і (чи) туристичним визначним пам'яткам;

е) відповідно до процедур, специфічних для систем законодавства в кожній окремій країні, дотримуватись юридичних положень у сфері захисту туристів, включаючи право туристів домагатися ефективного судового захисту в національних судах у разі дій, які завдають шкоди особисто їм чи їхньому майну, особливо за таких найбільш небезпечних актів, як тероризм.

У Глобальному етичному кодексі туриста зазначено, що державна влада повинна забезпечити: захист туристів і відвідувачів, а також їх майну; приділяти увагу безпеці іноземних туристів, враховуючи їх потенційну вразливість; сприяти прийняттю конкретних заходів з профілактики, захисту,

страхування та допомоги; у рамках національного законодавства строго засуджувати замаху, напади, пограбування та погрози туристам і працівникам туристської індустрії, а також надмірне нанесення збитку туристичним об'єктам та об'єктам культурної та природної спадщини.

Існуюча система туристичних формальностей є результатом багатовікової історії організації в'їзду – виїзду, прийому й обслуговування іноземних гостей. Туристичні формальності забезпечують захист інтересів туристів, які перебувають за межами країни свого постійного проживання, а також дають можливість проводити реєстрацію та облік іноземних туристів, які перетинають національний кордон. У цілому туристичні формальності повинні бути спрямовані на усунення перешкод під час проведення подорожей, полегшення умов відвідин туристами інших країн і регіонів.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Визначте поняття безпеки в туризмі.
2. Які функції та повноваження органів державної влади щодо забезпечення безпеки туристів?
3. Наведіть міжгалузеві програми забезпечення захисту та безпеки туристів.
4. Які існують види ризиків у сфері туризму? Назвіть правові заходи їх запобігання.
5. Охарактеризуйте фінансові гарантії відповідальності туроператора та турагента як запобіжний захід фінансової безпеки.
6. Розкрийте заходи із захисту інтересів українських туристів за межами України.

Розділ 6. Правове регулювання порядку виїзду з України та в'їзду в Україну з метою туризму

- 6.1. Правові засади виїзду з України, в'їзду в Україну громадян України.*
- 6.2. Особливості правового регулювання виїзду дітей за кордон на відпочинок і оздоровлення.*
- 6.3. Загальні правила в'їзду іноземців і осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України та транзитного проїзду через її територію.*

6.1. Правові засади виїзду з України, в'їзду в Україну громадян України

Правові засади виїзду з України, в'їзду в Україну визначені Законом України "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України" (Закон № 3857-XII) [41] і відповідних постановках Кабінету Міністрів України, а саме "Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України" від 27.01.1995 р. № 57 [101].

Згідно зі ст. 1 Закону України № 3857-XII громадянин України має право виїхати з України та в'їхати в Україну, крім випадків, визначених ст. 6 Закону, а саме якщо:

- 1) він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю;
- 2) стосовно нього у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, – до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень;
- 3) він засуджений за вчинення кримінального правопорушення – до відбуття покарання або звільнення від покарання;
- 4) він ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням або рішенням інших органів (посадових осіб), що підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому законом, – до виконання зобов'язань або сплати заборгованості зі сплати аліментів;
- 5) він перебуває під адміністративним наглядом Національної поліції – до припинення нагляду.

На громадян України, які звернулися з клопотанням про виїзд з України, поширюються усі положення чинного законодавства, вони користуються всіма правами і несуть установлені законом обов'язки. За громадянами України зберігаються на її території майно, кошти, цінні папери та інші цінності, що належать їм на праві приватної власності. Будь-яке обмеження їх громадянських, політичних, соціальних, економічних та інших прав не допускається. Порядок в'їзду до іноземної держави регулюється законодавством відповідної держави.

Громадянин України ні за яких підстав не може бути обмежений у праві на в'їзд в Україну.

Для виїзду з України або в'їзду в Україну громадянин України повинен надати документ, який дає право на виїзд або в'їзд чи перетинання

державного кордону. Стаття 2 Закону № 3857-XII дає перелік таких документів:

- паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- дипломатичний паспорт;
- службовий паспорт;
- посвідчення особи моряка;
- посвідчення члена екіпажу;
- посвідчення особи на повернення в Україну (дає право на в'їзд в Україну).

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України" [101] *виїзд за межі України громадян, які не досягли 16-річного віку, у супроводі одного з батьків або у супроводі осіб, які уповноважені одним із батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється:*

1) за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий із батьків не перебуває у пункті пропуску через державний кордон;

2) без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків:

а) коли другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджує запис про батька у свідоцтві про народження дитини, та відсутній у пункті пропуску;

б) у паспорті громадянина України для виїзду за кордон, з яким прямує громадянин, який не досяг 16-річного віку, або проїзному документі дитини є відповідний запис про вибуття на постійне місце проживання за межі України чи відмітка про взяття на консульський облік у дипломатичному представництві України за кордоном;

3) у разі надання оригіналів документів або їх нотаріально посвідчених копій:

свідоцтва про смерть другого з батьків;

рішення суду про позбавлення батьківських прав другого з батьків;

рішення суду про визнання другого з батьків безвісно відсутнім;

рішення суду про визнання другого з батьків недієздатним;

рішення суду про надання дозволу на виїзд за межі України громадянина, який не досяг 16-річного віку, без згоди та супроводу другого з батьків.

Виїзд з України на постійне проживання дітей віком від 14 до 18 років може бути здійснено лише за їх згодою, оформленою письмово та нотаріально засвідченою.

Перетинання державного кордону власниками зареєстрованих в Україні транспортних засобів, які прямують на територію країни – члена міжнародної системи автострахування "Зелена картка", здійснюється у пунктах пропуску за наявності у них страхового сертифіката "Зелена картка".

6.2. Особливості правового регулювання виїзду дітей за кордон на відпочинок і оздоровлення

Порядок виїзду організованої групи дітей за кордон на відпочинок і оздоровлення регулюється низкою нормативно-правових актів, а саме законами України "Про оздоровлення та відпочинок дітей" [36], "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України" [41], Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення" (Постанова № 1251) [28].

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України" і п. 4 Постанови № 1251 оформлення виїзду групи дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення проводиться за наявності у кожної дитини паспорта громадянина України для виїзду за кордон.

Відповідно до Постанови № 1251 виїзд організованої групи дітей на відпочинок та оздоровлення за кордон здійснюється за попередньо визначеними та затвердженими маршрутом і програмою перебування.

Надання згоди на виїзд дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення проводиться за місцем проживання дітей структурними підрозділами з питань соціального захисту населення.

Для отримання згоди на виїзд групи дітей на відпочинок та оздоровлення (крім дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) до органу соціального захисту населення не менше ніж за п'ятнадцять робочих днів до виїзду організатором подаються заява та такі документи:

1) нотаріально засвідчена копія договору про надання послуг у сфері відпочинку й оздоровлення дітей і запрошення українською мовою та мовою держави, до якої виїжджає група дітей. У запрошенні обов'язково зазначаються строки виїзду групи дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення і повернення їх в Україну, опис умов проживання дітей: наявність окремої кімнати (крім кімнат мансардного або підвального типу), окремого ліжка, побутових зручностей; організація чотириразового добового харчування дітей у державі перебування; програма перебування дітей за кордоном

(групові та індивідуальні заходи), умови медичного страхування, а також за наявності додаткові послуги (побутові, медичні, освітні, культурні);

2) нотаріально засвідчені копії установчих документів організатора та витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань про його реєстрацію;

3) опис маршруту від місця постійного проживання до місця відпочинку й оздоровлення і у зворотному напрямку, в якому зазначаються види транспорту, час перебування у дорозі, місця і тривалість транзитних зупинок та умови харчування протягом шляху прямування, місце збору групи дітей, контактні дані особи, відповідальної за перевезення дітей до місця збору групи;

4) копія міжнародного страхового полісу медичної допомоги та страхування від нещасного випадку дітей та осіб, які супроводжують дітей і на яких покладається відповідальність за життя та здоров'я дітей і повернення їх в Україну. Документ забезпечує відшкодування всіх можливих витрат у разі виникнення потреби в наданні медичної допомоги в державі перебування, під час перевезення дітей від місця проживання до місця відпочинку та оздоровлення і у зворотному напрямку. Має бути надана копія договору страхування із перекладом істотних умов такого договору та страхового поліса, що засвідчується в установленому порядку;

5) копії документів, що підтверджують гарантії забезпечення перевезення групи дітей організатором, зокрема:

а) у разі перевезення дітей з використанням автотранспортних засобів – договір із транспортним підприємством, що має ліцензію на право здійснювати міжнародні перевезення пасажирів; підтвердження бронювання місць; гарантійний лист іноземного перевізника, посвідчення водія, документ щодо технічного стану транспортного засобу;

б) у разі перевезення групи дітей повітряним або залізничним шляхом – підтвердження бронювання місць.

б) довідки про стан здоров'я кожної дитини.

Якщо виїзд групи дітей відбувається у державу з особливими кліматичними умовами, організатор забезпечує проведення додаткових медичних заходів (щеплення, вакцинацію), що підтверджується відповідною медичною довідкою;

7) нотаріально засвідчена згода обох батьків (опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів) дитини на її виїзд за кордон або нотаріально засвідчена згода одного з батьків, а також копії зазначених документів, що завіряються організатором;

8) оригінал наказу організатора про призначення осіб, що супроводжують дітей. Для кожної особи-супровідника: копії паспорта громадянина України; документи про освіту; документ про проходження обов'язкового медичного огляду, який дає право працювати з дітьми; довідка про непритягнення до кримінальної відповідальності, відсутність судимості або обмежень, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Кількість осіб, що супроводжують дітей, визначається з розрахунку: один супровідник на п'ятнадцять дітей. У разі, коли перевезення відбувається повітряним шляхом, кількість осіб, що супроводжують дітей, визначається з розрахунку: одна така особа на двадцять п'ять дітей.

Сторона, що приймає, забезпечує супровід дітей з аеропорту до місця перебування відповідно до правил перевезення дітей держави перебування;

9) список групи дітей та осіб, що їх супроводжують, в якому зазначаються відомості про:

дитину (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання; номери контактних телефонів батьків і дитини; найменування закладу, в якому дитина навчається (утримується), серія та номер паспорта громадянина України для виїзду за кордон);

керівника групи й осіб, які супроводжують дітей (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, номер контактного телефону, місце роботи, серія та номер паспорта громадянина України для виїзду за кордон).

Під час виїзду з України групи дітей здійснюється прикордонний контроль з пред'явленням таких документів:

згоди на виїзд групи дітей;

списку групи дітей та осіб, які їх супроводжують;

паспортів громадянина України для виїзду за кордон;

нотаріально засвідченої згоди обох батьків (опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів) дитини на її виїзд за кордон або нотаріально засвідченої згоди одного з батьків, а також копії зазначених документів, що завіряються організатором;

нотаріально засвідченої згоди, виданої керівником закладу охорони здоров'я, освіти або іншого дитячого закладу, в якому проживають (перебувають) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, на виїзд дитини за кордон на відпочинок та оздоровлення;

оригіналів чи нотаріально засвідчених копій документів, які підтверджують статус і права опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів.

До початку перевезення організованих груп дітей замовник послуг і автомобільний перевізник:

1) визначають маршрут перевезення організованих груп дітей, як правило, такий, за яким уже здійснюються регулярні перевезення;

2) встановлюють зупинки автобуса:

технічні – одна на перші 50 кілометрів і не менше однієї – на кожні наступні 100 кілометрів маршруту;

для відпочинку – на 5 хвилин через кожну годину руху та на 30 – через кожні п'ять годин руху (допускається поєднання 30-хвилинного відпочинку з перервою на обід);

для приймання їжі – через три-п'ять годин руху;

для ночівлі;

3) складають схему маршруту та встановлюють розклад руху.

Перевезення організованих груп дітей здійснюються тільки у світлу пору доби та за сприятливих погодних умов.

У разі коли відстань до місця відпочинку чи оздоровлення групи дітей, перевезення до якого відбувається автотранспортним засобом, перевищує 1 тис. кілометрів, організатор зобов'язаний забезпечити зупинку для ночівлі у пристосованому для цього місці.

Організатор забезпечує дітей на весь час перебування у дорозі повноцінним харчуванням (не менше ніж чотири рази на добу).

Після прибуття групи дітей на територію держави, де вони відпочиватимуть та оздоровлюватимуться, організатор протягом доби повідомляє закордонній дипломатичній установі України про місце та термін перебування групи, кількість дітей і номери контактних телефонів та надає копію паспорта громадянина України для виїзду за кордон осіб, які їх супроводжують.

Після повернення групи дітей в Україну організатор не пізніше ніж через п'ять календарних днів подає оригінал згоди на виїзд групи дітей і список з відмітками про перетинання державного кордону відповідному органу, який видав згоду на виїзд групи дітей, а також повідомляє закордонній дипломатичній установі України в державі, де перебувала група дітей, про повернення групи.

Перевезення групи дітей автотранспортними засобами в Україні проводиться відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту" [102]. У ній вказано, що перевезення дітей повинно здійснюватися

із забезпеченням високого рівня безпеки та надійності транспортного обслуговування.

6.3. Загальні правила в'їзду іноземців і осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України та транзитного проїзду через її територію

Правові засади виїзду з України, в'їзду та перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства регламентовані Законом України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" [42] (Закон № 3773-VI), Порядком продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України [30]. Згідно із ст. 25 Закону № 3773-VI іноземці й особи без громадянства можуть в'їжджати в Україну за дійсними паспортними документами. Для цього іноземці й особи без громадянства повинні отримати в установленому порядку в'їзну візу, якщо інше не передбачено законодавством України. *В'їзд в Україну іноземцю та особі без громадянства не дозволяється в таких випадках:*

в інтересах забезпечення безпеки України або охорони громадського порядку;

якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні;

якщо під час подання клопотання про в'їзд в Україну він подав про себе завідомо неправдиві відомості або підроблені документи;

якщо його паспортний документ, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі;

якщо у пункті пропуску через державний кордон України він порушив правила перетинання державного кордону України, митні правила, санітарні норми чи правила або не виконав законних вимог посадових осіб Державної прикордонної служби України, митних та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні;

якщо встановлено факти порушення ним законодавства України під час попереднього перебування в Україні.

Іноземці й особи без громадянства, яким надано статус біженця в Україні, мають рівні з громадянами України права на вільне залишення території України, за винятком обмежень, встановлених законом.

Виїзд з країни іноземцю та особі без громадянства не дозволяється, якщо:

щодо нього ведеться дізнання чи попереднє слідство або кримінальна справа розглядається судом – до закінчення провадження у справі;

його засуджено за вчинення злочину – до відбування покарання або звільнення від покарання;

його виїзд суперечить інтересам забезпечення безпеки України – до припинення обставин, що перешкоджають виїзду.

Виїзд з України іноземця та особи без громадянства може бути відкладено до виконання ним майнових зобов'язань перед фізичними та юридичними особами в Україні.

Транзитний проїзд іноземців та осіб без громадянства через територію України в країну призначення дозволяється за наявності транзитних віз, якщо інше не передбачено законодавством України.

У разі втрати на території України паспортного документа іноземець та особа без громадянства повинні негайно письмово повідомити орган внутрішніх справ, який на прохання іноземця та особи без громадянства зобов'язаний видати йому про це довідку та надіслати відповідне повідомлення в Адміністрацію Держприкордонслужби. Після отримання у дипломатичному представництві чи консульській установі своєї країни паспортного документа на підставі особистої заяви іноземця та особи без громадянства та клопотання приймаючої сторони органом внутрішніх справ вирішується питання про продовження терміну перебування іноземця та особи без громадянства в Україні чи виїзду з України.

Іноземці та особи без громадянства, які прибули в Україну на законній підставі, можуть тимчасово перебувати на території країни за паспортним документом. **Паспортний документ** подається іноземцем та особою без громадянства для реєстрації в пункті пропуску через державний кордон посадовій особі Державної прикордонної служби. Реєстрація проводиться на період короткотермінового перебування:

для іноземців та осіб без громадянства з держав з візовим порядком в'їзду на період дії візи, але не більш як 90 днів, якщо інший термін не визначено міжнародними угодами;

для іноземців та осіб без громадянства з держав з безвізовим порядком в'їзду – на термін не більш як 90 днів протягом 180 днів, якщо інший термін не визначено міжнародними угодами;

після вступу України до Світової організації торгівлі – для іноземців та осіб без громадянства з держав – членів Світової організації торгівлі – на термін не більше як 180 днів протягом року.

Іноземці та особи без громадянства можуть звільнитися від реєстрації паспортного документа на підставі відповідного міжнародного договору України на умовах взаємності.

Реєстрація в пункті пропуску через державний кордон включає: проставлення в паспортному документі та/або імміграційній картці іноземця чи особи без громадянства відмітки "В'їзд" ("Виїзд"), занесення відомостей про іноземця чи особи без громадянства і його паспортних даних до відповідного реєстру та заповнення імміграційної картки у порядку, що визначається Адміністрацією Держприкордонслужби. Порядок проставлення та форма відмітки "В'їзд" ("Виїзд") визначається Адміністрацією Держприкордонслужби.

За порушення іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку перебування в Україні застосовуються такі заходи, як скорочення терміну тимчасового перебування в Україні та видворення за межі України. Такими порушеннями є: проживання без документів на право проживання в Україні або за недійсними документами; недотримання встановленого порядку реєстрації або пересування і вибору місця проживання, працевлаштування, ухилення від виїзду після закінчення терміну перебування; недотримання Правил транзитного проїзду через територію України.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Наведіть документи, що надають право громадян на виїзд з України та в'їзд в Україну.

2. Наведіть підстави для обмежень у праві виїзду громадян України за кордон.

3. Наведіть документи, що надають право виїзду з України та в'їзду в Україну осіб, що не досягли повнолітнього віку.

4. Розкрийте порядок виїзду організованих груп дітей на відпочинок і оздоровлення.

5. Розкрийте особливості в'їзду в Україну, виїзду з України та транзитного проїзду іноземців та осіб без громадянства.

Розділ 7. Правове забезпечення страхування в туристичній діяльності

7.1. Поняття страхового полісу в туризмі за законодавством України.

7.3. Правові засади укладення договору страхування в туризмі, його основні елементи.

7.2. Основні види страхування та особливості правового регулювання в туризмі.

7.1. Поняття страхового полісу в туризмі за законодавством України

Правові засади страхової діяльності в Україні встановлені Цивільним кодексом України [54], Законом України "Про страхування" [46] та іншими нормативно-правовими актами.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) [54].

Страхування в туризмі – це система відносин між страховою компанією і туристом щодо захисту його життя, здоров'я та майнових інтересів у разі настання страхових випадків.

Відповідно до ст. 16 Закону "Про туризм" [49] у наданні туристичних послуг обов'язковим є страхування туристів (медичне та від нещасного випадку). Таке страхування здійснюється суб'єктами туристичної діяльності на підставі договорів зі страховими компаніями, що мають право на проведення такої діяльності, тобто мають відповідну ліцензію.

Страхування туристів може здійснюватися:

шляхом укладення договору безпосередньо між туристом і страховою компанією;

за участі суб'єкта туристичної діяльності, який забезпечує страхування туристів на підставі договору, укладеного зі страховою компанією.

Якщо турист самостійно укладає договір страхування зі страховою компанією, суб'єкт туристичної діяльності, який організовує туристичну поїздку, має перевірити наявність у туриста страхового поліса й додати його копію до договору про надання туристичних послуг.

За умови страхування туриста за участі суб'єкта туристичної діяльності на такого суб'єкта покладається обов'язок ведення обліку виданих туристам страхових полісів.

Договором страхування повинні передбачатися надання медичної допомоги туристам і відшкодування їх витрат за настанням страхового випадку безпосередньо в країні (місці) тимчасового перебування.

Страховим випадком є подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома туриста до укладення договору на туристичне обслуговування.

Обов'язкове (медичне та від нещасного випадку) страхування здійснюється один раз на весь період туристичної подорожі.

За вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування від інших ризиків, пов'язаних зі здійсненням подорожі. Так, за бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця постійного проживання з настанням нещасного випадку або хвороби.

7.2. Правові засади укладення договору страхування в туризмі, його основні елементи

Страхова діяльність, як і туристична, належить до сфери послуг. *Послугою в страхуванні* є прийняття страховиком на свою відповідальність ризику страхувальника, вираженого в грошовій формі, під зобов'язання виплатити страхове відшкодування за настанням страхового випадку. Опис послуг страхової компанії наводиться в її правилах страхування, і тільки під певні правила страхування укладаються договори страхування.

Порядок укладання договорів страхування і пов'язані з цим питання визначені в Законі України "Про страхування" [46], згідно з яким договір між страховиком і страхувальником укладається відповідно до правил страхування конкретного страховика. Страховик має отримати ліцензію на право здійснення будь-якого виду страхування. Правила страхування розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо та підлягають реєстрації в органах страхового нагляду з видачею ліцензії на кожний його вид.

Страховиком є фінансова установа, яка отримала в установленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності, створена у формі акціонерних, повних, командитних або товариств з додатковою відповідальністю у складі не менше трьох учасників.

Страхувальником є юридичні та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування.

Правила страхування не повинні суперечити чинному законодавству, порушувати або обмежувати права страхувальників і *містять такі положення*:

- перелік об'єктів страхування;
  - порядок визначення страхових сум;
  - страхові ризики;
  - винятки зі страхових випадків і обмеження страхування;
  - термін і місце дії договору страхування;
  - порядок укладення договору страхування;
  - права й обов'язки сторін;
  - дії страхувальника у разі настання страхового випадку;
  - перелік документів, що підтверджують настання страхового випадку та розмір збитків;
  - порядок і умови здійснення страхових виплат;
  - умови припинення договору страхування;
  - порядок вирішення спорів;
  - страхові тарифи за договорами страхування іншими, ніж договори страхування життя;
  - страхові тарифи та методику їх розрахунку за договорами страхування життя;
  - особливі умови.
- Будь-які зміни та доповнення в правилах страхування мають бути зареєстровані в органах страхнагляду.

Договір страхування – це основний документ, який підтверджує акт укладання угоди між страховиком і страхувальником; укладається за взаємною згодою сторін. В Україні договір страхування має вигляд типового контракту, який *обов'язково має містити такі відомості:*

назву документа;

назву й адресу страховика;

прізвище, ім'я, по батькові або назву страхувальника та застрахованої особи, їх адреси та дати народження;

прізвище, ім'я, по батькові, дату народження або назву вигодонабувача та його адресу;

зазначення предмета договору страхування;

розмір страхової суми за договором страхування іншим, ніж договір страхування життя;

страховий тариф (страховий тариф не визначається для страхових випадків, для яких не встановлюється страхова сума);

термін дії договору;

порядок зміни та припинення дії договору;

умови здійснення страхової виплати;

причини відмови у страховій виплаті;

права й обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору;

інші умови за згодою сторін;

підписи сторін.

Термін дії договору може бути вказаний шляхом переліку дат початку та закінчення його дії або закінчення події, яка має неминуче настати.

Страхувальники (громадяни та резиденти) мають право вносити платежі тільки в грошових одиницях України, а нерезиденти – платити також в іноземній вільноконвертованій валюті.

Припинення договору страхування відбувається внаслідок:

закінчення терміну його дії;

за згодою сторін;

ухвалення судового рішення про визнання договору недійсним;

виконання страховиком зобов'язань за договором у повному обсязі;

несплати страхувальником платежів у встановлений термін;

ліквідації страхувальника – юридичної особи або смерті страхувальника – фізичної особи чи втрати нею працездатності;

ліквідації страховика.

Договір вважається недійсним, якщо:

він укладений після настання страхового випадку;

об'єктом договору є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що вступило в законну силу;

якщо він оформлений з порушенням законодавства.

Недійсним договір може бути визнаний тільки в судовому порядку.

Спори, що впливають з договору страхування, вирішуються у порядку, встановленому загальним законодавством.

Якщо в компанії не передбачене інфляційне відшкодування, то виплата страхового відшкодування здійснюється за розцінками та цінами, що діють на момент підписання договору.

Компенсація шкоди, заподіяної життю чи здоров'ю туриста або його майну, проводиться у встановленому порядку.

Для укладання договору страхування страхувальник подає страховику письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або іншим чином заявляє про свій намір укласти договір страхування. Укладаючи договір страхування, страховик має право запросити у страхувальника баланс або довідку про фінансовий стан, підтверджені аудитором (аудиторською фірмою), та інші документи, необхідні для оцінювання страховиком страхового ризику.

Факт укладання договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування.

Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування.

Договір страхування життя може бути укладений як шляхом складання одного документа (договору страхування), підписаного сторонами, так і шляхом обміну листами, документами, підписаними стороною, яка їх надсилає. У разі надання страхувальником письмової заяви за формою, встановленою страховиком, що виражає намір укласти договір страхування, такий договір може бути укладений шляхом надіслання страхувальнику копії правил страхування та видачі страхувальнику **страхового свідоцтва (поліса)**, який не містить розбіжностей з поданою заявою. Заява складається у двох примірниках, копія заяви надсилається страхувальнику з відміткою страховика або його уповноваженого представника про прийняття запропонованих умов страхування.

7.3. Основні види страхування та особливості правового регулювання в туризмі

Законом України "Про туризм" [49] визначено, що обов'язковим видом страхування, який забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод зі страховиками є **медичне та від нещасного випадку**.

Основна мета зазначеного виду страхування – компенсація медичних витрат, які можуть виникнути в зарубіжній поїздці внаслідок раптового захворювання або нещасного випадку. У цьому плані страхування громадян, які виїжджають за кордон, тісно пов'язане зі страхуванням від нещасного випадку (в частині відшкодування медичних витрат), яким передбачено тільки відшкодування витрат, що виникають унаслідок раптового захворювання або нещасного випадку. Відмінність цього виду страхування від страхування від нещасного випадку полягає в територіальній дії страхового поліса: якщо йдеться про страхування від нещасного випадку або медичне страхування, відповідальність страховика, як правило, територіально обмежується країною постійного проживання застрахованого. У страхуванні громадян, які виїжджають за кордон, навпаки, страхове покриття (розмір максимальної страхової виплати) поширюється на зарубіжні держави та не діє на території країни постійного проживання.

У разі необхідності сервісна компанія визначає порядок повернення застрахованого на батьківщину з використанням санітарної авіації, рейсового літака (можливо, на ношах), потяга (спальний вагон), санітарної машини. Можливе супроводження пацієнта під час повернення лікарем і (або) санітаром. У випадку смерті застрахованого страховик оплачує репатріацію останків до місця поховання після оформлення усієї необхідної документації. Витрати на організацію похорону несе родина застрахованого.

Якщо у результаті страхового випадку застрахованого було госпіталізовано і ситуація вимагає присутності родича, страховик оплачує проїзд цього родича та у зворотному напрямку; всі інші витрати, пов'язані з перебуванням родича, не оплачуються. Якщо ж у результаті нещасного випадку або хвороби застрахованого діти, які подорожують із ним, залишилися без догляду, страховик гарантує організацію і оплату їх дострокового повернення додому.

Слід сказати, що у здійсненні страхового відшкодування не всі витрати, понесені туристами, підлягають поверненню. Як правило, *не підлягають*

відшкодуванню витрати, пов'язані з наданням застрахованому послуг екстреної медичної допомоги у випадках, якщо:

подорож була здійснена з метою лікування;

страховий випадок відбувся в результаті прямого або непрямого впливу радіоактивного опромінення;

витрати пов'язані із захворюваннями, які протягом визначеного періоду перед датою страхування потребували лікування. Виняток становлять ситуації врятування життя, зняття гострого болю або обов'язкового медичного втручання для запобігання тривалої непрацездатності;

витрати пов'язані з курсом лікування, розпочатим до та продовженим під час дії договору страхування, або якщо поїздки було організовано застрахованим, незважаючи на наявність медичних протипоказань;

витрати пов'язані з вагітністю на пізніх термінах або абортами (за винятком змушеного переривання вагітності, що стало наслідком нещасного випадку) та пологами;

витрати пов'язані з нервовими, психічними, хронічними захворюваннями та їх загостренням, а також станами, які не стабілізувалися аж до дати від'їзду та за яких існує реальний ризик швидкого погіршення;

страховий випадок відбувся у результаті самогубства, замаху на самогубство, навмисних дій страхувальника;

витрати пов'язані з венеричними захворюваннями, СНІДом або будь-яким подібним синдромом;

витрати пов'язані з інтоксикацією після вживання алкоголю або наркотиків;

витрати пов'язані з будь-яким протезуванням, включаючи стоматологічне й офтальмологічне;

витрати пов'язані з косметичною або пластичною хірургією, якщо тільки вона не обумовлена травмою, отриманою в результаті нещасного випадку в період страхування;

витрати не є обов'язковими для діагностики та лікування;

лікування здійснювалося родичами застрахованого.

Крім компенсації медичних витрат, страхування громадян, які виїжджають за кордон, може включати й інші гарантії, причому деякі з них (наприклад, надання юридичної допомоги або допомоги на дорогах) виходять за рамки особистого страхування. Хоча ці гарантії можуть мати факультативний характер, сам факт їх наявності надає страхуванню громадян, які виїжджають за кордон, комплексного характеру.

Характерна риса страхування громадян, які виїжджають за кордон, – включення в нього так званого страхування невідкладної допомоги. Це своєрідний і досить новий вид страхування, що заслуговує на окремий розгляд.

Страхування невідкладної допомоги (у міжнародній термінології – assistance insurance) – специфічний вид страхування, об'єктом якого є негайне надання застрахованому допомоги у певних надзвичайних ситуаціях. Якщо в класичному страхуванні йдеться про відшкодування збитку, то у страхуванні невідкладної допомоги – про надання послуги у формі негайної допомоги. Елемент відшкодування у страхуванні невідкладної допомоги відходить на другий план, оскільки на перший висувається елемент послуги з надання такої допомоги. Наприклад, у разі поломки автомобіля на дорозі предметом страхування невідкладної допомоги буде виклик ремонтників на місце події та буксирування автомобіля до ремонтної майстерні. Безпосередньо сам ремонт оплачуватиметься з особистих коштів страхувальником або за рахунок автотранспортного страхування – каско (якщо є відповідний договір). Аналогічно, у ситуації, пов'язаній із захворюванням застрахованого, – компенсація витрат на лікування буде предметом медичного страхування, а такі послуги, як виклик лікаря в нічний час або термінова госпіталізація, – предметом страхування невідкладної допомоги.

Слід зазначити, що у страхуванні невідкладної допомоги страхова компанія часто виступає тільки як організатор надання послуги – посередник між організацією, що безпосередньо надає послугу (постачальником послуги), та застрахованою особою. Проте така діяльність, безперечно, належить до страхової, оскільки ґрунтується на передаванні ризику виникнення необхідності невідкладної допомоги в обмін на попередню виплату визначеної страхової премії.

Кожна страхова компанія має у своєму розпорядженні мережу, що складається із чергових центрів і бюро, розташованих у регіонах, на які поширюється дія поліса. У разі настання страхового випадку клієнт повинен зателефонувати до одного із чергових центрів, номери телефонів яких зазначено на ідентифікаційній картці або полісі. Черговий центр передає виклик у найближче бюро, яке безпосередньою організовує послуги, і підтверджує, що всі витрати буде оплачено. Чим більше в компанії чергових центрів і бюро, тим швидше вона зможе організувати надання допомоги клієнту.

Деякі страхові компанії почали роботу з розширення діапазону своєї діяльності, пропонуючи послуги страхування за такими видами:

технічне обслуговування, ремонт або охорону автомобіля, який зламався;

юридичну підтримку та захист у цивільних справах, оскільки непередбачені ситуації можуть виникати в країнах Близького Сходу, де існують закони, традиції та звичаї, не завжди відомі та зрозумілі європейцю;

страхування багажу на випадок його втрати або крадіжки в готелях, у разі користування туристами послугами авіакомпанії тощо;

страхування відповідальності туристичних фірм, яке призначене забезпечити страховий захист туристів під час виконання договірних зобов'язань з боку туристичних фірм.

Також за вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі.

За бажанням туриста з ним може бути укладено угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з анулюванням договору на туристичне обслуговування з ініціативи туриста, або угоду про страхування для покриття витрат, пов'язаних з передчасним поверненням до місця проживання за умови настання нещасного випадку або хвороби.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Розкрийте поняття страхового полісу в туризмі за законодавством України.
2. Охарактеризуйте договір страхування в туризмі.
3. Охарактеризуйте основні види страхування в туризмі.
4. Визначте правові підстави для визнання договору страхування недійсним.
5. Розкрийте порядок укладання договору страхування.
6. Що таке франшиза та як вона впливає на розмір страхового відшкодування?

Розділ 8. Особливості правового регулювання окремих видів туризму

8.1. Основні види туризму за законодавством України.

8.2. Морські та річкові круїзи: поняття та види. Організація і обслуговування морських і річкових подорожей.

8.3. Особливості правового регулювання сільського туризму в Україні та світі.

8.1. Основні види туризму за законодавством України

У науковій літературі існують різні погляди та підходи до класифікації туризму. Так, О. П. Дурович з практичної точки зору найбільш важливою структурою для класифікації туризму вважає його розподіл на категорії, типи, види та форми [63, с. 31]. Науковець виділяє такі типи туризму: внутрішній і виїзний. Указані типи утворюють такі категорії туризму: туризм у межах країни, що містить внутрішній та в'їзний туризм; міжнародний туризм, що складається із в'їзного та виїзного туризму; національний туризм – сукупність діяльності у сфері внутрішнього та виїзного туризму. За видами туризму О. П. Дурович дає таку класифікацію: за метою поїздки; у залежності від способу організації; за тривалістю подорожі; за способом пересування та використаним транспортним засобом; за інтенсивністю туристських потоків; залежно від вікової категорії туристів відповідно до рекомендації СОТ; за джерелами фінансування.

В. Ф. Кифяк класифікує види туризму таким чином:

за метою: екскурсійний, рекреаційний, діловий, етнічний, спортивний, релігійний, пригодницький, соціальний, екологічний, сільський (зелений) туризм, розважальний, навчальний, військовий, екстремальний, агротуризм та ін.;

за часовими характеристиками: сезонність, прив'язка до конкретних подій; час, виділений клієнтом на подорож;

за територіальними ознаками: приміський, внутрішньо-регіональний, внутрішньодержавний, внутрішній, міжнародний;

за індивідуальними запитами. В основу розподілу туризму за такою ознакою, як індивідуальний запит, закладене бажання туриста вплинути на: маршрут і час подорожі, формування розважальної програми; перелік додаткових послуг;

за фінансовими можливостями: груповий за відпрацьованими маршрутами, індивідуальний за відпрацьованими маршрутами, груповий за індивідуальними маршрутами, індивідуальний за індивідуальними маршрутами [73, с. 78].

Така розгалуженість класифікації затруднює виділення видів на одному рівні різних критеріїв, унеможлиблює чітке визначення особливостей окремого виду туризму. Таким чином, невиправдано ускладнюється законодавче регулювання туристичної діяльності. Відтак нові, специфічні користувачі й особливі туристичні ресурси мають охоплюватись певною універсальною класифікацією, не потребуючи самостійного виду. Наприклад, метою туризму може бути будь-яке задоволення особистих потреб туристів, які не вимагають додаткової класифікації. Проте для екстремальної подорожі, на нашу думку, необхідно встановити додаткове страхування туриста, технічне забезпечення подорожі, інше. У цьому випадку виділення такого виду туризму є виправданим. Тому найбільш пристосованою для правового регулювання економіки та господарської діяльності залишається класифікація за міжнародними статистичними нормами. Це частково відповідає категоріям зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі експорту й імпорту товарів і послуг. Так, у ст. 2.39, 2.40 "Міжнародних рекомендацій зі статистики туризму, 2008 р." щодо розглядуваної країни рекомендовано розрізняти такі **три основних види туризму**:

внутрішній туризм, який включає діяльність відвідувача у межах розглядуваної країни, який постійно проживає в ній та планує внутрішню туристську поїздку;

в'їзний туризм включає діяльність відвідувача у країні, який не мешкає в її межах під час в'їзної туристської поїздки;

виїзний туризм, який включає діяльність відвідувача, який постійно мешкає у розглядуваній країні, за її межами в аспекті або виїзної, або внутрішньої туристської поїздки.

Зазначені види туризму можуть комбінуватися різним чином, складаючи інші його види. У цьому випадку слід використовувати такі поняття:

туризм у межах країни, який включає внутрішній та в'їзний туризм, тобто діяльність відвідувачів, які проживають і не проживають у розглядуваній країні, у її межах у розрізі внутрішніх або міжнародних туристських поїздок;

національний туризм, який включає внутрішній чи виїзний туризм, тобто діяльність відвідувачів, які постійно проживають у розглядуваній

країні в межах і поза її межами у плані внутрішніх або виїзних туристських поїздок;

міжнародний туризм, який включає в'їзний та виїзний туризм, тобто діяльність відвідувачів, які постійно проживають у розглядуваній країні, за її межами в аспекті внутрішніх чи виїзних туристських поїздок. Сюди також віднесена діяльність відвідувачів, які не мешкають в країні, що розглядається, в її межах під час виїзних туристських поїздок.

Експортно-імпортні відносини у сфері туристичної діяльності розглядаються в Класифікації видів економічної діяльності ДК 009:2010 [102]. Особливості туристичних послуг показані у Державному класифікаторі продукції та послуг ДК 016:2010 [101]. Додаткова інформація щодо подорожей за послугами експортно-імпортного характеру розміщена в "Роз'ясненнях щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 9-ЗЕЗ (квартальна) "Звіт про експорт (імпорт) послуг"" Державної служби статистики [101].

Водночас у Законі України "Про туризм" залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак виокремлюються дві організаційні форми туризму та сімнадцять видів туризму. Якщо перегрупувати наведену класифікацію залежно від певних критеріїв, то будуть визначені певні групи таким чином:

за організаційними формами туризм розрізняють на міжнародний і внутрішній. У зв'язку з відсутністю чіткого поняття "організаційна форма туризму" критерієм для розподілу може вважатися переміщення через митний кордон, а додатковими рисами для міжнародного туризму будуть засоби, спрямовані на забезпечення виконання обов'язків туроператора перед споживачем. У такому разі організаційна форма має містити ознаки, які відокремлюють будь-який вид міжнародного туризму від внутрішнього;

за категорією осіб туризм розподіляють на дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів. Виділення таких видів туризму в окрему групу може потребувати прийняття заохочувальних державних або регіональних програм;

за соціально-культурними, професійними цілями: культурно-пізнавальний, релігійний, самодіяльний, пригодницький та професійно-діловий;

на підставі використання певних природних, виробничих та інших видів ресурсів: автомобільний, екологічний (зелений), сільський, підводний, гірський, мисливський.

за метою оздоровлення: спортивний, лікувально-оздоровчий.

Наведений перелік свідчить про відсутність єдиної системи класифікації туризму та про невідповідність сучасним умовам здійснення туризму та організації туристичної діяльності з деяких підстав. Класифікація видів туризму та заходи з регулювання туристичної діяльності відрізняються навіть у межах Закону "Про туризм". Наприклад, визначення видів іноді не враховує попередню класифікацію туризму: за суб'єктами, за ресурсами та ін. У ст. 5 Закону за суб'єктами, що надають туристичні послуги, виділяється діяльність туристичних операторів, туристичних агентів, інших суб'єктів підприємницької діяльності (перевезення; тимчасове розміщення; харчування; екскурсійне, курортне, спортивне, розважальне та інше обслуговування). Але наведені складові туристичних послуг або окремі самостійні туристичні послуги законодавством про туризм не класифіковані як супутні, додаткові, основні або характерні. Водночас деякі із зазначених напрямів діяльності можуть бути віднесені до самостійного виду туризму, а деякі – до довгострокової або поточної економічної політики.

8.2. Морські та річкові круїзи: поняття та види.

Організація і обслуговування морських і річкових подорожей

Круїз є туристською поїздкою на борту спеціального пасажирського судна. Спочатку круїзом вважали морську подорож на одному судні за замкнутим маршрутом із зупинками в портах, які становлять інтерес, іноді з короткочасними радіальними екскурсіями у внутрішні райони. Пізніше до категорії круїзів почали відносити подорожі на річках. Сьогодні під круїзом слід розуміти подорож на водних видах транспорту, що включає берегові екскурсії, огляд визначних пам'яток портових міст, а також різноманітні розваги на борту морських і річкових лайнерів.

Круїзний туризм розподіляють на:

морські круїзи – зазвичай подорожі замкненим колом із радіальними поїздками з портів до внутрішніх районів країн;

річкові круїзи – подорожі водним транспортом внутрішніми водними артеріями (річками, озерами, каналами).

Основним нормативним актом національного законодавства, що регулює галузь морських перевезень пасажирів і вантажу, в тому числі морських і річкових круїзів, є Кодекс торговельного мореплавства (КТМ) [3]. Правові засади морських та річкових круїзів встановлені в главі 4 КТМ.

Відповідно до ст. 195 КТМ **договір морського круїзу** – це договір, в якому одна сторона – організатор круїзу зобов'язується здійснити колективну морську подорож (круїз) за певною програмою і надати учасникові круїзу всі пов'язані із цим послуги (морське перевезення, харчування, побутове й екскурсійне обслуговування тощо), а інша сторона – учасник круїзу зобов'язується сплатити за це встановлену плату.

Документом, що підтверджує наявність договору морського круїзу, є **іменна путівка** або інший прирівняний до неї документ, виданий організатором круїзу.

Учасник круїзу має право у будь-який час до початку круїзу відмовитися від договору морського круїзу. Окрім того, учасник круїзу, який заздалегідь повідомив організатора круїзу про відмову від договору, має право повернути плату за круїз у порядку, розмірах і терміни, встановлені договором морського круїзу.

У випадку, коли організатор круїзу не може надати учасникові круїзу місце на судні, яке передбачено договором, або за згодою учасника круїзу таке ж місце на іншому судні, що за своїми характеристиками та комфортабельністю не нижче обумовленого, учасник круїзу вправі відмовитися від договору та повністю отримати назад плату за круїз.

Зі свого боку *організатор круїзу має право відмовитися від договору морського круїзу у разі виникнення до початку круїзу таких обставин:*

воєнних або інших дій, що можуть загрожувати небезпекою захоплення судна або вантажу;

блокади порту відправлення або призначення;

затримання судна за розпорядженням властей з причин, що не залежать від сторін договору;

залучення судна для спеціальних потреб держави;

заборони капітаном морського порту вивозу з порту відправлення або ввезення в порт призначення вантажу, призначеного для перевезення, у випадках, передбачених законом.

Якщо ці обставини трапились після початку круїзу та призвели до його припинення, договір анулюється. У цьому випадку організатор круїзу зобов'язаний повернути учаснику плату за невикористану частину круїзу та на вигогу останнього доставити його в порт відправлення.

У випадку збільшення терміну круїзу через непередбачені обставини організатор круїзу несе всі додаткові витрати, пов'язані з наданням послуг учасникові круїзу.

Організатор круїзу несе також відповідальність за шкоду, заподіяну смертю або ушкодженням здоров'я учасника круїзу, а також втратою або пошкодженням його речей.

Під час здійснення морського чи річкового круїзу пасажери та майнові інтереси підлягають страхуванню та укладають договори страхування.

Договори морського страхування із страхувальниками-резидентами та *договори обов'язкового страхування* пасажирів від нещасних випадків, що виникають під час морського перевезення, укладаються страховиками, які визнані такими відповідно до законодавства України, отримали у встановленому порядку ліцензії на здійснення цього виду страхування і є членами Морського страхового бюро.

Порядок здійснення обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті визначається Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті" [102]. Відповідно до нього застрахованими вважаються пасажери з моменту оголошення посадки в морське або річкове судно до моменту завершення поїздки.

Страховий платіж за обов'язковим особистим страхуванням від нещасних випадків на транспорті утримується з пасажера перевізником, який діє від імені страховика за винагороду на підставі договору доручення.

Кожному застрахованому перевізник, що виступає агентом страховика, видає **страховий поліс**. Він може видаватися на окремому бланку або міститися на зворотному боці квитка.

Об'єктом морського страхування може бути також майно чи майнові інтереси. Так, відповідно до ст. 242 КТМ об'єктом морського страхування може бути будь-який пов'язаний із мореплавством майновий інтерес.

Страховими випадками є:

загибель або смерть застрахованого внаслідок нещасного випадку на транспорті;

отримання застрахованим травми внаслідок нещасного випадку на транспорті зі встановленням йому інвалідності;

тимчасова втрата застрахованим працездатності внаслідок нещасного випадку на транспорті.

Страхова виплата застрахованому здійснюється страховиком на підставі:

заяви застрахованого про її виплату;

акта про нещасний випадок;

листа непрацездатності (для працюючої особи) або довідки закладу охорони здоров'я, що засвідчив тимчасову непрацездатність громадян (для непрацюючої особи), або довідки спеціалізованих установ про встановлення інвалідності;

у разі загибелі чи смерті застрахованого внаслідок нещасного випадку – копії свідоцтва про смерть, а також страхового поліса або документа, що його замінює (для пасажирів пільгової категорії – документа, що підтверджує право на пільги).

За договором морського страхування страховик зобов'язується за обумовлену плату (страхову премію) у разі настання передбачених у договорі небезпечностей або випадковостей, яких зазнає об'єкт страхування (страхового випадку), відшкодувати страхувальнику або іншій особі, на користь якої укладено договір, понесені збитки. Також договір морського страхування може бути укладено страхувальником на користь третьої особи, зазначеної або не зазначеної в договорі.

Страховик зобов'язаний на вимогу страхувальника видати йому за своїм підписом документ, що містить умови договору морського страхування (поліс, страховий сертифікат тощо).

Стосовно юридичної характеристики договору щодо його реальності чи консесуальності, слід звернути увагу на те, з якого моменту він вважається укладеним і коли починає діяти страховий захист. Договір страхування є реальним, і це підтверджує ст. 245 КТМ, відповідно до якої страхувальник зобов'язаний виплатити страховику страхову премію в обумовлений строк. До сплати страхової премії договір страхування не набуває чинності, якщо в ньому не передбачено інше.

Цей договір є оплатним, тому що страхувальник сплачує страховику страхову премію, а страховик у разі настання страхового випадку забезпечує страхувальникові страхову виплату.

8.3. Особливості правового регулювання сільського туризму в Україні та світі

Пріоритетність розвитку сільського туризму обумовлюється необхідністю вирішення невідкладних проблем, з якими стикається сучасне українське село, а саме – зменшення кількості сільського населення, зростання безробіття, масова міграція селян. Організація належної державної підтримки цього виду туризму сприяє розв'язанню низки соціально-економічних

проблем, які виникають у сільській місцевості. На законодавчому рівні визнається, що розвиток екологічного (зеленого) та сільського туризму є пріоритетним напрямом державної політики у сфері туризму (ст. 6 Закону "Про туризм" [49]). У Законі України "Про особисте селянське господарство" [39] визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства, зокрема з надання послуг у сфері сільського туризму (ст. 1).

Розвиток сільського аграрного туризму як засобу реалізації державної політики зайнятості передбачений п. 7 ст. 16 Закону України "Про зайнятість населення" [101]. Сприяти розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, зокрема сільського зеленого туризму, покликані сільськогосподарські дорадчі служби (ст. 4 Закону України. "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" [101]).

Актуальність розв'язання зазначених проблем підкреслюється підписанням Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Ст. 400 гл. 16 декларує, що співробітництво між ЄС та Україною має ґрунтуватися на таких принципах, як повага самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у сільській місцевості, важливість культурної спадщини та чітка взаємодія між туризмом і захистом навколишнього середовища [53]. Крім того, в ст. 403 Угоди зазначається, що сторони співробітничать з метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема шляхом поступового зближення політик і законодавства. Одним із напрямів співробітництва визначено розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад (ст. 401). У межах такого співробітництва передбачається укладення договорів про двостороннє співробітництво з питань розвитку сільського зеленого туризму між областями України та відповідними адміністративно-територіальними одиницями держав – членів ЄС; організація та проведення тренінгів для сільського населення, відповідних конференцій, засідань за круглим столом, семінарів із залученням експертів ЄС; організація навчальних поїздок до держав-членів ЄС.

Спробою імплементації Угоди з ЄС (зокрема, щодо розвитку туризму та сільських територій) було схвалення Кабінетом Міністрів України Концепції щодо розвитку сільських територій [101]. Її завданнями має стати створення умов для розвитку різноманітних видів економічної діяльності та форм господарювання, розвиток туристичної та рекреаційної діяльності у сільській місцевості; збереження та відновлення культурної та історичної спадщини територіальної громади села, селища, охорона та збереження

природних ресурсів у сільській місцевості тощо. Крім того, Стратегія розвитку туризму і курортів до 2026 р. [102] визначає розвиток сільського туризму одним зі стратегічних завдань.

На жаль, ці документи мають переважно декларативний характер. Це підтверджує і аналіз ряду підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих на виконання вимог законодавства, якими передбачалося здійснення комплексу заходів у зазначеній сфері.

Так, залучення приватного сектора, особливо в сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму) визначалося одним із чинників, які мають визначати державну політику у сфері туризму (п. 3 Основних напрямів розвитку туризму в Україні до 2010 р. [102]). З метою сприяння економічним зрушенням у сільській місцевості та забезпечення державної підтримки розвитку аграрного туризму було розроблено "План заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006 – 2010 рр.", затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.07.2006 р. № 373-р. У цьому контексті необхідно згадати і наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 24 від 18.01.2013 р. "Про затвердження Плану заходів Мінагрополітики України щодо розвитку сільського зеленого туризму на період до 2015 р.". Проте відсутність належного бюджетного фінансування унеможливило їх виконання.

Слід зазначити, що не прийнятий спеціальний закон, який би врегулював особливості здійснення такого виду діяльності попри вимогу, встановлену ст. 4 Закону України "Про туризм". Перший проект Закону України "Про сільський екотуризм" [99] був зареєстрований у Верховній Раді України під № 6225 від 21.11.2000 р. [7], останній – "Про сільський зелений туризм" під № 3467 від 12.04.2007 р. (відкликаний 23.11.2007 р.) [100]. Продовження законопроектної роботи необхідно пов'язувати із Рекомендаціями парламентських слухань на тему: "Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства і харчової промисловості України" [101]. Зазначеним нормативно-правовим актом передбачалось прискорити внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України "Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність" (пп. 2.3. п. 2), який у 2009 р. був оприлюднений на сайті Міністерства аграрної політики України. Такі недоробки свідчать про відсутність на державному рівні чітко сформульованої концепції розвитку туризму на сільських територіях.

Як слушно зазначається в науковій літературі, зважаючи на сучасний стан законодавчого забезпечення розвитку сільського туризму для юридичної науки, законотворення, правозастосування важливим є визначення його правової природи. По-перше, існує нагальна потреба в закріпленні на законодавчому рівні цього поняття. По-друге, необхідно встановити коло суб'єктів такого виду діяльності, їх права й обов'язки. По-третє, має бути встановлений чіткий порядок здійснення цього виду діяльності, а також заходи його державної підтримки.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Охарактеризуйте основні види туризму за законодавством України.
2. Назвіть правові підстави для здійснення морських круїзів.
3. Розкрийте поняття договору морського перевезення пасажирів.
4. Розкрийте правову природу договору морського круїзу. Який порядок здійснення річкових круїзів?
5. Назвіть нормативно-правові акти, які регламентують порядок надання послуг у сфері сільського туризму в Україні.
6. Розкрийте зміст поняття "сільський туризм" відповідно до національних та міжнародних норм.
7. Охарактеризуйте європейський досвід правового регламентування розвитку сільського туризму.

Розділ 9. Правове регулювання оподаткування суб'єктів туристичної діяльності

9.1. Система законодавства про оподаткування суб'єктів туристичної діяльності в Україні.

9.2. Загальнодержавні податки та збори, особливості їхнього правового регулювання в туризмі.

9.3. Місцеві податки та збори, особливості їхнього правового регулювання в туризмі.

9.4. Податкові пільги, особливості їхнього законодавчого регулювання в туризмі.

9.1. Система законодавства про оподаткування суб'єктів туристичної діяльності в Україні

Правові засади оподаткування туристичної діяльності відображені у Податковому кодексі України [11] (ПК України) та інших нормативно-правових актах.

Основними видами оподаткування туристичної діяльності є система оподаткування, обліку та звітності на загальних підставах і спрощена система оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємства, передбачена законодавством.

Податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах [11]:
загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати податки та збори, платником яких вона є;

рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства – вчинення платниками податків протиправних діянь, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством, тягне за собою певну відповідальність (фінансову, адміністративну, кримінальну);

презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, унаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

фіскальна достатність – установлення податків і зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

соціальна справедливість – установлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

економічність оподаткування – установлення податків і зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

нейтральність оподаткування – установлення податків і зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків;

стабільність – зміни до будь-яких елементів податків і зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

рівномірність і зручність сплати – встановлення строків сплати податків і зборів виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;

єдиний підхід до встановлення податків і зборів – визначення на законодавчому рівні всіх обов'язкових елементів податку.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, в тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій.

Сукупність загальнодержавних і місцевих податків і зборів становить податкову систему України.

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До **загальнодержавних** належать податки та збори, які є обов'язковими до сплати на усій території України.

До загальнодержавних належать такі податки та збори:

податок на прибуток підприємств;

податок на доходи фізичних осіб;

податок на додану вартість;

акцизний податок;

збір за першу реєстрацію транспортного засобу;

екологічний податок;

рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу й аміаку територією України;

рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні;

плата за користування надрами;

плата за землю;

збір за користування радіочастотним ресурсом України;

збір за спеціальне використання водних ресурсів;

збір за спеціальне використання лісових ресурсів;

фіксований сільськогосподарський податок;

збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства;

мити;

збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками;

збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності.

Зарахування загальнодержавних податків і зборів до державного та місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

Установлення загальнодержавних податків і зборів, не передбачених ПКУ, забороняється.

До **місцевих** належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку та в межах граничних розмірів ставок, визначених ПК України, рішеннями сільських, селищних і міських рад у межах їх повноважень, і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

До місцевих податків належать:

податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;

єдиний податок.

До місцевих зборів належать:

збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності;

збір за місця для паркування транспортних засобів;

туристичний збір.

Установлення місцевих податків і зборів, не передбачених ПКУ, забороняється.

Зарахування місцевих податків і зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

9.2. Загальнодержавні податки та збори, особливості їхнього правового регулювання в туризмі

Правові засади регулювання питань оподаткування суб'єктів туристичної діяльності, що перебувають на загальній системі обліку та звітності, визначено в розд. III, IV, V, VIII, XIV ПК України [11].

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До загальнодержавних належать податки та збори, які є обов'язковими до сплати на усій території України, а саме: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата та мито.

Суб'єкти туристичної діяльності з наведеного переліку обов'язкових податків є платниками податку на прибуток підприємств, податку на додану вартість та податку на доходи фізичних осіб, залежно від того, яка система оподаткування були ними обрана.

Порядок сплати **податку на прибуток** регулюється розд. III ПК України. Відповідно до ст. 133 ПК України *платниками податку на прибуток з числа резидентів є суб'єкти господарювання – юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім неприбуткових підприємств, установ та організацій.*

Платниками податку на прибуток із числа нерезидентів є:

юридичні особи, що створені в будь-якій організаційно-правовій формі й отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком установ та організацій, які мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України;

постійні представництва нерезидентів, які отримують доходи із джерелом походження з України або виконують агентські (представницькі) та інші функції стосовно таких нерезидентів чи їх засновників.

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами. Прибуток визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень ПК України.

Згідно з визначенням ПК України (п.14.1.54) *дохід з джерелом їх походження з України* – будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України (включаючи виплату/нарахування винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні. *Дохід, отриманий з джерел за межами України*, – будь-який дохід, отриманий резидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності, за межами митної території України, включаючи проценти, дивіденди, роялті та будь-які інші види пасивних доходів, спадщину, подарунки, виграші, призи, доходи від виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими та трудовими договорами, від надання резидентам в оренду (користування) майна, розташованого за межами України, включаючи: рухомий склад транспорту, приписаного до розташованих за межами України портів; доходи від продажу майна, розташованого за межами України; дохід від відчуження інвестиційних активів, у тому числі корпоративних прав, цінних паперів тощо; інші доходи від будь-яких видів діяльності за межами митної території України або територій, не підконтрольних контролюючим органам.

Для платників податку, в яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період, не перевищує 20 млн грн, об'єкт оподаткування може визначатися без коригування фінрезультату до оподаткування на всі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових/звітних років), визначені згідно з положеннями розділу III ПК України. Платник, у якого річний дохід менше ніж 20 млн грн, має право прийняти рішення про незастосування коригувань фінрезультату до оподаткування на всі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових/звітних) років), визначені згідно з положеннями розд. III Податкового кодексу.

Це означає, що туроператор – юридична особа на загальній системі оподаткування, у якого доходи за минулий звітний (податковий) рік не перевищують 20 млн грн, визначає об'єкт оподаткування податком на прибуток за правилами бухгалтерського обліку. А якщо туроператор є "високодохідним" (тобто обсяг його доходу більше 20 млн грн), він коригує фінрезультат до оподаткування на різниці за загальними правилами розділу III Податкового кодексу.

Основна ставка податку на прибуток становить 18 %.

Особливості оподаткування туристичної діяльності **податком на додану вартість (ПДВ)** установлені в розд. V ПК України. Зокрема, в п. 181.1 ст. 181 ПК України визначено, що в разі, якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню згідно із цим розділом, у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, нарахована (сплачена) такій особі протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 1 000 000 грн (без урахування податку на додану вартість), така особа зобов'язана зареєструватися як платник податку у контролюючому органі за своїм місцезнаходженням (місцем проживання) з дотриманням вимог, передбачених ст. 183 ПК України, крім особи, яка є платником єдиного податку першої – третьої груп.

Порядок оподаткування податком на додану вартість туроператорської та турагентської діяльності регулюється ст. 207 ПК України. Вона визначає поняття туристичної послуги для цілей оподаткування як послуги з тимчасового розміщення туриста в готелі, motelі, кемпінгу, інших місцях тимчасового проживання, а також послуги з харчування, транспортного, екскурсійно-інформаційного та іншого туристичного обслуговування, включаючи послуги із страхування життя або здоров'я такого туриста чи його цивільної відповідальності перед третіми особами, які включаються до вартості послуги з тимчасового розміщення туриста або вартості туристичного ваучера (путівки). Зазначений комплекс туристичних послуг із метою оподаткування розглядається як єдина туристична послуга.

У розрахунку загальної суми від здійснення операцій із постачання послуг, що підлягають оподаткуванню згідно з ПК України, для визначення необхідності обов'язкової реєстрації платником ПДВ потрібно враховувати значення терміна "постачання товарів/послуг", наданого п. 14.1.185 і п. 14.1.191 ст. 14 ПК України.

Базою оподаткування в разі проведення операцій з постачання туристичним оператором туристичного продукту (туристичної послуги), призначеного для його споживання (отримання) на території України, є винагорода, яка визначається як різниця між вартістю поставленого ним туристичного продукту (туристичної послуги) та вартістю витрат, понесених таким туристичним оператором унаслідок придбання (створення) такого туристичного продукту (туристичної послуги).

Базою оподаткування для операцій, які здійснюються туристичним агентом, є комісійна винагорода, яка нараховується (виплачується) туристичним оператором, іншими постачальниками послуг на користь такого

туристичного агента, у тому числі за рахунок коштів, отриманих останнім від споживача туристичного продукту (туристичної послуги).

Суми податку, сплачені (нараховані) для придбання товарів/послуг, які включаються у вартість туристичного продукту (туристичної послуги), не відносяться до податкового кредиту та не включаються до бази оподаткування туристичного оператора.

Суми податку, сплачені (нараховані) з метою придбання товарів/послуг, які не включаються у вартість туристичного продукту (туристичної послуги), включаються до податкового кредиту в порядку, визначеному у ПКУ.

Датою виникнення податкових зобов'язань у туристичного оператора щодо постачання туристичного продукту (туристичної послуги) є дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання туристичного продукту (туристичної послуги).

Датою виникнення права на віднесення сум податку до податкового кредиту туристичного оператора для придбання товарів/послуг, які не включаються у вартість туристичного продукту (туристичної послуги), є дата отримання товарів/послуг, підтверджена податковою накладною.

Ставка податку, визначена відповідно підп. "а" п. 193.1 ст. 193 у розмірі 20 %, застосовується до бази оподаткування.

Також слід зазначити, що згідно із розд. V, ХХ ПКУ до оподатковуваних операцій з постачання послуг належать операції, що підлягають оподаткуванню за основною ставкою ПДВ, нульовою ставкою ПДВ, звільнені та тимчасово звільнені від оподаткування ПДВ.

Відповідно до п. 197.1.6 ст. 197 ПК України звільняються від оподаткування операції з постачання реабілітаційних послуг інвалідам, дітям-інвалідам, а також постачання путівок на санаторно-курортне лікування, оздоровлення та відпочинок на території України фізичних осіб віком до 18-ти років, інвалідів, дітей-інвалідів.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню, визначається як різниця між сумою податкового зобов'язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду.

У разі позитивного значення суми здійснюється сплата (перерахування) до бюджету у встановлені законом строки.

Від'ємне значення суми враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди (у тому числі розстроченого або відстроченого відповідно до ПК України),

а в разі відсутності податкового боргу – зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

Правові засади оподаткування фізичних осіб **податком на доходи фізичних осіб** встановлено в ст. 177 Податкового кодексу. Зокрема, доходи фізичних осіб – підприємців, отримані протягом календарного року від провадження господарської діяльності, оподатковуються за ставкою 18 % із суми чистого оподаткованого доходу. Це є різницею між загальним оподатковуваним доходом (виручкою у грошовій та негрошовій формі) та документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю (п. 177.2 ст. 177 ПК України). Для фізичної особи-підприємця, зареєстрованого як платник податку на додану вартість, не включаються до витрат і доходу суми ПДВ, що входять до ціни придбаних або проданих товарів (робіт, послуг).

До переліку витрат, безпосередньо пов'язаних з отриманням доходів, належать:

витрати, до складу яких включається вартість сировини, матеріалів, товарів, що утворюють основу для виготовлення (продажу) продукції або товарів (надання робіт, послуг) тощо;

витрати на оплату праці фізичних осіб, які перебувають у трудових відносинах з таким платником податку, а саме: витрати на оплату заробітної плати та інших видів заохочень, витрати на оплату за виконання робіт, послуг згідно з договорами цивільно-правового характеру; будь-яка інша оплата у грошовій або натуральній формі, встановлена за домовленістю сторін, крім сум матеріальної допомоги;

обов'язкові виплати, а також компенсація вартості послуг, які надаються працівникам; внески платника податку на обов'язкове страхування життя або здоров'я працівників у випадках, передбачених законодавством;

суми податків і зборів, які пов'язані з проведенням господарської діяльності (крім ПДВ для фізичної особи-підприємця, зареєстрованого як платник податку на додану вартість, та акцизного податку, податку на доходи фізичних осіб з доходу від господарської діяльності, податку на майно); суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; платежі, сплачені за: отримання ліцензій на провадження певних видів господарської діяльності фізичною особою-підприємцем, отримання дозволу, іншого документа дозвільного характеру, які пов'язані з господарською діяльністю фізичної особи-підприємця;

інші витрати, до яких відносять витрати на: відрядження найманих працівників; послуги зв'язку, реклами, плати за розрахунково-касове обслуговування; оплату оренди, ремонт та експлуатацію майна, що використовується в господарській діяльності; транспортування готової продукції (товарів); транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з транспортуванням продукції (товарів); вартість придбаних послуг, прямо пов'язаних з виробництвом товарів, виконанням робіт, наданням послуг.

9.3. Місцеві податки та збори, особливості їхнього правового регулювання в туризмі

Відповідно до ст. 10 ПК [11] України законодавством встановлено перелік місцевих податків і зборів.

До **місцевих податків** належать: податок на майно, єдиний податок; до **місцевих зборів** – збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір.

Слід зазначити, що суб'єкти туристичної діяльності (туроператори, турагенти) у випадку обрання спрощеної системи оподаткування є платниками єдиного податку на умовах, установлених у ст. 291 ПК.

У разі обрання спрощеної системи оподаткування ставка єдиного податку – 3 % доходу для платників ПДВ і 5 % доходу для неплатників ПДВ (п. 293.3 ст. 293 ПК України). Водночас обсяг доходу протягом календарного року не повинен перевищувати 5 млн грн.

Доходом туроператора є:

будь-який дохід, включаючи дохід його представництв, філій, відділень, отриманий у звітному періоді в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій), матеріальній або нематеріальній формі, визначеній п. 292.3 ст. 292 ПК України (пп. 2 п. 292.1 ст. 292);

вартість безоплатно отриманих протягом звітного періоду товарів (робіт, послуг);

у платників єдиного податку третьої групи – платників ПДВ сума кредиторської заборгованості, за якою минув термін позовної давності;

у платників єдиного податку третьої групи – юридичних осіб вартість реалізованих протягом звітного періоду товарів (робіт, послуг), за які він отримав передоплату в період перебування на загальній системі.

Датою отримання доходу платника єдиного податку є дата:
надходження коштів у грошовій (готівковій або безготівковій) формі;
підписання акта приймання – передачі безоплатно отриманих товарів
(робіт, послуг);

списання кредиторської заборгованості, за якою минув термін позовної давності (для платника ПДВ);

надання послуг, за які отримано попередню оплату у період перебування на загальній системі.

У в'їзному туризмі дохід, виражений в іноземній валюті, перераховують у гривні за курсом НБУ на дату отримання доходу (п. 292.5 ст. 293 ПК).

За посередницькими операціями туроператора в разі надання ним послуг за договорами доручення (агентськими договорами) доходом є сума отриманої винагороди повіреного (агента) (п. 292.4 ст. 292 ПК). Дохід визначають за датою надходження коштів.

До доходу туроператора – платника єдиного податку не включають:
у платників ПДВ – суми ПДВ з вартості реалізованого турпродукту;
суми коштів, що надійшли в оплату послуг, реалізованих у період перебування на загальній системі, вартість яких було включено до доходу в ході обчислення податку на прибуток;

суми ПДВ, що надійшли від вартості наданих послуг, поставлених у періоді перебування на загальній системі;

інші надходження, перелічені в п. 292.11 ст. 292 Податкового кодексу.

Туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету.

Платниками збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які перебувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, де діє рішення сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, про встановлення туристичного збору, та тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі).

Платниками збору не можуть бути особи, які:

постійно проживають, у тому числі на умовах договорів найму, у селі, селищі або місті, радами яких встановлено такий збір;

особи, які прибули у відрядження або тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

інваліди, діти-інваліди й особи, які супроводжують інвалідів I групи або дітей-інвалідів (не більше одного супровідника);

ветерани війни;

учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

особи, які прибули за путівками (курсівками) на лікування, оздоровлення, реабілітацію до лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих і санаторно-курортних закладів, що мають ліцензію на медичну практику й акредитацію центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

діти віком до 18-ти років;

дитячі лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі та санаторно-курортні заклади;

члени сім'ї фізичної особи першого та/або другого ступеня споріднення, які тимчасово розміщуються такою фізичною особою у місцях проживання (ночівлі), що належать їй на праві власності або на праві користування за договором найму.

Ставка збору встановлюється за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом і перспективним планом формування територій громад. Збір стягується за кожну добу тимчасового розміщення особи у місцях проживання (ночівлі), у розмірі: до 0,5 % – для внутрішнього туризму; до 5 % – для в'їзного туризму від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року. Ставка розрахована для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення.

Базою для справляння збору є загальна кількість днів тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі).

Згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади *справляння збору може здійснюватися з тимчасового розміщення у таких місцях проживання (ночівлі):*

готелі, кемпінги, мотелі, гуртожитки для приїжджих, хостели, будинки відпочинку, туристичні бази, гірські притулки, табори для відпочинку, пансіонати та інші заклади готельного типу, санаторно-курортні заклади;

житловий будинок, прибудова до житлового будинку, квартира, котедж, кімната, садовий будинок, дачний будинок, будь-які інші об'єкти, що використовуються для тимчасового проживання (ночівлі).

Справляння туристичного збору може здійснюватися такими податковими агентами:

юридичними особами, філіями, відділеннями, іншими відокремленими підрозділами юридичних осіб, фізичними особами-підприємцями, які надають послуги з тимчасового розміщення осіб у місцях проживання (ночівлі);

квартирно-посередницькими організаціями, які направляють неорганізованих осіб з метою їх тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

юридичними особами, які уповноважуються сільською, селищною, міською радою або радою об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом і перспективним планом формування територій громад, справляти збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою.

Платники збору сплачують суму збору авансовим внеском перед тимчасовим розміщенням у місцях проживання (ночівлі) податковим агентам, які справляють збір за ставками, у місцях справляння збору та з дотриманням інших вимог.

За той самий період перебування платника збору на території однієї адміністративно-територіальної одиниці, на якій встановлено туристичний збір, повторне справляння збору, вже сплаченого таким платником збору, не допускається.

Податкові агенти сплачують збір за своїм місцезнаходженням щоквартально, у визначений для квартального звітного (податкового) періоду строк і відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, або авансовими внесками до 30 числа (включно) кожного місяця (у лютому – до 28/29 включно) на підставі рішення відповідної сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаної територіальної громади, що створена згідно із законом і перспективним планом формування територій громад.

9.4. Податкові пільги, особливості їхнього законодавчого регулювання в туризмі

Відповідно до п. 30.1 ст. 30 ПК України [11] **податкова пільга** – це: передбачене податковим і митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору;

сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, якими можуть бути особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер і суспільне значення здійснюваних ними витрат.

Отже, **пільга** – це звільнення (повне або часткове) платника податків, що враховує його особливості, від сплати податку. Тут необхідно згадати три обставини.

По-перше, пільга – це звільнення саме від сплати, а не від податкового обов'язку, оскільки з відстроченням обов'язку сплата податку залишається, а звільнення (за певний строк) стосується тільки перерахунку податку; із закінченням визначеного терміну обов'язок підлягає реалізації (податковий кредит). Крім цього, податковий обов'язок має три складові: податковий облік, сплату податку та податкову звітність. І якщо платника може бути звільнено від сплати податку, то обов'язок з обліку та звітності в нього залишиться.

По-друге, звільнення можливе в повному обсязі, якщо платника цілком звільнено від сплати, і в частковому, якщо скорочується податковий тиск за рахунок зменшення об'єкта (предмета) чи відстрочення оплати податку.

Третя обставина – особливості платника. Вони можуть стосуватися як безпосередньо, характеризуючи його (інвалід першої чи другої групи, ветеран Великої Вітчизняної війни, підприємство з іноземними інвестиціями), так і конкретного виду діяльності, яким він займається.

Податкова пільга надається шляхом:

податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;

зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;

установлення зниженої ставки податку та збору;

звільнення від сплати податку та збору.

Відрахування (вилучення) – вид пільги у сфері оподаткування, яка полягає у виділенні окремих частин із загального об'єкта оподаткування з метою зменшення об'єкта на їхню величину у процесі нарахування та сплати податку. Цей вид пільги характеризується тим, що механізм надання пільг проектується на об'єкт оподаткування, який безпосередньо зменшується. Подібні зменшення об'єкта з метою оподаткування можна класифікувати за такими критеріями. видами платників (повні, часткові); термінами

(постійні, тимчасові, надзвичайні); постійні – діють постійно протягом тривалого періоду часу; елементами об'єкта (майнові, прибуткові).

Знижка – вид пільги у сфері оподаткування, що зменшує суму податку на певні величини. Сукупність величин, що складають основу знижки, визначається сумою витрат платника, які законодавець виводить з-під оподаткування шляхом зменшення на еквівалентну суму податкової бази. У такий спосіб реалізується зацікавленість суспільства у певній діяльності платника, стимулюються його витрати у запланованому напрямі.

Тут можна застосувати таку класифікацію відрахувань (вилучень) у сфері оподаткування (за видами платників; за термінами; за елементами податкової бази):

лімітовані знижки, розмір яких обмежено прямо чи опосередковано; нелімітовані знижки, за яких податкову базу можна зменшити на всю суму витрат платника податків.

Стосовно надання туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності, то відповідно до п. 197.1.6. ст. 197 і п. 197.8 ст.197 ПК України звільняються від оподаткування податком на додану вартість:

операції з постачання реабілітаційних послуг інвалідам, дітям-інвалідам;

постачання путівок на санаторно-курортне лікування, оздоровлення та відпочинок на території України фізичних осіб віком до 18 років, інвалідів, дітей-інвалідів;

операції з постачання послуг з перевезення (переміщення) пасажирів і вантажів транзитом через митну територію України;

з постачання послуг, пов'язаних із таким перевезенням (переміщенням).

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Визначте принципи оподаткування в Україні.
2. Які види податків установлені для суб'єктів туристичної діяльності?
3. Розкрийте порядок оподаткування туристичних послуг податком на додану вартість.
4. Охарактеризуйте базу оподаткування та ставку податку на додану вартість.
5. Розкрийте облік податку на прибуток.
6. Назвіть суб'єкти туристичної діяльності, щодо яких застосовується спрощена система оподаткування.
7. Яка встановлена ставка єдиного податку фізичних і юридичних осіб?

Розділ 10. Правові засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності

10.1. Загальні правила здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності.

10.2. Органи контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері туризму.

10.3. Види державного контролю в туризмі.

10.1. Загальні правила здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності

Правові засади здійснення державного контролю в сфері туристичної діяльності відображені в законах України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" (надалі – Закон № 877-V) [38], "Про туризм" [49], Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туроператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством економічного розвитку і торгівлі" (надалі – Постанова КМУ № 747) [25].

Відповідно до ст. 1 Закону України № 877-V **державним наглядом** (контролем) є діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (надалі – органи державного нагляду/контролю) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт і послуг, допустимого рівня небезпеки для населення і навколишнього природного середовища.

Закон № 877-V є рамковим. Він установлює загальні принципи та правила проведення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності та регулює порядок проведення заходів державного нагляду (контролю). Дія Закону поширюється на всіх суб'єктів господарювання та на всі державні органи, які здійснюють перевірки.

Законом № 877-V передбачено, що державний нагляд (контроль) може здійснюватись виключно уповноваженими законом органами виконавчої влади на принципах об'єктивності та неупередженості провадження державного нагляду/контролю лише за наявності підстав і в порядку, визначених законом.

Законом № 877-V визначено два типи заходів державного нагляду (контролю) – плановий та позаплановий; встановлено єдині граничні терміни здійснення планових і позапланових заходів; передбачено чіткі однозначні підстави для проведення позапланових заходів. Відповідно до ст. 4 цього Закону виключно законодавчо мають встановлюватися:

види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю);

органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності;

спосіб здійснення державного нагляду (контролю);

санкції за порушення вимог законодавства та перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа.

Щодо видів господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю), то ст. 7 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" [35] визначено види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, серед яких є турсператорська діяльність.

Щодо органів, уповноважених здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері туристичної діяльності, то Постановою КМУ № 747 установлено, що органом, уповноваженим здійснювати державний нагляд (контроль) за дотриманням ліцензійних умов провадження турсператорської діяльності, є Міністерство економічного розвитку.

Закон України № 877-V визначає, що контрольні заходи можуть бути двох типів (планові та позапланові), а також виділяє кілька їх видів (перевірка, ревізія, обстеження, огляд тощо).

У Постанові КМУ № 747 передбачено періодичність планових заходів державного нагляду (контролю) з боку Міністерства економічного розвитку залежно від ступеня ризику.

До критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження турсператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), належать:

вид турсператорської діяльності (виїзний, в'їзний та внутрішній туризм);

обсяг наданих туристичних послуг (кількість туристів, які скористалися послугами туроператорів протягом року, що передує плановому періоду);

наявність протягом останніх трьох років, що передують плановому періоду, порушень ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності, встановлених за результатами заходів державного нагляду (контролю);

наявність рішення суду, що набрало законної сили, про задоволення цивільного позову споживача туристичних послуг до туроператора або іншого цивільного позову, яким підтверджується ненадання або неналежне надання послуг туроператором, протягом останніх трьох років, що передують плановому періоду.

Державний нагляд (контроль) здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених підрозділів, або у приміщенні органу державного нагляду (контролю).

У разі, якщо суб'єкт господарювання на відповідний плановий період включений до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) одночасно кількох органів державного нагляду (контролю), відповідні планові заходи здійснюються органами державного нагляду (контролю) комплексно – одночасно всіма органами державного нагляду (контролю), до планів здійснення заходів державного нагляду (контролю) яких включено суб'єкта господарювання.

Планові та позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений його правилами внутрішнього трудового розпорядку.

10.2. Органи контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері туризму

Відповідно до ст. 29 Закону України "Про туризм" [49] **органами, уповноваженими здійснювати контроль за діяльністю у сфері туризму**, є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи у випадках і в порядку, визначених законом. Вони здійснюють контроль за додержанням вимог законодавства з питань туристичної діяльності, проводять перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг, дотримання ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності та відповідно до закону накладають стягнення і вживають інших заходів за порушення законодавства у сфері туризму.

Повноваження та обов'язки органів, яким державою делеговано здійснення заходів нагляду/контролю, встановлені в ст. 8 Закону № 877-V [38]. Так, *органи державного нагляду (контролю) мають право:*

вимагати від суб'єкта господарювання усунення виявлених порушень вимог законодавства;

вимагати припинення дій, які перешкоджають здійсненню державного нагляду (контролю);

відбирати зразки продукції, призначати експертизу, отримувати пояснення, довідки, документи, матеріали, відомості з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), у випадках і порядку, визначених законом;

надавати (надсилати) суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень і недоліків;

застосовувати санкції до суб'єктів господарювання, їх посадових осіб і вживати інших заходів у межах і порядку, визначених законом.

Органи державного нагляду/контролю та їх посадові особи під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) зобов'язані:

повно, об'єктивно та неупереджено здійснювати державний нагляд (контроль) у межах повноважень, передбачених законом;

дотримуватися ділової етики у взаємовідносинах із суб'єктами господарювання, утримуватися від необґрунтованих висновків щодо відповідності поведінки суб'єктів господарювання вимогам законодавства, неправомірного та необґрунтованого застосування санкцій до суб'єктів господарювання;

не втручатися і не перешкоджати здійсненню господарської діяльності під час реалізації заходів державного нагляду (контролю), якщо це не загрожує життю та здоров'ю людей, не спричиняє небезпеки виникнення техногенних ситуацій і пожеж;

забезпечувати нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації суб'єкта господарювання, що стає доступною посадовим особам у ході здійснення державного нагляду (контролю);

ознайомити керівника суб'єкта господарювання – юридичної особи, її відокремленого підрозділу або уповноважену ним особу (фізичну особу-підприємця або уповноважену ним особу) з результатами державного нагляду (контролю) в строки, передбачені законом;

у межах своєї компетенції надавати суб'єкту господарювання консультаційну підтримку з питань здійснення державного нагляду (контролю);

не допускати здійснення заходів державного нагляду (контролю) та інших заходів, що не відповідають або не встановлені цим Законом;

установлювати нормативи оцінювання діяльності посадових осіб, які беруть участь у заходах державного нагляду (контролю), та регулярно проводити оцінювання діяльності таких осіб за встановленими нормативами;

дотримуватися встановлених законом принципів, вимог і порядку здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;

не перешкоджати праву суб'єктів господарювання на будь-який законний захист, у тому числі третіми особами;

виконувати законні вимоги посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, щодо усунення порушень законодавства про державний нагляд (контроль) у цій сфері;

подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, достовірну інформацію, документи, матеріали та передбачені цим Законом звіти про здійснені заходи державного нагляду (контролю) у цій сфері;

сприяти здійсненню посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну регуляторну політику, політику з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності та дерегуляції господарської діяльності, покладених на них повноважень.

Важливо зазначити, що в Законі № 877-V регламентовані не лише права й обов'язки органів, що уповноважені державою на здійснення заходів нагляду/контролю; в ньому приділено достатньо уваги суб'єктам господарювання, діяльність яких перевіряється. Так, з метою захисту своїх прав *суб'єкти господарювання мають право* бути поінформованими про свої права й обов'язки, вимагати від посадових осіб органу державного нагляду (контролю) додержання вимог законодавства, можуть відмовити представникові перевіряючого органу в здійсненні планового або позапланового заходу, якщо керівнику суб'єкта господарювання або уповноваженій ним особі не пред'явлене належним чином оформлене службове посвідчення, що засвідчує посадову особу органу державного нагляду (контролю).

10.3. Види державного контролю в туризмі

У процесі здійснення підприємницької діяльності, в тому числі у сфері туризму, суб'єкти господарювання підлягають різного роду державного контролю. Зокрема, визначають такі **види державного контролю у сфері туризму**:

контроль за додержанням ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності;

контроль за здійсненням туристичного супроводу;

податкові перевірки суб'єктів туристичної діяльності;

перевірки фондів соціального страхування: у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття;

перевірки інспекції з праці;

перевірки суб'єктів туристичної діяльності державними органами у сфері захисту прав споживачів.

10.3.1. Контроль за додержанням ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності

Відповідно Постанові КМУ № 747 *державний контроль (нагляд) за додержанням ліцензійних умов* провадження туроператорської діяльності здійснюється Міністерством економічного розвитку у вигляді планових перевірок *із такою періодичністю* залежно від ступеня ризику:

з високим ступенем ризику – не частіше одного разу на два роки;

із середнім ступенем ризику – не частіше одного разу на три роки;

з незначним ступенем ризику – не частіше одного разу на п'ять років.

Головними цілями державного контролю туроператорської діяльності є: забезпечення життя та здоров'я туристів;

надання належної якості продукції, робіт і послуг;

забезпечення інших суспільних інтересів.

Для проведення перевірки органом ліцензування створюється комісія, до складу якої можуть входити виключно працівники його апарату та територіальних органів.

Позапланові перевірки додержання ліцензіатами вимог ліцензійних умов *проводяться* в разі наявності хоча б однієї з *таких підстав*:

виявлення у документах, що подаються ліцензіатом до органу ліцензування, інформації, яка вказує на недотримання ним вимог ліцензійних умов;

виявлення у державних інформаційних ресурсах (паперових або електронних) інформації, що свідчить про порушення ліцензіатом вимог ліцензійних умов або не узгоджується з інформацією, поданого ліцензіатом до органу ліцензування;

розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, видане за результатами проведення планових заходів;

обґрунтоване звернення фізичної або юридичної особи про те, що внаслідок порушення ліцензіатом вимог ліцензійних умов такій особі (особам) було завдано матеріальної шкоди або порушено її (їхні) законні права чи інтереси;

повідомлення посадових осіб контролюючих органів про виявлені в ході виконання контрольних повноважень порушення ліцензіатом вимог ліцензійних умов;

неподання ліцензіатом у встановлений строк органу ліцензування звітності, надання якої передбачено ліцензійними умовами, без поважних причин, що унеможливають її подання і настання яких не залежить від волі ліцензіата, та повідомлення про них органу ліцензування;

реалізація загрози життю чи здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу або державній безпеці, яка безпосередньо пов'язана з провадженням ліцензіатом виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та документально підтверджена органом державної влади.

Перевірка додержання ліцензіатом вимог ліцензійних умов *проводиться* органом ліцензування *залежно від предмета перевірки*:

за місцезнаходженням ліцензіата;

за місцями провадження ліцензіатом господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

10.3.2. Контроль за здійсненням туристичного супроводу

Контроль за дотриманням вимог щодо здійснення туристичного супроводу здійснюється на основі Наказу Державної туристичної адміністрації "Про затвердження Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцям туристичного супроводу" [102]

(надалі – Положення № 83). Контрольна функція покладена на акредитаційні комісії, що створюються в межах адміністративної території Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями. До складу акредитаційної комісії (не менше п'яти осіб) входять представники структурних підрозділів з питань туризму місцевих органів виконавчої влади та громадських організацій туристичної спрямованості, фахівці туристичного супроводу зі стажем роботи не менше п'яти років, представники суб'єктів підприємницької діяльності, що надають екскурсійні та послуги туристичного супроводу.

Так, відповідно до Положення № 83 фахівці туристичного супроводу, а також *суб'єкти господарювання* (пансіонати, санаторії, готелі тощо) *повинні подавати* у визначені терміни, у повному обсязі, за формами, передбаченими звітно-статистичною документацією, *достовірну статистичну інформацію* відповідно до порядку, встановленого чинним законодавством України про державну статистику, підзаконними актами центральних органів виконавчої влади з питань туризму та статистики, за показниками діяльності з *туристичного супроводу*.

Акредитаційна комісія може скасувати дію дозволу в разі:

порушення фахівцями туристичного супроводу норм Положення про порядок отримання дозволу;

подання для отримання дозволу недостовірних відомостей;

передання дозволу іншим особам;

наявності обґрунтованих скарг з боку суб'єктів туристичної діяльності, представників об'єктів показу, музеїв тощо, екскурсантів і туристів;

ненадання статистичної звітності;

порушення умов договору між туристом (екскурсантом) та особою, яка надає послуги туристичного супроводу;

порушення законодавства, вимог стандартів, норм і правил у сфері туризму.

10.3.3. Податкові перевірки суб'єктів туристичної діяльності

Відповідно до ст. 62 Податкового кодексу України [11] *способами податкового контролю визначені* такі:

ведення податкового обліку платників податків;

інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів податкового контролю;

проведення перевірок і звірок.

Облік платників податків ведеться з метою створення умов для здійснення контролюючими органами контролю за правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою сплати податків, нарахованих фінансових санкцій, дотримання податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи доходів і зборів.

Для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючого органу використовується інформація, що надійшла:

від платників податків і податкових агентів (декларації, звіти, електронні форми-копії документів з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування тощо);

від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та Національного банку України щодо об'єктів оподаткування, які реєструються такими органами, результатів здійснення державного контролю, про встановлені ставки місцевих податків, дозволи, ліцензії, експортно-імпорتنі операції платників податків тощо;

від органів влади інших держав, міжнародних організацій або нерезидентів;

за наслідками податкового контролю.

Податкові перевірки – це одна з найбільш ефективних форм контролю з точки зору виявлення та стягнення недоїмок, забезпечення податкових надходжень до бюджетів і державних цільових фондів.

Відповідно до ст. 75 Податкового кодексу органи доходів і зборів мають право проводити камеральні, документальні (планові та позапланові; виїзні та невиїзні) та фактичні перевірки.

Документальна перевірка передбачає вивчення первинних документів, в яких зафіксовані факти здійснення господарських операцій. Документальна перевірка фінансово-господарської діяльності підприємства відбувається за його місцезнаходженням і/або за місцезнаходженням об'єкта, якого перевіряють. За результатами документальної перевірки складається акт.

Проведення *камеральної перевірки* завжди пов'язано з поданням податкової декларації до контролюючого органу. Камеральна перевірка проводиться за місцем розташування органу податкового контролю. Метою проведення камеральної перевірки є виявлення арифметичних або методологічних помилок у поданій платником податків податковій декларації, які призвели до заниження або завищення суми податкового зобов'язання.

Виїзна податкова перевірка є антиподом камеральної з точки зору місця її проведення. Така перевірка завжди проводиться за місцем знаходження платників податків або податкових агентів. На думку фахівців у сфері податкового контролю, виїзні перевірки є більш ефективними, оскільки дозволяють контролюючому органу використати різноманітні методи контрольної діяльності та, відповідно, отримати більше інформації про фінансово-господарську діяльність платника податків.

Плановою виїзною перевіркою є перевірка фінансово-господарської діяльності платника податків, яка передбачена в плані роботи контролюючого органу; проводиться за місцезнаходженням такого суб'єкта чи за місцем розташування об'єкта власності, стосовно якого проводиться така планова виїзна перевірка.

Позаплановою виїзною перевіркою вважається перевірка, що не передбачена в планах роботи контролюючого органу. Вона проводиться за наявності принаймні однієї з таких обставин:

за результатами зустрічних перевірок виявлено факти, які свідчать про порушення норм законодавства;

платником податків не подано в установлений термін документи обов'язкової звітності;

виявлено недостовірність даних, заявлених у документах обов'язкової звітності;

у встановленому порядку подано скаргу про порушення законодавства посадовими особами контролюючого органу під час проведення планової чи позапланової виїзної перевірки;

у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, яка мала правові відносини з платником податків, якщо останній не надасть пояснень і їх документальних підтверджень на обов'язковий письмовий запит контролюючого органу протягом трьох робочих днів від дня отримання запиту;

проводиться реорганізація (ліквідація) підприємства.

Фактична перевірка здійснюється без попередження платника податків (особи) на підставі рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу, оформленого наказом. Копія наказу вручається платнику податків або його уповноваженому представнику, або особам, які фактично проводять розрахункові операції під розписку до початку проведення такої перевірки, за наявності однієї з таких підстав:

у разі коли за результатами перевірок інших платників податків виявлено факти, які свідчать про можливі порушення платником податків законодавства щодо: виробництва й обігу підакцизних товарів, здійснення платником податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності патентів, ліцензій та інших документів, контроль за наявністю яких покладено на контролюючі органи, та виникає необхідність перевірки таких фактів;

у разі наявності та/або отримання в установленому законодавством порядку від державних органів або органів місцевого самоврядування інформації, яка свідчить про можливі порушення платником податків законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи. Зокрема, це стосується здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності патентів, ліцензій та інших документів, контроль за наявністю яких покладено на контролюючі органи, виробництва та обігу підакцизних товарів;

письмового звернення покупця (споживача), оформленого відповідно до закону, про порушення платником податків установленого порядку проведення розрахункових операцій, касових операцій, патентування або ліцензування;

неподання суб'єктом господарювання в установлений законом строк обов'язкової звітності про використання реєстраторів розрахункових операцій, розрахункових книжок і книг обліку розрахункових операцій, подання їх із нульовими показниками;

у разі наявності та/або отримання в установленому законодавством порядку інформації про використання праці найманих осіб без належного оформлення трудових відносин і виплати роботодавцями доходів у вигляді заробітної плати без сплати податків до бюджету, а також здійснення фізичною особою підприємницької діяльності без державної реєстрації.

10.3.4. Перевірки фондів соціального страхування

Перевірки в сфері соціального страхування здійснюються відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" (надалі – Закон № 1105-XIV) [15], Постанови правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності "Про затвердження Інструкції про порядок проведення перевірок страхувальників по коштах Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності,

прийняття рішень за їх результатами та процедуру оскарження" (надалі – Інструкція № 29) [102]. Так, згідно зі ст. 4 Закону № 1105-XIV Фонд є органом, який здійснює керівництво й управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням. Він проводить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом.

Відповідно до ст. 54 Закону № 1105-XIV державний нагляд у сфері соціального страхування здійснює уповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади та інші органи, визначені законом. Проте в ст. 12 цього Закону визначено, що на відносини у сфері здійснення контролю за своєчасністю подання та достовірністю поданих роботодавцем відомостей щодо отримання коштів Фонду та дотримання порядку їх використання не поширюється дія Закону України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" [38].

Згідно з Інструкцією № 29 перевірки страхувальників здійснюються відповідно до вимог законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. За коштами Фонду контроль проводиться в частині правильності їх використання на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності, у суб'єктів малого підприємництва, які використовують працю найманих працівників.

Перевірки здійснюються посадовими особами органів Фонду за місцем знаходження страхувальника або в приміщенні органу Фонду за пропозицією страхувальника та за умови надання ним всіх необхідних документів для проведення перевірки.

Інструкцією № 29 передбачено два види перевірок: *планові та позапланові*.

Планові перевірки проводяться згідно з планами-графіками органу Фонду. Перевірці підлягають документи за звітні періоди поточного та попередніх років, за які не здійснювалась перевірка.

Підставами проведення *позапланової перевірки* є:

подання страхувальником письмової заяви до відповідного органу Фонду про здійснення перевірки за його бажанням;

виявлення невідповідності між даними, зазначеними у документах обов'язкової звітності та заявах-розрахунках, поданих страхувальником до органу Фонду;

якщо за результатами аналізу даних, зазначених у звітності, заяві-розрахунку страхувальника щодо коштів Фонду, статистичних даних виявлено перевищення розміру середньоденної допомоги з тимчасової непрацездатності, вагітності та пологах над розміром середньоденної заробітної плати;

виявлення під час перевірки в іншого страхувальника фактів, що свідчать про порушення вимог законодавства, які вплинули або можуть вплинути на виплату матеріального забезпечення та надання соціальних послуг;

звернення фізичних та юридичних осіб про порушення страхувальником законодавства з питань, що належать до компетенції органів Фонду; подання страхувальником у встановленому порядку скарги про порушення законодавства посадовими особами органу Фонду під час проведення планової чи позапланової перевірки або скарги на рішення органу Фонду;

неподання у встановлений термін страхувальником звітності до органу Фонду без поважних причин, а також письмових пояснень про причини, які перешкоджали поданню такої звітності;

розпочато процедуру реорганізації чи припинення юридичної особи, закриття відокремленого підрозділу юридичної особи, припинення діяльності суб'єкта малого підприємництва, порушено провадження у справі про визнання банкрутом страхувальника або подано заяву про зняття з обліку страхувальника;

на вимогу правоохоронних органів або за рішенням суду.

10.3.5. Перевірки інспекції з праці

Правові аспекти здійснення контролю за додержанням законодавства про працю встановлені Конвенцією Міжнародної організації праці про інспекцію праці у промисловості та торгівлі [5], Кодексом законів про працю [2], Законом України "Про оплату праці" [37], Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці" (надалі – Положення № 96) [27].

Зазначені документи визначають особливості здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю. Відповідно до них система інспекції праці застосовується до всіх підприємств, щодо яких інспектори зобов'язані забезпечити застосування правових норм щодо умов праці та охорони працівників під час їхньої роботи.

Згідно з Положенням № 96 функції інспекції праці в Україні покладено на Державну службу України з питань праці (надалі – Держпраці).

Держпраці для виконання покладених на неї завдань має право безперешкодно проводити відповідно до вимог закону без попереднього повідомлення в будь-яку робочу годину доби перевірки виробничих, службових, адміністративних приміщень та об'єктів виробництва фізичних та юридичних осіб, які використовують найману працю та працю фізичних осіб, експлуатують машини, механізми, устаткування підвищеної небезпеки, та у разі виявлення фіксувати факти порушення норм законодавства, здійснення нагляду та контролю за дотриманням яких віднесено до повноважень Держпраці.

Перевірки можуть бути *плановими та позаплановими*.

Планові перевірки проводяться з періодичністю, яка визначається відповідно до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності суб'єктами господарювання. Такими критеріями є: наявність заборгованості з виплати заробітної плати, виплата працівникам заробітної плати на рівні або нижче її мінімального розміру; невідповідність кількості працівників суб'єкта господарювання обсягам виробництва; порушення вимог законодавства про працю (виконаних робіт, наданих послуг); наявність розбіжностей між фактичними показниками чисельності працюючих і заробітної плати та показниками звітності, поданої до органів державної влади.

Періодичність планових перевірок:

з високим ступенем ризику – не частіше ніж один раз на рік;

із середнім ступенем ризику – не частіше ніж один раз на два роки;

з незначним ступенем ризику – не частіше ніж один раз на п'ять років.

Позапланові перевірки проводяться незалежно від кількості раніше проведених перевірок за наявності інформації про факти порушення законодавства про працю.

Підставами проведення позапланових перевірок є:

звернення працівників, у тому числі колишніх;

інформація державних органів або органів місцевого самоврядування про факти порушень законодавства про працю;

заява роботодавця про здійснення у нього перевірки;

постанова або ухвала суду;

пропозиції правоохоронних органів;

контроль за виконанням приписів, внесених за результатами попередніх перевірок.

10.3.6. Перевірки суб'єктів туристичної діяльності державними органами у сфері захисту прав споживачів

Правові засади для здійснення державного контролю у сфері дотримання законодавства у сфері захисту прав споживачів встановлені в Законі України "Про захист прав споживачів" (надалі – Закон № 1023-XII) [32]. Відповідно до нього державний нагляд (контроль) здійснюється центральним органом виконавчої влади й органами місцевого самоврядування щодо захисту прав споживачів. Питання захисту прав споживачів у сфері туризму можуть стосуватися порушення прав споживачів у процесі виконання договірних зобов'язань. Так, відповідно до Закону № 1023-XII за невиконання умов договору передбачена штрафна санкція у розмірі 100 % вартості послуги.

Отже, органи із захисту прав споживачів розглядають звернення споживачів, консультують їх з питань захисту прав; аналізують договори, які укладаються між виробниками послуг та їх споживачами; готують подання до органу, який видав дозвіл на провадження відповідного виду діяльності, для вирішення питання про тимчасове зупинення його дії чи про дострокове анулювання у разі систематичного порушення прав споживачів; подають до суду позови щодо захисту прав споживачів.

Таким чином, державний нагляд (контроль) в сфері туризму має бути спрямований на додержання законодавства щодо прав громадян на відпочинок, охорону здоров'я туристів, задоволення їх потреб під час подорожі.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Охарактеризуйте загальні правила здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності.
2. Які органи здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері туризму?
3. Назвіть види державного контролю в туризмі.
4. Який орган має повноваження здійснювати контроль за додержанням ліцензійних умов провадження турсервісної діяльності?
5. Охарактеризуйте правові засади провадження контролю за здійсненням туристичного супроводу.
6. Розкрийте особливості перевірок суб'єктів туристичної діяльності державними органами у сфері захисту прав споживачів.

Розділ 11. Юридична відповідальність за порушення у сфері туристичної діяльності

11.1. Види порушень законодавства України у сфері туризму: загальні положення.

11.2. Види юридичної відповідальності за правопорушення у сфері туризму.

11.3. Відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у сфері туристичної діяльності.

11.1. Види порушень законодавства України у сфері туризму: загальні положення

В юридичній літературі відомі такі поняття: порушення, правопорушення і злочин. Зокрема, В. С. Щербина визначає господарське порушення як "протиправну дію або бездіяльність суб'єкта господарських відносин, яка не відповідає вимогам норм господарського права, не узгоджується з юридичними обов'язками зазначеного суб'єкта, порушує суб'єктивні права іншого учасника відносин або третіх осіб" [84].

В. Д. Понікаров зазначає що, "...економічні правопорушення – це протиправна діяльність, яка охоплює різні сторони зловживання державною і економічною владою, посягає на порядок управління фінансово-господарською діяльністю, завдає суттєвої шкоди економічній безпеці країни, матеріальну та моральну шкоду інтересам держави, більшості підприємницьких структур і громадян, має, як правило, інтелектуальний характер, здійснюється під прикриттям законної економічної діяльності або з використанням службового стану як фізичними, так і юридичними особами, з метою незаконного одержання доходів" [75, с. 15].

Отже, загальноновизнаними ознаками правопорушення є: наявність діяння, що виражається у діяльності чи бездіяльності особи; протиправність, тобто порушення прямо встановленої в законі заборони чи невиконання обов'язку, що встановлений у законі чи договорі; наявність вини, тобто розуміння чи усвідомлення протиправності власної поведінки та наслідків, що настають; деліктоздатність особи; наявність шкоди чи можливості її заподіяння і причинного зв'язку між протиправним діянням та заподіяною шкодою.

Відповідно до ст. 30 Закону України "Про туризм" [49] *порушеннями законодавства у сфері туризму є:*

провадження турсервісної діяльності без отримання відповідної ліцензії або недодержання ліцензійних умов;

залучення до надання туристичних послуг осіб, які не відповідають установленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам;

ненадання, несвоєчасне надання або надання туристові інформації, що не відповідає дійсності;

порушення вимог стандартів, норм і правил у сфері туризму;

незаконне використання категорії об'єкта туристичної інфраструктури;

порушення умов договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг;

невиконання розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення порушень ліцензійних умов;

порушення правил щодо охорони чи використання об'єктів туристичної інфраструктури, знищення або пошкодження об'єктів відвідування;

створення перешкод уповноваженій на те законом посадовій чи службовій особі у здійсненні контролю за туристичною діяльністю, у проведенні перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг або додержанні ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності;

незаконне втручання у здійснення туристичної діяльності;

розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або іншу охоронювану законом інформацію.

Законами може передбачатися відповідальність і за інші порушення у сфері туристичної діяльності.

11.2. Види юридичної відповідальності за правопорушення у сфері туризму

Правовою основою для застосування юридичної відповідальності суб'єктів туристичної діяльності є загальні положення Господарського [1], Цивільного [54] і Кримінального [8] кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення [4], Податкового Кодексу України [11], а також інших законів України щодо окремих аспектів такої діяльності.

Юридична відповідальність має такі ознаки

має примусовий характер. Ніякі інші заходи суспільного примусу (наприклад, суспільний осуд та ін.), навіть якщо вони здійснюються у зв'язку

з правопорушенням, не є юридичною відповідальністю. Причому юридична відповідальність не є примусом, вона "вимірник" примусу, оскільки має кількісні показники (штраф – у гривнях, позбавлення волі – у роках та ін.);

настає тільки за скоєне правопорушення. Саме правопорушення (його склад) є єдиною підставою для юридичної відповідальності. За своєю природою юридична відповідальність є негативною реакцією суспільства та держави на правопорушення, своєрідною формою захисту суспільства від порушень;

завжди передбачає певні позбавлення, неприємності для правопорушника. Це міра його покарання. Позбавлення можуть бути особистого, організаційного або майнового характеру. Особистий характер позбавлень передбачає, що правопорушник зазнає неприємностей особисто (догана, позбавлення батьківських прав, позбавлення волі, звільнення). Організаційний характер позбавлень проявляється в тому, що людина відчуває дискомфорт у зв'язку зі зміною свого статусу (переведенням на іншу роботу, заборонаю займатися певною діяльністю). Позбавлення майнового характеру пов'язані з позбавленням певних майнових, матеріальних засобів (штраф, конфіскація майна);

здійснюється державою (її органами) в рамках правозастосовного процесу, містить всі його особливості та стадії;

вид застосування примусових заходів до правопорушника – не результат суб'єктивного рішення правозастосувача, вони визначаються виходячи із санкції юридичної норми. Варто зауважити, що державно-примусові заходи можуть здійснюватися і на основі диспозиції правової норми.

Аналіз загальних положень щодо відповідальності дозволяє узагальнити **види відповідальності** суб'єктів туристичної діяльності таким чином:

за галузевою приналежністю: господарсько-правова (щодо організації та здійснення туристичної діяльності), цивільно-правова (щодо надання туристичних послуг), адміністративно-правова, кримінально-правова (щодо здійснення туристичної діяльності та надання туристичних послуг фізичними особами-підприємцями та іншими суб'єктами туристичної діяльності, які не мають ознак юридичної особи);

за кількістю суб'єктів та обсягом відповідальності: одноособова (туроператора чи турагента), спільна чи солідарна (і туроператора, і турагента);

за правовими підставами: передбачена законом і визначена сторонами у агентському чи іншому договорі [78, с. 668–674].

Господарська-правова відповідальність розглядається як спеціальний вид відповідальності за правопорушення в сфері господарювання.

Правовим засобом є: штрафні санкції, відшкодування збитків та оперативно-господарські санкції, що застосовуються до учасників господарських відносин за невиконання або неналежне виконання організаційно-господарських зобов'язань; адміністративно-господарські санкції, що застосовуються до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності та за своїм характером є публічно-правовими.

Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні вповноваженим органом або посадовою особою адміністративного покарання до особи, яка скоїла правопорушення. Адміністративна відповідальність настає в тому випадку, якщо правопорушення не спричиняє кримінальної відповідальності відповідно до чинного законодавства. Цим адміністративна відповідальність відрізняється, наприклад, від дисциплінарної та цивільно-правової.

Адміністративній відповідальності притаманний ряд характерних рис, які виражаються в такому:

підставою для адміністративної відповідальності є тільки те правопорушення, за здійснення якого передбачене адміністративне покарання. Порядок і підстави застосування адміністративної відповідальності встановлені Кодексом України про адміністративні правопорушення (надалі – КУпАП);

суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути фізичні та юридичні особи, які залучаються до відповідальності за такі провини, як невиконання або порушення правил дорожнього руху, охорони природи та інші. До адміністративної відповідальності притягуються також і посадові особи за протиправні діяння, видання наказів, що порушують законодавство, неприйняття заходів щодо забезпечення виконання правил підлеглими особами та ін. Такі особи підлягають адміністративній відповідальності. Фізичні особи притягаються до адміністративної відповідальності з досягненням 16-річчя.

Суб'єктом притягнення до відповідальності виступає держава у вигляді спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади та судів (суддів); адміністративним законодавством за здійснення адміністративних провин передбачений перелік покарань (ст. 24 КУпАП).

Адміністративне покарання застосовується до правопорушника відповідно до норм, що регламентують провадження у справах про адміністративні правопорушення, і встановлюється законом або підзаконним актом;

застосування заходів адміністративної відповідальності не спричиняє судимості та звільнення з роботи.

Фактичною підставою для адміністративної відповідальності суб'єктів туристичної діяльності є вчинення адміністративного проступку, передбаченого КупАП. Так, адміністративно-правова відповідальність фізичних осіб-підприємців і посадових осіб суб'єктів туристичної діяльності може наступати у разі:

виконання робіт, надання послуг, що не відповідають вимогам стандарту, норм і правил (ст.168-1 КупАП);

фіктивного банкрутства (ст.166-17 КупАП);

порушення законодавства про захист прав споживачів (ст.156-1 КупАП);

недобросовісної конкуренції (ст.164-3 КупАП);

порушення правил торгівлі та надання послуг працівниками, торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю (ст. 155 КупАП).

Варто враховувати, що, як зазначено у ч. 2 ст. 9 КупАП, "адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності".

Цивільно-правова відповідальність, будучи різновидом юридичної відповідальності, впливає з порушення майнових та особистих немайнових прав громадян та організацій. Вона полягає в застосуванні до правопорушника невігідних, негативних для нього заходів впливу, передбачених нормами цивільного та сімейного законодавства.

Залежно від підстав виникнення зобов'язань, у результаті яких виникає цивільна відповідальність, виділяють два її види:

договірна відповідальність – це відповідальність боржника перед кредитором щодо зобов'язання, що впливає з договору, внаслідок невиконання або неналежного виконання умов цього договору;

позадоговірна відповідальність, що виникає в чинність зобов'язань, установлених нормами права.

Цивільно-правова відповідальність настає за порушення цивільних прав, переслідує компенсаційну мету та полягає у відновленні порушеного права. Вона має, як правило, майновий характер, тобто спричиняє відшкодування правопорушником заподіяної майнової або моральної шкоди. За цивільно-правові делікти законом передбачені такі *види покарань*:

відшкодування збитків (реального збитку, неодержаних доходів), сплата неустойки, штраф, примусове повернення або вилучення неправомірно придбаного майна, компенсація моральної шкоди, позбавлення батьківських прав та ін.

Цивільно-правова відповідальність суб'єктів туристичної діяльності настає за невиконання або неналежне виконання договору на туристичне обслуговування за умови, що однією із сторін таких зобов'язань є турист. Однак ця теза потребує уточнення, адже питання визначення належного відповідача у спорах щодо надання туристичної послуги є досить проблемним. Відповідно до ст. 32 Закону України "Про туризм" за неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства.

Цивільним кодексом України встановлено правові наслідки порушення зобов'язання, серед яких є: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків і моральної шкоди.

Найважчим видом юридичної відповідальності є кримінальна відповідальність.

Кримінальна відповідальність – це спосіб державного правового впливу на особу, яка вчинила злочин, відповідно до чого їй належить перетерпіти позбавлення, передбачені Кримінальним кодексом України (надалі – ККУ). Підставою такої відповідальності може бути тільки діяння, що містить всі ознаки складу злочину.

Кримінально-правова відповідальність може настати для фізичних осіб-підприємців і посадових осіб суб'єктів туристичної діяльності за такі злочини, як: шахрайство (ст. 190 ККУ); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 ККУ); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 ККУ); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229 ККУ); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (ст. 231 ККУ); розголошення комерційної таємниці (ст. 232 ККУ) тощо.

11.3. Відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у сфері туристичної діяльності

Відповідно до ст. 30 Закону України "Про туризм" [49] порушення законодавства у сфері туризму тягне за собою відповідальність. Так, *основними порушеннями законодавства у сфері туризму є:*

здійснення туристичної діяльності без отримання відповідного дозволу (ліцензії) або недодержання ліцензійних умов з надання туристичних послуг. Відповідно до ст. 164 КУпАП [4] провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без отримання ліцензії на провадження певного виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, чи здійснення таких видів господарської діяльності з порушенням умов ліцензування, а так само без дозволу або іншого документа дозвільного характеру, якщо це передбачене законом (крім випадків застосування принципу мовчазної згоди), – тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знярядь виробництва, сировини та грошей, здобутих унаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення, чи без такої.

Дії, передбачені ч. 1 ст 164 КУпАП, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме правопорушення, або пов'язані з отриманням доходу у великих розмірах, – тягнуть за собою накладення штрафу від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знярядь виробництва, сировини та грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення. Отримання доходу у великих розмірах має місце, коли його сума у тисячу та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

залучення до надання туристичних послуг осіб, які не відповідають установленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам і не мають відповідних дозволів на право здійснення туристичного супроводу у випадках, визначених законодавством;

несвоєчасне надання або надання туристові інформації, що не відповідає дійсності, тягне за собою відповідальність у розмірі 30 % від вартості наданої послуги, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі п'яти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 23 Закону України "Про захист прав споживачів" [32]);

порушення вимог стандартів, норм і правил у сфері туризму. Зокрема, виконання робіт, надання послуг, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб і громадян, які провадять підприємницьку діяльність, від одного до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 168-1 КУпАП);

незаконне використання категорії об'єкта туристичної інфраструктури. На жаль, чинним законодавством не врегульовані питання щодо відповідальності за порушення, допущені у процесі використання об'єкта такої категорії. Це призводить до негативних наслідків і створює можливості для зловживань;

порушення умов договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг. Відповідно до Закону України "Про туризм" за неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства. Розмір майнової відповідальності туроператора, турагента чи іншого суб'єкта туристичної діяльності не може перевищувати фактично завданих замовнику збитків з їх вини. Спори майнового характеру між суб'єктами туристичної діяльності та споживачами туристичних послуг вирішуються у встановленому порядку з дотриманням вимог законодавства.

Згідно із Законом України "Про захист прав споживачів" [32] порушення умов договору між споживачем (туристом) і виконавцем (суб'єктом туристичної діяльності) про виконання роботи, надання послуги – у розмірі 100 % вартості виконаної роботи (наданої послуги). За ті самі дії, вчинені щодо групи споживачів (групи туристів), – у розмірі від 1 до 10 % вартості виконаних робіт (наданих послуг) за попередній календарний місяць, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

невиконання розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення порушень ліцензійних умов тягне за собою анулювання ліцензії на здійснення туристичної діяльності;

порушення правил щодо охорони чи використання об'єктів туристичної інфраструктури, знищення або пошкодження об'єктів відвідування. Порушення режиму використання пам'ятки культурної спадщини, порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території тягне за собою накладення штрафу на громадян від

п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (КУпАП).

Відповідно до ст. 188-33 КУпАП невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону культурної спадщини або створення перешкод для їх діяльності – тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

створення перешкод уповноваженій на те законом посадовій чи службовій особі у здійсненні контролю за туристичною діяльністю, у проведенні перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг або додержанні ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності. Відповідно до ст. 23 Закону України "Про захист прав споживачів" створення перешкод службовим особам спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів і структурного підрозділу з питань захисту прав споживачів органу місцевого самоврядування у проведенні перевірки якості продукції, а також правил торговельного та інших видів обслуговування – у розмірі від 1 до 10 % вартості реалізованої продукції за попередній календарний місяць, але не менше десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У разі, коли відповідно до закону суб'єкт господарської діяльності не веде обов'язковий облік доходів і витрат, – у розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

незаконне втручання у здійснення туристичної діяльності. Незаконне втручання в здійснення будь-якої діяльності можливе як з боку державних органів, так і з боку юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб. Відповідно до ст. 19 Господарського кодексу України незаконне втручання органів і посадових осіб місцевого самоврядування у господарську діяльність суб'єктів господарювання забороняється. Не допускається видання правових актів органів місцевого самоврядування, якими встановлюються не передбачені законом обмеження щодо обігу окремих видів товарів (послуг) на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць. У разі умисного, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою

влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – тягне за собою відповідальність у вигляді виправних робіт строком до двох років або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років і зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 364 КК України).

Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років і зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 365 ККУ).

Також згідно із ст. 206 ККУ у разі вчинення протидії законній господарській діяльності, тобто протиправної вимоги припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто провадить господарську діяльність, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання, – передбачена відповідальність у вигляді штрафу від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, – караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. Протидія законній господарській діяльності, вчинена організованою групою, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднана з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або така, що заподіяла

велику шкоду чи спричинила інші тяжкі наслідки, – караються штрафом від десяти тисяч до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років;

розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або іншу охоронювану законом інформацію. Відповідно до ч. 3. ст. 164-3 КУпАП отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця – тягне за собою накладення штрафу від дев'яти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи у сфері туристичної діяльності за порушення законодавства несуть відповідальність згідно із законом.

Рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому законом.

Шкода, заподіяна органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами фізичним чи юридичним особам під час виконання ними покладених на них обов'язків, підлягає відшкодуванню в порядку, встановленому законом.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Визначте поняття і ознаки юридичної відповідальності.
2. Наведіть функції та форми відповідальності.
3. Наведіть підстави притягнення до відповідальності. Які правопорушення у сфері туризму тягнуть за собою настання кримінальної відповідальності?
4. Який порядок відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у сфері туристичної діяльності?

Розділ 12. Правові аспекти співробітництва України з Європейським Союзом у сфері туризму

12.1. Правові основи євроінтеграційних процесів України й адаптація законодавства до норм Європейського Союзу.

12.2. Гармонізація законодавства України про туризм з нормами Європейського Союзу.

12.3. *Угода про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та його державами-членами. Основні напрями співпраці України з державами – членами ЄС у сфері туризму.*

12.4. *Інститути громадянського суспільства і євроінтеграційні процеси в Україні: правові основи.*

12.1. Правові основи євроінтеграційних процесів України й адаптація законодавства до норм Європейського Союзу

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС) є однією з основних складових процесу інтеграції України до ЄС, що є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Це процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність "acquis communautaire" ("надбання суспільства"). Відповідно до розд. II Закону України "Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу" [101], "...acquis communautaire (acquis) – це правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними), прийняті в межах Європейського співтовариства, спільної зовнішньої політики та політики безпеки та співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ".

Джерелами *acquis communautaire* є первинне законодавство ЄС, а саме: Договір про заснування Європейського економічного співтовариства (1957 р.); Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (1957 р.), з подальшими змінами, внесеними Маастрихтським договором, Амстердамським договором (1997 р.) і Ніццьким договором (2001 р.); Договір про Європейський Союз (1992 р.); Договір про злиття (1965 р.); акти про приєднання нових держав-членів [101]. Вторинне законодавство включає: директиви, регламенти, рішення, рекомендації або висновки, джерела права у формі міжнародної угоди, загальні принципи права Європейського співтовариства, рішення Європейського суду, спільна стратегія у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, спільні дії і позиції в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки тощо.

Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів з обов'язковим врахуванням вимог законодавства

Європейського Союзу до нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України.

В Україні створено основні політико-правові й організаційні засади адаптації законодавства, зокрема:

Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та його державами-членами від 14.06.1994 р. (надалі – УПС) визначено пріоритетні сфери адаптації законодавства, однією з яких є розвиток співробітництва у сфері туризму [52];

Спільною стратегією щодо України, схваленою Європейською Радою на Гельсінкському саміті 11.12.1999 р., Європейський Союз підтримав процес економічних перетворень в Україні та поступове наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у визначених пріоритетних сферах [101];

Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженою Указом Президента України від 11.06.1998 р. № 615, визначено основні положення зовнішньополітичної стратегії щодо інтеграції України в європейський правовий простір, мету та етапи адаптації законодавства [101];

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу, схваленою Указом Президента України від 14.09.2000 р. № 1072, визначено шляхи та темпи реалізації окремих пріоритетів, обумовлених ходом проведення економічних реформ, спрямованих на досягнення критеріїв, що впливають із цілей валютного, економічного та політичного союзу держав – членів Європейського Союзу та сформульовані Європейською Радою на Копенгагенському саміті в червні 1993 р. [101];

Указом Президента України від 30.08.2000 р. № 1033 з метою координації діяльності органів державної влади з питань адаптації законодавства при Президентові України створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [101];

Законом України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" № 2411-VI від 01.07.2010 р. встановлено основні засади зовнішньої політики. Однією з них є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, що досягається шляхом поступової адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

12.2. Гармонізація законодавства України про туризм з нормами Європейського Союзу

Одним із документів, спрямованих на гармонізацію законодавства України в сфері туризму з нормами ЄС, є схвалена Кабінетом Міністрів України Стратегія розвитку туризму та курортів до 2026 р. [47]. Її основними напрямками є: безпека туризму; нормативно-правова база сфери туризму та курортів; розвиток туристичної інфраструктури; розвиток людських ресурсів; маркетингова політика розвитку туризму та курортів України.

Зокрема, напрям "Нормативно-правова база сфери туризму та курортів" передбачає імплементацію законодавства ЄС у сфері туризму та курортів. Це забезпечить удосконалення законодавства у зазначеній сфері з урахуванням досвіду провідних туристичних країн ЄС. Основні заходи з наближення вітчизняного законодавства до правових засад ЄС мають здійснюватись за такими етапами:

Розроблення пропозицій щодо внесення змін до законів України "Про туризм" і "Про курорти". Пропозиції мають передбачати вдосконалення, доповнення та уточнення термінологічно-понятійного апарату зі сфери туризму відповідно до загальноприйнятих міжнародних дефініцій (зокрема з урахуванням класифікації Всесвітньої туристичної організації ООН – ЮНВТО). З цієї метою необхідне:

визначення існуючих видів туризму залежно від напрямку туристичних потоків, способу організації туру, категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі, їх віку, джерел фінансування подорожі, цілей, способів пересування та інших ознак;

регламентування загальних засад роботи саморегулювальних організацій у сфері туризму;

установлення механізму створення та забезпечення діяльності державного та місцевих фондів розвитку туризму;

урегулювання діяльності фахівців туристичного супроводу в Україні шляхом створення Реєстру фахівців туристичного супроводу;

визначення порядку встановлення категорій об'єктів туристичної інфраструктури за декларативним принципом і повноважень Мінекономрозвитку з цього питання;

визначення правових засад статистичного обліку у сфері туризму та повноважень причетних органів влади.

врахування положень Директиви 90/314/ЄЕС від 13.06.1990 р. [88] щодо розроблення технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг і комплексні турне;

обов'язкове страхування цивільної відповідальності туроператорів щодо відшкодування витрат на повернення туристів до місця постійного проживання.

Лібералізація та ефективне регулювання провадження підприємницької діяльності у сфері туризму та курортів шляхом скасування ліцензування туроператорської діяльності та впровадження альтернативного механізму ефективного регулювання діяльності туроператорів та інших суб'єктів туристичного ринку. Слід зазначити, що система ліцензування у сфері туризму в Україні є одним з основних інструментів державного регулювання галузі. У 2015 р. затверджено "Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності" [26], які визначають перелік вимог, обов'язкових для виконання туроператорами, та перелік документів, які додаються до заяви про отримання ліцензії.

Отримання ліцензії і встановлення правил здійснення діяльності туроператорами залежать від таких чинників як: модель державного управління туризмом, розвиток законодавства у сфері туризму, рівень сформованості та структури туристичного ринку, наявність професійних асоціацій у сфері туризму, які видають ліцензії тощо.

Цікавим є той факт, що Департамент туризму та курортів Міністерства економічного розвитку та торгівлі видає ліцензії, але не має права перевіряти достовірність інформації, наданої реальним чи потенційним туроператором. Таким чином, він не здійснює державний контроль за правдивістю даних. Більшість учасників туристичного ринку України підкреслює необхідність збереження державного контролю, тому треба створити дієвий механізм контролювання роботи туроператорів.

Скасування обов'язкової та заохочення добровільної категоризації готелів та аналогічних засобів розміщення. Структури ЄС у сфері стандартизації й сертифікації сприяють: приведенню якості вітчизняних туристичних послуг до міжнародних стандартів, гармонізації системи стандартизації і сертифікації підприємств туристичної сфери України з відповідними Директивами ЄС (тип законодавчого акта ЄС, який запроваджується через національне законодавство, зобов'язуючи державу-члена у певний термін вжити заходів, спрямованих на досягнення визначених у ній цілей [88]). Національним органом стандартизації ДП "Український науково-дослідний

і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості" було затверджено Національні стандарти у сфері туризму щодо покращення якості національного туристичного продукту та обслуговування споживачів, гармонізованих зі стандартами Міжнародної організації стандартизації. Вони стосуються вимог до:

- системи управління безпекою для організаторів пригодницького туризму, їх особистої компетентності;

- мінімальної інформації, що надається учасникам пригодницьких турів; туристичних послуг, що надаються безпосередньо на природоохоронних територіях;

- надання послуг у центрах таласотерапії;

- експлуатації пляжу, комерційних і некомерційних гаваней для прогулянкових катерів і яхт, засобів розміщення щодо їх впливу на навколишнє середовище;

- якості послуг, що надаються туристичними інформаційними офісами; професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів.

Також було скасовано обов'язкову сертифікацію надання послуг з тимчасового проживання. Наразі вона здійснюється на добровільних засадах органами сертифікації, що призначаються Мінекономрозвитку для виконання у державній системі сертифікації УкрСЕПРО.

Категорії готелям та іншим засобам розміщення встановлюють за результатами оцінювання їх відповідності вимогам певної категорії щодо безпеки для життя людей, захисту їх майна й охорони навколишнього середовища. Зазначимо, що наявність сертифіката відповідності міжнародним стандартам якості підвищує престиж і конкурентоспроможність готелів.

Створення сприятливих умов для організації діяльності національних туристичних операторів і підтримка малого бізнесу у сфері туризму та курортів. Зокрема, ратифіковано Угоду між Урядом України і Європейським Союзом про участь країни в програмі ЄС "Конкурентоспроможність підприємств малого та середнього бізнесу (COSME) (2014 – 2020)" [101]. Документ передбачає реалізацію заходів з метою посилення конкурентоспроможності та сталого розвитку туризму. На Міжнародному семінарі "Імплементация в національне законодавство Протоколу про сталий туризм до Карпатської конвенції" (м. Відень, 2016 р.) вирішено створити постійно діючу платформу для співробітництва та відкрити представництва в трьох країнах – учасницях Карпатської конвенції, у т. ч. у м. Ужгороді (Україна). Для отримання міжнародної допомоги з питань адаптації законодавства

у сфері туризму, підвищення конкурентоспроможності туристичної сфери, презентації туристичного потенціалу України проведено Конференцію країн-донорів, які надають країні технічну та фінансову допомогу.

Основними завданнями у напрямі євроінтеграції у сфері туризму мають бути:

розроблення нормативно-правових актів щодо сприяння залученню іноземних інвестицій для розвитку туристичної інфраструктури;

створення структурних підрозділів з питань туризму в обласних і місцевих державних адміністраціях;

гармонізація кваліфікаційних вимог і стандартів вищої освіти у ВНЗ, що забезпечують підготовку фахівців для сфери туризму.

Заходи щодо формування та стимулювання попиту на національний туристичний продукт і формування позитивного туристичного іміджу України на ринку країн ЄС вимагають покращення фінансування з боку держави.

12.3. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та його державами-членами.

Основні напрями співпраці України з державами – членами ЄС у сфері туризму

В Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членам від 16.09.2014 р. № 1678-VII задекларовано головні цілі співробітництва України та ЄС. Серед них – підтримка зусиль України щодо завершення переходу до дієвої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до вимог ЄС [53].

Відповідно до гл. 16 розд. V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [53] (надалі – Угода) співробітництво у сфері туризму здійснюється задля підвищення конкурентоспроможної туристичної сфери. Таке співробітництво базується на **трьох основних принципах**:

повага самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у сільській місцевості;

важливість культурної спадщини;

чітка взаємодія між туризмом і захистом навколишнього середовища.

Розділ Угоди "Економічне та галузеве співробітництво" містить "положення про умови, модальності та часові рамки наближення законодавства

України до законодавства ЄС, зобов'язання України щодо реформування інституційної спроможності відповідних органів державної влади та принципи співробітництва між Україною, ЄС та його державами-членами у низці секторів економіки та напрямів реалізації державної галузевої політики", зокрема в секторі туризму. У ст. 401 гл. 6 "Туризм" визначено такі **напрями співробітництва**:

обмін інформацією, найкращими практиками, досвідом, передання "ноу-хау", зокрема інноваційних технологій;

установлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму;

просування і розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур;

розвиток та імплементація ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних і фінансових аспектів;

навчання спеціалістів з туризму, а також нарощення потенціалу у сфері туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг;

розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад.

Планом **заходів з імплементації** Угоди про асоціацію передбачено:

розроблення та реалізація Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 р. і проектів державних цільових програм для реалізації Стратегії;

удосконалення законодавства у сфері туристичної діяльності;

розроблення технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг і комплексні турне відповідно до Директиви Ради ЄС від 13 червня 1990 р. № 90/314/ЄЕС на 2017 р. [101];

утворення консолідованого представницького об'єднання туристичного бізнесу;

розроблення національних стандартів як доказової бази до технічного регламенту про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг і комплексні турне;

установлення постійного діалогу з метою спільної презентації туристичних можливостей України, участі в освітніх програмах, проведення засідань робочих груп з туризму та інших заходів з державами-членами ЄС;

укладення договорів про двостороннє співробітництво з питань розвитку сільського зеленого туризму між областями України та відповідними адміністративно-територіальними одиницями держав – членів ЄС у частині сприяння розвитку сільського туризму та агротурекреаційних кластерів; запровадження на пілотних територіях проектів з розвитку агротурекреаційних кластерів;

організація та проведення тренінгів для сільського населення з питань розвитку сільського зеленого туризму; відповідні конференції, засідання за круглим столом із залученням експертів ЄС; навчальні поїздки до держав – членів ЄС;

установлення вимог до описових матеріалів пакетів туристичних послуг; визначення прав і обов'язків сторін, а також умов надання або заміни пакета туристичних послуг відповідно до законодавчого права ЄС;

удосконалення статистичної звітності з питань туризму відповідно до європейських і міжнародних стандартів, у тому числі рекомендацій Всесвітньої туристичної організації.

12.4. Інститути громадянського суспільства і євроінтеграційні процеси в Україні: правові основи

Роль громадянського суспільства в процесах європейської інтеграції та взаємодії з його політичними, економічними, соціальними інститутами є предметом низки ґрунтовних досліджень європейських та українських вчених, які вивчають питання, пов'язані з розширенням ЄС на Схід, функціонуванням об'єднання та впливу громадянського суспільства на розвиток інтеграційних процесів у ньому.

В юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття "громадянське суспільство". На думку Ю. Тодики, "громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів для життєдіяльності соціальної, культурної і духовної сфер, їх відтворення та передання від покоління до покоління" [80, с. 187]. В. Погорілко зазначає, що громадянське суспільство – це спільність вільних і рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником і брати активну та всебічну участь у політичному житті [102]. В. Варениця [87] вказує на існування контраверсійних підходів до вивчення цієї дефініції.

Напрацювання термінологічних дискусій можна узагальнити, класифікуючи таким чином:

громадянське суспільство – це соціальний простір, порівняно незалежний від держави; це сукупність суб'єктів незалежної соціальної дії;

це тип соціальної організації, який включає принципи, що дають змогу досягти мети державно-організаційного забезпечення суспільства та гарантії прав людини;

це світоглядний принцип свободи особистості, відображеної в громадянських і політичних правах;

в економіці – принцип економічної демократії, відображений у свободі підприємництва та праві приватної власності;

у політиці – правова держава, верховенство закону, основним змістом якого є захист прав людини, принцип розподілу влади;

в управлінні – самоврядування як універсальний принцип організації суспільних, господарських і політичних структур та їх функціонування.

Отже, сучасне громадянське суспільство – це не лише суспільство вільних індивідів. Воно побудоване на принципах свободи, справедливості, рівності.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади" [101] під інститутами громадянського суспільства слід розуміти: громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства.

Тобто **інститути громадянського суспільства** – це система суб'єктів, наділених правами й обов'язками щодо відстоювання своїх законних інтересів у процесі подальшої розбудови громадянського суспільства в Україні й участі в управлінні державними справами, зокрема у формуванні та реалізації державної правової політики.

Громадянське суспільство є невід'ємною частиною громадського, суспільно-політичного, духовного та культурного життя ЄС. Важливість його розвитку та засади взаємодії з керівними інституціями Європейського Союзу та держав – членів об'єднання були визнані та визначені ще в 50-х рр. ХХ ст. Так, Рада Європи у 1951 р. наполягала на важливості громадських організацій, а право громадян на зібрання та об'єднання було гарантовано низкою конвенцій. Важливим кроком у визнанні ролі громадянського суспільства стало затвердження Радою Європи "Рекомендацій щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі" 1998 р. [101] і "Основоположних принципів статусу громадських організацій у Європі" 2002 р. [101].

Стосовно власне Європейського Союзу і його країн-членів механізми залучення і функціонування, а також визнання важливості громадянського суспільства були закладені в основоположні договори Європейських спільнот

від самого початку. Так, згідно з Римськими договорами від 1957 р. був створений Європейський економічний та соціальний комітет (ЄЕСК) з метою залучення економічних і соціальних груп інтересів до процесу формування спільного ринку. Єдиний Європейський акт (1986 р.), Маастрихтський (1992 р.), Амстердамський (1997 р.) і Ніццький (2000 р.) договори тощо значно посилили роль ЄЕСК як консультативного/дорадчого органу в прийнятті рішень керівними інституціями ЄС. Комітет напрямку взаємодіє з представницькими органами та мережами організацій громадянського суспільства країн – членів ЄС.

Важливим елементом функціонування громадянського суспільства в ЄС і взаємодії з ним є розвиток механізмів публічних консультацій між вищими органами ЄС і громадськими інституціями. Посиленню ролі громадського сектора сприяє те, що громадські організації стають дедалі впливовішими акторами не лише як виразники інтересів професійних об'єднань чи роботодавців, а і завдяки праці в соціальній сфері. Особливо помітною в загальноєвропейському контексті є участь громадського сектора у боротьбі з бідністю та соціальною несправедливістю. Завдяки сформованим механізмам публічних консультацій організації громадянського суспільства і їхні об'єднання беруть участь у консультаціях з національними та загальноєвропейськими владними структурами щодо забезпечення продуктивнішої імплементації ініціатив і політики ЄС у їхніх країнах.

В умовах інтеграції України до ЄС підкреслюється актуальність розвитку громадянського суспільства, про що йдеться в затвердженій Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 р. [101]. Зокрема, наголошується, що розроблення стратегії обумовлено змінами основних тенденцій розвитку громадянського суспільства, зростанням його ролі в різноманітних сферах, а саме – в реформах на державному та місцевому рівнях, європейській інтеграції, розвитку електронного врядування тощо.

У зв'язку із Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого – постали нові виклики у відносинах держави та громадськості, зумовлені необхідністю запровадження європейських правил і підходів до таких відносин на основі принципів, закріплених в Угоді. Крім того, надзвичайно важливим є розвиток співпраці між організаціями громадянського суспільства України та держав – членів Європейського Союзу.

Основними напрямками затвердженої Стратегії є:

створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства;

забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної і регіональної політики, вирішення питань місцевого значення;

стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України;

створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці.

Реалізація зазначених напрямів уможливить створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, допоможе налагодити ефективну взаємодію громадськості з органами державної влади, органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації.

Контрольні запитання для самодіагностики

1. Наведіть та охарактеризуйте нормативно-правові акти України щодо європейської інтеграції.

2. Які напрями співробітництва у сфері туризму визначені Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і його державами – членами?

3. Розкрийте основний зміст угоди про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та їхніми державами – членами.

4. Які існують проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС?

5. Розкрийте вплив громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні.

Практичні завдання до навчальної дисципліни "Правове регулювання туристичної діяльності"

1. Законодавчі засади регулювання туристичної діяльності

Завдання 1.1. Аналіз міжнародної і національної нормативно-правової бази туристичної діяльності

Мета роботи: ознайомлення з основами туристичної нормативно-правової бази ЮНВТО і України; вивчення ролі міжнародних організацій в організації туризму.

Метод дослідження: порівняльний аналіз.

Студент вивчає п'ять нормативно-правових документів, що регулюють туристичну діяльність на міжнародному рівні. Чотири документи є обов'язковими до вивчення для всіх студентів групи. До них належать:

- 1) Закон України "Про туризм" № 324/95-ВР від 15.09.1995 р.;
- 2) Манільську декларацію зі світового туризму, прийняту Всесвітньою конференцією з туризму, Маніла (Філіпіни), 27.09 – 10.10.1980 р.;
- 3) Гаазьку декларацію з туризму, прийняту Міжпарламентською конференцією з туризму, Гаага (Нідерланди), 10.04 – 14.04.1989 р.;
- 4) Глобальний кодекс етики туризму, прийнятий XIII сесією Генеральної асамблеї ЮНВТО, Сантьяго (Чилі), 1.10.1999 р.

Крім того студенту необхідно зробити порівняльний аналіз визначення одного з термінів або понять у документах, які опрацьовуються у завданні. Документ і термін або поняття обирають за допомогою даних, наведених у табл. 1 – 3.

Необхідно також надати стисло характеристику однієї з міжнародних організацій, вибір якої, за погодженням із викладачем, здійснюється за даними, наведеними у табл. 4.

Варіанти сполучення документів і термінів або понять

	№ документа (з табл. 2)	№ терміна або поняття (з табл. 3)
1	1	1
2	2	2
3	3	3
4	4	4
5	5	5
6	6	6
7	7	7
8	8	8
9	9	9
10	10	10
11	1	2
12	2	3
13	3	4
14	4	5
15	5	6
16	6	7
17	7	8
18	8	9
19	9	10
20	10	1

Таблиця 2

Варіанти документів

№ документа	Назва документа
1	2
1	Документ "Розвиток туризму". Прийнятий конференцією ООН з міжнародного туризму та подорожей. Рим (Італія), 21.08 – 5.09.1963 р.
2	Документ Акапулько. Прийнятий Всесвітньою нарадою з туризму. Акапулько (Мексика), 21.08 – 27.08.1982 р.
3	Хартія туризму, Кодекс туриста. Схвалені резолюцією VI сесії Генеральної асамблеї ВТО. Софія (Болгарія), 22.09.1985 р.

1	2
4	Балійська декларація з туризму. Прийнята на II міжнародному форумі. о. Балі (Індонезія), 24.08 – 27.08.1996 р.
5	Монреальська декларація "До гуманного та соціального бачення туризму". Прийнята Генеральною асамблеєю Міжнародного бюро соціального туризму. Монреаль (Канада), 12.09.1996 р.
6	Декларація Мале зі стійкого розвитку туризму. Прийнята на Азіатсько-тихоокеанській конференції міністрів з туризму та навколишнього середовища. Мале (Мальдіви), 16.02.1997 р.
7	Манільська декларація з соціального впливу туризму. Прийнята на Всесвітній нараді керівників сфери туризму. Маніла (Філіппіни), 22.05.1997 р.
8	Хивінська декларація "Туризм і збереження культурної спадщини". Прийнята ВТО / ЮНЕСКО. Хива (Узбекистан), 21.04.1999 р.
9	Осацька декларація тисячоліття. Схвалена Конференцією лідерів туризму тисячоліття. Осака (Японія), 01.10.2001 р.
10	Сеульська декларація "Світ і туризм". Прийнята XIV Генеральною асамблеєю ВТО. Сеул (Корея), 27.08.2001 р.

Таблиця 3

Варіанти термінів або понять

№ терміна або поняття	Термін або поняття
1	Туризм
2	Турист
3	Туристська послуга
4	Туристський продукт
5	Туристські ресурси
6	Пріоритетні види та форми туризму
7	Державне регулювання у сфері туризму
8	Безпека у сфері туризму (турист, його майно, навколишнє середовище)
9	Права й обов'язки туриста
10	Права й обов'язки працівників і підприємців туристської індустрії

Перелік міжнародних і регіональних організацій

№ п/п	Назва організації
1	Всесвітня федерація асоціацій туристичних агентств (FUAAV)
2	Всесвітня асоціація туристичних агентств (WATA)
3	Всесвітня Рада з подорожей і туризму (WTTC)
4	Міжнародна асоціація світового туризму (MT)
5	Міжнародний туристичний альянс (AIT)
6	Всесвітня асоціація з питань дозвілля і відпочинку
7	Міжнародна асоціація повітряного транспорту (IATA)
8	Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO)
9	Міжнародна готельна та ресторанна асоціація (IH&RA)
10	Європейська комісія з туризму
11	Асоціація з розвитку і координації європейських туристських обмінів
12	Європейська мережа подорожей (ETN)
13	Асоціація британських туристичних агентств (ABTA)
14	Туристична асоціація країн Азії і Тихого океану (PATA)
15	Туристична асоціація країн Східної Азії
16	Федерація туристичних асоціацій країн – членів АСЕАН
17	Асоціація туристичної індустрії Америки (TIAA)
18	Американське товариство туристичних агентств (ASTA)
19	Міжнародне бюро соціального туризму (BITS)
20	Міжнародна асоціація ділового туризму (IBTA)

2. Суб'єкти туристичних відносин

Завдання 2.1. ТОВ "Магеллан" у 2005 р. отримало у встановленому порядку ліцензію на здійснення туроператорської діяльності.

У ході проведення перевірки податковою інспекцією було встановлено, що загальний розмір частки туроператора "Магеллан" у статутних фондах інших туроператорів України складає 25 %. За результатами перевірки діяльність ТОВ "Магеллан" була призупинена.

Директор ТОВ "Магеллан" подав скаргу до експертно-апеляційної ради на неправомірність дій податкової інспекції.

Дайте правову оцінку ситуації.

3. Організаційно-правові засади здійснення туристичної діяльності

Завдання 3.1. П'ять повнолітніх громадян України вирішили розпочати підприємницьку діяльність – відкрити туристичне агентство. Троє з них пообіцяли зробити певні майнові внески для налагодження спільного бізнесу, а інші – змогли запропонувати лише свою працю. Яку організаційно-правову форму можна їм порекомендувати за умов відповідності таким ознакам:

відсутність законодавчих вимог до мінімального розміру статутного фонду;

участь усіх учасників у веденні справ, але за наявності виконавчого органу, який міг би контролюватися обраним учасниками ревізором;

демократичний принцип вирішення основних питань діяльності: кожен учасник має лише один голос незалежно від його майнової участі в організації;

розподіл чистого прибутку насамперед залежно від трудової участі, а потім – від майнової;

обмежений характер майнової відповідальності учасників у разі недостатності майна агентства для покриття заборгованостей?

Завдання 3.2. Державний реєстратор відмовив у реєстрації як суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб 16-річному громадянину України, 28-річному громадянину Польщі та 18-річній особі без громадянства, посилаючись на те, що згідно із чинним законодавством України ці особи не вправі займатись підприємницькою діяльністю.

Чи правомірні дії державного реєстратора?

Завдання 3.3. За несвоєчасне повідомлення органів реєстрації про зміну місцезнаходження було скасовано державну реєстрацію туристичної фірми "Фараон". Оскільки підстави для анулювання ліцензії, на думку керівників фірми, були відсутні, а за 40 туристичних подорожей оплату клієнтами було внесено завчасно, туристична фірма продовжила свою діяльність.

Дайте правову оцінку ситуації, що склалася.

4. Договірні відносини у сфері туризму

Завдання 4.1. Подружжя Іванових скористалися послугами турфірми "Європа" і придбали двотижневий тур до Іспанії. У готелі туристам замість напівпансіону, вказаного в договорі, був наданий повний пансіон. Після закінчення терміну проживання в готелі Івановим виставили рахунок за надані додаткові послуги. Туристи вимушені були його оплатити. Приїхавши додому, подружжя звернулося до турфірми з вимогою компенсувати додаткові витрати, понесені ними під час подорожі. Турфірма відмовилася задовольнити претензію туристів. Поясніть:

- 1) чи правомірні вимоги туристів;
- 2) чи підлягають оплаті додаткові послуги, надані туристам у даному випадку;
- 3) на підставі яких нормативно-правових актів буде вирішена суперечка.

Завдання 4.2. Туристи Симонова й Іванов придбали туристичну путівку в Іспанію у фірмі "Авіа-тур". Відповідно до договору між туристами й агентством їм мали надати проживання у тризірковому готелі, повний пансіон, екскурсії. Проте туристи були розміщені в готелі нижчого класу, з напівпансіоном, а за екскурсії зажадали додаткову оплату. Тому:

- а) туристи звернулися в турфірму з претензією про виплату грошової компенсації за недоотримані послуги;
- б) туристи зажадали відшкодування вартості путівки, оскільки фірмою були порушені істотні умови договору;
- в) керівництво фірми, пославшись на факт відкликання у них ліцензії, відмовилося розглянути претензію і задовольнити вимоги туристів.

Поясніть:

- 1) чи правомірні вимоги туристів;
- 2) яка претензія туристів має бути задоволена;
- 3) як можна вирішити справу по суті.

5. Туристичні формальності та безпека туризму

Завдання 5.1. Бізнесмен Кузнєцов придбав у туристичної фірми "Травень" турпутівку в Ізраїль. Під час відпочинку турист випадково потрапив у перестрілку між палестинцями й ізраїльтянами, внаслідок чого отримав поранення у плече, потрапив до лікарні, де провів основну частину

подорожі. Кузнєцов мав медичну страховку, і послуги з лікування надавалися йому безоплатно. Проте, повернувшись додому, бізнесмен висунув туристичній фірмі претензію, у якій вимагав повної компенсації моральної шкоди, розірвання договору та повернення ціни туру, посилаючись на порушення туристичним агентством істотних умов договору: надання недостовірної інформації про країну перебування і незабезпечення необхідної безпеки під час подорожі.

Поясніть:

- 1) чи правомірні вимоги Кузнєцова до туристичної фірми;
- 2) яка претензія підлягає задоволенню в цьому випадку і чому;
- 3) чи може туристична фірма відхилити вимоги туриста і на підставі яких правових актів?

6. Правове регулювання порядку виїзду з України та в'їзду в Україну з метою туризму

Завдання 6.1. У поїздку на новорічні канікули до Австрії мати-одиначка бажала вирушити разом з десятирічною донькою. У туристичній фірмі їй роз'яснили, що для проходження паспортного контролю необхідна довідка з паспортного столу за місцем проживання як підтвердний документ щодо відсутності батька.

В аеропорті працівники прикордонної служби відмовились пропустити дитину через кордон. Мандрівка була скасована, оскільки мати не могла вирушити без дитини.

Поясніть:

- 1) чому матері було відмовлено у провезенні дитини;
- 2) яким чином вона мала діяти, щоб відстояти свої права?

7. Правове забезпечення страхування в туристичній діяльності

Завдання 7.1. Придбавши в туристичному агентстві "Пальма" туристичну путівку, пан Стецьків вирушив у подорож на Кіпр, заздалегідь застрахувавши життя і здоров'я на суму 1 000 доларів. На другому тижні відпочинку після вечері в ресторані турист повертався в готель, як завжди, на орендованому у місцевої транспортної компанії автомобілі "Седан". Не впоравшись з управлінням, Стецьків потрапив в аварію, пошкодивши автотранспортний

засіб, і зламав собі руку. Турист відразу повідомив про випадок кіпрську туристичну компанію, яка, у свою чергу, повинна була повідомити про настання страхового випадку турагенству "Пальма". Повернувшись з подорожі, пан Стецьків довгий час лікувався і тільки через 39 днів звернувся у фірму за страховим відшкодуванням. Проте в турфірмі йому відповіли, що обов'язковий термін повідомлення про настання страхового випадку впродовж 30 днів ним пропущений, і на цій підставі відмовили у виплаті страхового відшкодування.

Поясніть:

- 1) чи є правомірними вимоги Стецьківа;
- 2) якщо турист складе претензію, чи повинна фірма її задовольнити;
- 3) хто та в якому порядку відшкодуватиме збиток транспортній компанії.

Завдання 7.2. Молоде подружжя, перебуваючи на відпочинку в Туреччині, виявило, що під час прибирання з їхнього номеру були викрадені відеокамера та ноутбук. Хоча майно було застраховане, відпочивальники негайно повідомили про крадіжку дирекцію готелю, після чого їм була відшкодована вартість зниклих речей. Повернувшись до України, молодята звернулись до страхової компанії з вимогою відшкодування втраченого майна, проте у здійсненні страхових виплат їм було відмовлено.

Поясніть:

- 1) чи правомірні дії страхової компанії? Відповідь обґрунтуйте;
- 2) які існують підстави для відмови у страхових виплатах.

8. Особливості правового регулювання окремих видів туризму

Завдання 8.1. Лайнер "Севастополь" здійснював перевезення вантажів, а також надавав туристичні послуги-круїзи. Під час подорожі несподівано сталося займання в одному з відсіків лайнера, де зберігався товар вантажовідправника. Під час ліквідації пожежі був знищений багаж значної частини пасажирів. Після завершення круїзу комісією був установлений винуватець пожежі.

Поясніть:

- 1) хто та в якому порядку відшкодуватиме збитки від аварії до з'ясування винуватця пожежі;
- 2) хто та в якому порядку відшкодуватиме збитки від аварії після роботи комісії.

9. Правове регулювання оподаткування суб'єктів туристичної діяльності

Завдання 9.1. У результаті перевірки податковою інспекцією встановлено, що ОДО "Б" були укладені договори на надання послуг з обслуговування семінарів. У перелік надаваних послуг включалися: оренда ресторану, оренда бара, організація харчування, забезпечення друкованої продукцією і канцтоварами.

Уставом ОДО "Б" визначено, що предметом діяльності товариства є: діяльність бюро подорожей, туристичних агентів та екскурсиводів, діяльність з надання допомоги туристам, діяльність санаторно-курортних установ, спортивна діяльність, діяльність кемпінгів і турбаз; надання для короткострокового проживання сільських будиночків, котеджів, квартир та інших місць проживання.

За результатами перевірки органи податкової інспекції наклали фінансові санкції за здійснення діяльності, не передбаченої статутом. Але керівництво ОДО не погодилось із цим, аргументуючи тим, що ним були укладені договори в рамках діяльності туристичних агентств – на надання інших супутніх послуг. Послуги надавалися в порядку туристичної діяльності, оскільки в цьому випадку задовольнялись потреби замовника в подорожі, яка супроводжувалася орендою приміщення і організацією харчування. Причому надання послуг було оформлено відповідно до вимог законодавства – туристичним ваучером.

Зважаючи на відмову органи податкової інспекції подали позов до суду. Поясніть, яким буде рішення суду. Відповідь обґрунтуйте.

10. Правові засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності

Завдання 10.1. Громадянин К. звернувся в суд з позовом до АТ "Магеллан" про захист прав споживача та відшкодування матеріальної і моральної шкоди. Свої позовні вимоги він мотивує тим, що 13 липня 2018 року між ним і відповідачем був укладений договір про надання туристичних послуг. За умовами договору відповідач зобов'язався забезпечити відпочинок відповідно до виставлених у ньому вимог, а саме: відпочинок у м. Кемер

(Туреччина), готель тризіркового рівня, сніданок і вечеря – шведський стіл, наявність настільного тенісу. Тривалість тура – 10 ночей з 14 липня до 24 липня 2018 р. Вартість послуг за договором склала 14 900 грн, які були ним сплачені. Громадянин К. отримав туристичний ваучер.

Прибувши на місце відпочинку позивач виявив, що готель не має відповідас інформації, яку він отримав від відповідача. Замість одномісного номера його оселили в напівпідвальному приміщенні, оскільки вільних номерів в готелі не було. Він телефонував іноземному партнерові відповідача, але йому не відповіли. Повернувшись в м. Київ, громадянин звертався із претензіями до відповідача, які були останнім відхилені. 20 вересня 2018 року позивач звернувся в Головне Київське міське управління у справах захисту прав споживачів. Після проведеної перевірки були виявлені порушення відповідачем вимог ліцензійних умов проведення господарської діяльності з організації іноземного туризму.

Пояснить:

- 1) які саме ліцензійні умови були порушені, на думку Київського міського управління у справах захисту прав споживачів;
- 2) яка відповідальність передбачена за порушення ліцензійних умов туруператорської діяльності.

11. Юридична відповідальність за порушення у сфері туристичної діяльності

Завдання 11.1. У зв'язку з діловою поїздкою до м. Одеса підприємець Семенов зупинився в одномісному номері чотиризіркового готелю. Після розміщення він виявив, що кондиціонер у номері несправний. Семенов звернувся до адміністрації готелю і зажадав усунення цього недоліку. Проте кондиціонер був відремонтований лише наступного дня. Через високу температуру в номері у Семенова підвищився артеріальний тиск, у зв'язку із чим він не зміг провести ділову зустріч з партнерами та зазнав значних матеріальних збитків. Підприємець зажадав відшкодування йому всіх збитків, включаючи упущену вигоду. Адміністрація готелю відмовилася платити, посилаючись на своєчасне усунення недоліку.

Пояснить:

- 1) чи правомірні вимоги підприємця Семенова до адміністрації готелю;

2) чи може Семенов вимагати відшкодування йому морального збитку від адміністрації готелю;

3) на підставі яких нормативно-правових актів буде вирішена су-перечка.

12. Правові аспекти співробітництва України з Європейським Союзом у сфері туризму

Завдання 12.1. Проведіть дискусію відносно співробітництва України з Європейським Союзом у сфері туризму.

Завдання 12.2. Проаналізуйте стан виконання Угоди про асоціацію України з ЄС у контексті розвитку туризму.

Рекомендована література

Основна

1. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 303.
2. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.1971 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – №. 50. – С. 234.
3. Кодекс торговельного мореплавства від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47. – С. 349.
4. Кодекс Украины об административных правонарушениях : науч.-практ. комментарий. – Харьков : Одиссей, 2003. – 880 с.
5. Конвенція Міжнародної організації праці № 81 // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 24. – С. 1058.
6. Конвенція про митні пільги для туристів від 4.06.1954 р. // Митна енциклопедія : у 2 т. / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький : ПП Мельник А. А, 2013. – Т. 1 : А – Л. – 472 с.
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – С. 141.
8. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст.131.
9. Митний кодекс України від 11.07.2002 р. № 92-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 38–39. – С. 288.
10. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. № 3393-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 47. – С. 27.
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Верховна рада України : офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2011. – 268 с.
12. Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 р. № 297 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – С. 170.
13. Про автомобільний транспорт : Закон України № 2344-III від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 22. – Ст. 105.
14. Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України № 755-IV від 15.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – С. 263.

15. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України № 1105-XIV від 23.09.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46. – С. 403.

16. Про залізничний транспорт : Закон України № 273/96-ВР від 04.07.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 40. – Ст. 183.

17. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – С. 1452.

18. Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 р. № 33 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 3. – С. 106.

19. Про затвердження Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1376 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 93. – С. 26.

20. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.

21. Про затвердження Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 554 // Урядовий кур'єр. – 2009 – № 115. – С. 27.

22. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – С. 23.

23. Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 390-р // Офіційний вісник України. – 2003. – № 27. – С. 207.

24. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05. 2014 р. № 152 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 45. – С. 47.

25. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туроператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством економічного розвитку і торгівлі :

Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 747 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 76. – С. 18.

26. Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 991 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 97. – С. 11.

27. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р. № 96 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 21. – С. 201.

28. Про затвердження Порядку організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 р. № 1251 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – С. 371.

29. Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р. № 803 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 58. – С. 76.

30. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 р. № 150 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – С. 15.

31. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 228 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 22. – С. 226.

32. Про захист прав споживачів : Закон України № 1023-XII від 12.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – С. 379.

33. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

34. Про курорти : Закон України № 2026-III від 05.10.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 50. – С. 435.

35. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України № 222-VIII від 02.03.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – С. 158.

36. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України № 375-VI від 04.09.2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 45. – С. 2330.

37. Про оплату праці : Закон України № 108/95-ВР від 24.03.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – Ст. 121.

38. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України № 877-V від 5.04.2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – С. 1001.

39. Про особисте селянське господарство : Закон України № 742 від 15.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – Ст. 232.

40. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України № 1264-XI від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

41. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України № 3857-XII від 21.01.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 18. – Ст. 101.

42. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України № 3773-VI від 22.09.2011 р. // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 208. – Ст. 179.

43. Про природно-заповідний фонд України : Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – С. 502.

44. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України № 1382-IV від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – С. 232.

45. Про стандартизацію : Закон України № 1315-VII від 05.06.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 31. – С. 1058.

46. Про страхування : Закон України № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – С. 78.

47. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р. : Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р // Офіційний вісник України. – 2017. – № 26. – С. 86.

48. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України № 124-VIII від 15.01.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 14. – Ст. 754.

49. Про туризм : Закон України № 324/95-ВР від 15.09.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – С. 31.

50. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 р. : монографія / А. Б. Аваков, В. С. Пономаренко, В. М. Бабаєв та ін. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2008. – 352 с.

51. Угода між Україною та Європейським співтовариством про спрощення оформлення віз від 18.06.2007 р. // Відомості Верховної Ради України – 2008. – № 10. – С. 312.

52. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами – членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – С. 203.

53. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – С. 83.

54. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435-IV // ВВР України. – 2003. – № 40–44. – С. 356.

Додаткова

55. Біль М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект) : наукова розробка / М. Біль, Г. Третяк, О. Крайник. – Київ : НАДУ, 2009. – 40 с.

56. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів / М. Борушак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 12 с.

57. Вахмистров В. П. Правовое обеспечение туризма / В. П. Вахмистров, С. И. Вахмистрова. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.

58. Давиденко Л. І. Державне регулювання сфери туризму на обласному рівні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / Л. І. Давиденко. – Донецьк : б. в., 2006. – 20 с.

59. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищ. школи України І. Р. Михасюка ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Укр. технології, 1999. – 504 с.

60. Державне регулювання економіки / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. ; за ред. С. М. Чистова. – Київ : КНЕУ, 2000. – 146 с.

61. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2010. – 288 с.

62. Дідівська Л. Державне регулювання економіки / Л. Дідівська, Л. Головка. – Київ : Знання-Прес, 2000. – С.148.

63. Дурович О. П. Организация туризма / О. П. Дурович. – Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 320 с.
64. Жарков Г. Н. Правовое обеспечение международного туризма : учеб.-практ. пособ. / Г. Н. Жарков. – Киев : Кондор, 2004. – 486 с.
65. Квартальнов В. А. Туризм : учебник / В. А. Квартальнов. – Москва : Финансы и статистика, 2004. – 320 с
66. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с
67. Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізми державного управління" / Є. В. Козловський. – Київ : б. в., 2008. – С. 20.
68. Конституційне право України / В. Я. Тацій, В. Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика. – Київ : Український центр правничих студій, 1999. – 376 с.
69. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – Київ : Атіка, 2003. – 576 с.
70. Мамутов В. К. Господарське право зарубіжних країн / В. К. Мамутов, О. О. Чувпило. – Київ : Ділова Україна, 1996. – 352 с.
71. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія / В. І. Мацола. – Львів : Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 1997. – 74 с.
72. Носік В. В. Проблеми правового забезпечення розвитку сільського туризму в Україні / В. В. Носік, Т. О. Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 3 (77). – С. 37–46.
73. Опанасюк Н. А. Конституційно-правові основи туризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.02 "Конституційне право" / Н. А. Опанасюк. – Київ : б. в., 2005. – С. 20.
74. Основы правоведения Украины : учеб. пособ. / С. В. Кивалов, П. П. Музыченко и др.; под ред. С. В. Кивалова. – 3-е изд. – Харьков : Одиссей, 2003. – 285 с.
75. Судебно-бухгалтерская экспертиза : учеб. пособ. / за ред. В. Д. Поникарова. – Харьков : Арсис, 2002. – 240 с.
76. Рєзнікова В. В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання (теоретичні аспекти) : монографія / В. В. Рєзнікова. – Хмельницький : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Хмельниц. ун-т упр. та права, 2010. – 706 с.
77. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник / Н. Ф. Реймерс. – Москва : Мысль, 1990. – 468 с.

78. Руденко Л. Д. Щодо відповідальності суб'єктів туристичної діяльності / Л. Д. Руденко, В. В. Манзюк // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 668–674.

79. Стратегія розвитку Львівщини до 2015 р. : Рішення сесії Львівської обласної ради від 13.03.2007 р. № 193 / заг. кер. В. А. П'ятак ; наук. ред. М. І. Долішній, С. О. Матковський ; Львів. обл. рада ; Львів. обл. держ. адмін. – Львів : Укр. Технології, 2007. – С.15–20.

80. Тодика Ю. М. Конституція України : проблеми теорії і практики : монографія / Ю. М. Тодика. – Харків : Факт, 2000. – 608 с.

81. Україна: стратегія розвитку національного туризму : навч. посіб. / за заг. ред. О. О. Бейдика. – Київ : ВЛГ "Обрії", 2009. – 236 с.

82. Холлоуей Дж. К. Туристический бизнес / Дж. К. Холлоуей, Н. Тейлор ; пер. с англ. – Киев : Знание, 2007. – 798 с.

83. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії / І. М. Школа. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. – 224 с.

84. Щербина В. С. Господарське право України : навч. посіб. / В. С. Щербина. – Київ : Атака, 1999. – 336 с.

Інформаційні ресурси

85. Афінівська конвенція про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_094.

86. Британська асоціація франчайзингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.britich-franchise.org.uk.

87. Варениця В. А. Соціальний діалог: громадянське суспільство та демократія співучасті [Електронний ресурс] / В. А. Варениця // Право і Безпека. – 2009. – № 2 (29). – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pib/2009_2/PB-2_37.

88. Ган Н. А. Правовое регулирование деятельности по оказанию туристских услуг в Российской Федерации [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : специальность 12.00.03 / Н. А. Ган. – Москва : Рос. ун-т дружбы народов, 2008. – 199 с. – Режим доступа : <http://dlib.rsl.ru/01004077135>.

89. Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір); підписаний 07.02.1992 р., набув чинності 01.11.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

90. Інформація щодо виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014 – 2017 рр. в частині відповідальності Мінекономрозвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f1bdcc6c-abc8-46dc-9648-ed56b2fcea1c&tag=ImplementatsiiaUgodiProAsotsiatsiiuMizhUkrainoiuTas>.

91. Конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень (Варшавська конвенція 1929 р. з відповідними змінами і доповненнями); набула чинності для колишнього СРСР 15.11.1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_181.

92. Конвенція про договір міжнародних автомобільних перевезень пасажирів і багажу 1973 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_845.

93. Міжнародна асоціація франчайзингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.franchise.org.

94. Митна конвенція про тимчасовий ввіз приватних дорожніх перевізних засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_081.

95. Офіційний сайт Держкомстату України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

96. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. – Режим доступу : www.unwto.org.

97. План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014 – 2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vobu.com.ua/app/webroot/img/custom/editor/euro/implementation/plan_implement.pdf.

98. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>.

99. Про сільський екотуризм [Електронний ресурс] : Проект Закону України № 6225 від 21.11.2000 р. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

100. Про сільський зелений туризм [Електронний ресурс] : Проект Закону України № 3467 від 12.04.2007 р. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

101. Сервер Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

102. Туристическая библиотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.tourlib.columb.net.ua.

103. Directive EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel [Electronic resource]. – Access mode : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L2302>.

104. Treaty of Lisbon [Electronic resource]. – Access mode : http://europa.eu/Lisbon_treaty/index_en.htm.

Методичне забезпечення

105. Брусільцева Г. М. Робоча програма з навчальної дисципліни "Правове регулювання туристичної діяльності" [Електронний ресурс] / Г. М. Брусільцева. – Режим доступу : <http://www.ikt.hneu.edu.ua/course/view.php?id=3579>.

106. Правове регулювання туристичної діяльності : конспект лекцій [Електронний ресурс] / В. Є. Єрмаченко, Г. М. Брусільцева. – Режим доступу : <http://www.ikt.hneu.edu.ua/course/view.php?id=3579>.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

ПЕРЕЛІК НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Реквізити Національного стандарту	Назва стандарту	Зміст стандарту
1	2	3
Туризм пригодницький		
ДСТУ ISO 21101:2016 (ISO 21101:2014, IDT)	Туризм пригодницький. Системи менеджменту безпеки. Вимоги	У Стандарті викладені вимоги до системи управління безпекою для організаторів пригодницького туризму. Стандарт використовується з метою: підвищення рівня безпеки; задоволення очікувань учасників і безпеки персоналу; демонстрування безпечної практики; підтримування дотримання вимог законодавства. Стандарт може бути використаний для всіх організаторів, що працюють у різних географічних, культурних і соціальних умовах
ДСТУ ISO/TR 21102:2016 (ISO/TR 21102:2013, IDT)	Туризм пригодницький. Лідери. Особиста компетентність	Стандарт є основою для туристичної діяльності організаторів, що пропонують пригодницький туризм, щодо їх компетентності з метою організації максимально безпечної подорожі. Ефективне виконання положень цього міжнародного Стандарту допоможе споживачеві зробити усвідомлений вибір щодо діяльності організаторів пригодницького туризму
ДСТУ ISO 21103:2016 (ISO 21103:2014, IDT)	Туризм пригодницький. Інформація для учасників	Стандарт визначає мінімальну інформацію, яка підлягає передачі учасникам і потенціалу учасників до, під час і після діяльності з метою забезпечення їх безпеки

1	2	3
Вимоги до окремих туристичних послуг		
ДСТУ ISO 13810:2016 (ISO 13810:2015, IDT)	Туристичні послуги. Промисловий туризм. Надання послуг	Стандарт установлює загальні вимоги до промислового туризму, пропоновані постачальниками послуг, які мають намір передавати знання щодо виробництва, науково-технічної діяльності, засновані на виробничих процесах, ноу-хау, а також продуктів або послуг. Стандарт допоможе туроператорам і власникам різних промислових об'єктів (на кшталт шоколадної фабрики, виноробного заводу, електростанції або шахти) привернути увагу додаткових туристів. Водночас відвідувачі подібних індустріальних об'єктів отримають незабутній і приємний досвід. Цільовою аудиторією Стандарту виступають приватні промислові компанії і органи місцевого самоврядування, у віданні яких є старі індустріальні об'єкти
ДСТУ 7450:2013	Туристичні послуги. Знаки туристичні активного туризму. Класифікація, опис і правила застосування	Стандартом затверджується колірно-цифрова система знакування для активного туризму. Стандарт є інструментом для створення національної багаторівневої мережі туристичних шляхів, яка відповідає всім європейським рекомендаціям у цій сфері та найкращим напрацюванням європейських країн. Його створено у зв'язку з відсутністю нормативної бази інфраструктурного забезпечення активного туризму та негативними тенденціями, які намітилися у реалізації різного роду проектів зі створення такої інфраструктури на основі застарілої нормативної бази сусідніх країн
ДСТУ ISO 18065:2016 (ISO 18065:2015, IDT)	Туризм і пов'язані з ним послуги. Туристичні послуги, що надають на природоохоронних територіях. Вимоги	Стандарт установлює вимоги до туристичних послуг, що надаються безпосередньо на природоохоронних територіях, щоб задовольнити відвідувачів, надаючи пріоритетну увагу цілям збереження цих територій (за винятком морських районів), що перебувають під охороною

1	2	3
ДСТУ ISO 17680:2016 (ISO 17680:2015, IDT)	Туризм і пов'язані з ним послуги. Таласотерапія. Вимоги до послуг	Стандарт установлює вимоги до надання послуг у центрах таласотерапії з використанням благотворного впливу морського середовища з лікувальною або профілактичною метою, з метою забезпечення: хорошої якості послуг, що відповідають на прямі та непрямі потреби клієнта, шанобливого використання концепції таласотерапії, реалізації принципів гігієни та безпеки, комфорту для клієнтів. Стандарт не стосується лікувальних властивостей і не охоплює рішення, які відповідають медичній професії. Стандарт не поширюється на житло та послуги громадського харчування
ДСТУ ISO 17679:2017 (ISO 17679:2016, IDT)	Туризм і пов'язані з ним послуги. Велнес і спа. Вимоги до послуг	Стандарт установлює вимоги до обслуговування велнес і спа, основних допоміжних процесів і якості наданої клієнту послуги. Він може використовуватися усіма типами оздоровчих курортів, навіть якщо курорт є частиною іншої діяльності (наприклад, об'єктів розміщення, фітнес-центрів і лікарень). Стандарт не включає ніяких вимог до розміщення або споживання продуктів харчування і напоїв. Він не поширюється на лікувальні центри та центри таласотерапії; не охоплює рішення, що стосуються медичних професій, медичного навчання або будь-яких релігійних аспектів
ДСТУ ISO 13009:2016 (ISO 13009:2015, IDT)	Туризм і пов'язані з ним послуги. Вимоги та рекомендації з експлуатації пляжу	Стандарт установлює загальні вимоги та рекомендації щодо пляжу. У ньому містяться вказівки для тих, хто обслуговує пляжі та їх користувачів щодо сталого управління і планування, володіння пляжем, стійкої інфраструктури та потреб надання послуг (у тому числі безпеки пляжів, інформації та комунікацій, очищення і видалення відходів). Стандарт регулює діяльність на пляжах під час купального сезону

1	2	3
ДСТУ ISO 13687:2016 (ISO 13687:2014, IDT)	Туризм і пов'язані з ним послуги. Яхт-гавані. Мінімальні вимоги	Стандарт установлює мінімальні вимоги для комерційних і некомерційних гаваней, для прогулянкових катерів і яхт, за винятком стандартизації спортивних заходів. Стандарт не поширюється на особливості складу яхт, заправних станцій і прилеглих пляжів. Відповідність цьому Стандарту не гарантує повної безпеки або відсутності ризиків у разі аномальних погодних умов і екстремальних ситуацій на морі
Вимоги до засобів розміщення		
ДСТУ 4527:2006	Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення	Стандарт установлює терміни, обов'язкові для застосування в усіх видах нормативних документів, що стосуються сертифікації послуг з тимчасового розміщення (проживання), для встановлювання категорій готелів та інших об'єктів, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), а також для робіт зі стандартизування
ДСТУ 4268:2003	Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги	Стандарт установлює класифікацію засобів розміщування, загальні вимоги до засобів розміщування та до послуг, які надають у засобах розміщування Вимоги цього стандарту застосовують суб'єкти господарювання, що надають послуги із засобів розміщування. Стандарт придатний для застосування з метою сертифікації засобів розміщування
ДСТУ 4269:2003	Послуги туристичні. Класифікація готелів	Стандарт установлює класифікацію готелів та аналогічних засобів розміщування незалежно від форм власності та відомчої належності, а також вимоги до них. Стандарт придатний для застосування з метою сертифікації
ДСТУ ISO/TS 13811:2016 (ISO/TS 13811:2015, IDT)	Туризм і пов'язані з ним послуги. Інструкція з розроблення екологічних специфікацій щодо розміщення закладів	Стандарт містить рекомендації щодо розроблення специфікацій, спрямованих на зниження негативного впливу та збільшення позитивного впливу закладів розміщення на навколишнє середовище. Стандарт не стосується кемпінгів

1	2	3
Вимоги до туристичних інформаційних центрів		
ДСТУ ISO 14785:2016 (ISO 14785:2014, IDT)	Офіси туристичні інформаційні. Туристична інформація щодо послуг з приймання туристів. Вимоги	Стандарт установлює мінімальні вимоги до якості послуг, що надаються туристичними інформаційними офісами (ТІО) будь-якого типу та розміру, державних чи приватних
Вимоги та специфікації для інвалідів та інших маломобільних груп населення		
ДСТУ ISO 17049:2017 (ISO 17049:2013, IDT)	Доступне проектування. Застосування шрифту Брайля на інформаційних вказівниках, обладнанні та приладах	Стандарт визначає основні вимоги до шрифту Брайля, використовуюваного для вивісок, устаткування і приладів, включаючи параметри розміру шрифту Брайля і характеристики використовуваних матеріалів, а також керівні принципи для практичної реалізації Стандарту та для його перекладу
ДСТУ ISO 23599:2017 (ISO 23599:2012, IDT)	Вироби для надання допомоги сліпим і людям зі слабким зором. Тактильні індикатори пішохідної зони	Цей міжнародний Стандарт забезпечує специфікації продукту для дотикових зовнішніх індикаторів і рекомендації щодо їх установки з метою допомоги у забезпеченні безпечного та самостійного пересування сліпих або людей зі слабким зором. Він конкретизує два види специфікації: з концентрації уваги та для безпечного пересування. Вони можуть бути використані як в приміщенні, так і в довкіллі, де можливі ризики для людей зі слабким зором
Вимоги до закладів ресторанного господарства		
ДСТУ 4281:2004	Заклади ресторанного господарства. Класифікація	Стандарт установлює визначення закладів ресторанного господарства, їх класифікацію та загальні вимоги до них

1	2	3
ДСТУ 3862-99	Ресторанне господарство. Терміни та визначення	Стандарт установлює терміни та визначення стосовно закладів громадського харчування. Вимоги Стандарту чинні для застосування у роботі підприємств, установ, організацій, що діють на території України, технічних комітетів зі стандартизації, науково-технічних та інженерних товариств, міністерств (відомств)
<i>Вимоги до професійної підготовки кадрів</i>		
ДСТУ EN 15565:2016 (EN 15565:2008, IDT)	Туристичні послуги. Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів	Стандарт установлює вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів
<i>Вимоги щодо туристсько-екскурсійного обслуговування</i>		
ДСТУ EN 15700:2014	Безпечність стрічкових конвеєрів для зимових видів спорту чи туризму	Стандарт установлює вимоги до стрічкових конвеєрів для зимових видів спорту чи туризму з метою забезпечення безпеки туристів
ГОСТ 28681.3-95	Туристично-екскурсійне обслуговування. Вимоги до забезпечення безпеки туристів і екскурсантів	Ці стандарти встановлюють вимоги до туристських і екскурсійних послуг, які забезпечують безпеку життя і здоров'я туристів і екскурсантів, методи їх контролю; призначені для обов'язкової сертифікації туристичних послуг
ГОСТ 28681.2-95	Туристично-екскурсійне обслуговування. Туристичні послуги. Загальні вимоги	
ГОСТ 28681.1-95	Туристично-екскурсійне обслуговування. Проектування туристичних послуг	Стандарт установлює порядок розроблення документації для проектування туристичних послуг і призначений для підприємств, організацій різних організаційно-правових форм і фізичних осіб-підприємців, які надають туристичні послуги

Закінчення додатка А
Закінчення табл. А1

1	2	3
ГОСТ 28681.0-90	Стандартизація у сфері туристично-екскурсійного обслуговування	Стандарт установлює цілі, завдання, об'єкти стандартизації та структуру комплексу стандартів та інших документів зі стандартизації у сфері туристично-екскурсійного обслуговування. Стандарт розповсюджується на організації та підприємства з питань стандартизації в сфері туристично-екскурсійного обслуговування незалежно від їх підпорядкування
Технічні умови щодо туристського спорядження		
ДСТУ ISO 5912:2015 (ISO 5912:2011, IDT)	Палатки туристські	Стандарти встановлюють вимоги до безпеки, продуктивності та придатності для використання палаток (наметів кемпінгу)
ДСТУ ISO 5912:2008	Палатки туристські	
ГОСТ 28917-91 (ИСО 5912-85)	Палатки туристські. Загальні технічні умови	Стандарт розповсюджується на палатки туристські, призначені для тимчасового проживання туристів у похідних умовах і на відпочинку. Стандарт не розповсюджується на палатки спеціального призначення (альпіністські, для експедицій, палатки-павільйони та ін.)
РСТ УССР 1280-83	Палатки туристські. Загальні технічні умови	Стандарт установлює загальні технічні умови для палаток туристських
ДСТУ 2584-94 (ГОСТ 30154-94)	Плити газові побутові туристські. Загальні технічні умови	Стандарт поширюється на плити газові побутові туристські, призначені для приготування їжі у похідних умовах на відкритому повітрі, що працюють від балона для зріджених вуглеводневих газів

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Законодавчі засади регулювання туристичної діяльності.....	5
1.1. Туристична діяльність як об'єкт правового регулювання	5
1.2. Концепція системи правового регулювання туризму в Україні та проблеми правореалізації	12
1.3. Міжнародно-правові акти у сфері туризму	17
Розділ 2. Суб'єкти туристичних відносин	29
2.1. Правовий статус суб'єктів туристичних відносин	29
2.2. Правовий статус органів державної влади у сфері туризму	32
2.3. Туристи як суб'єкти туристичних правовідносин	38
Розділ 3. Організаційно-правові засади здійснення туристичної діяльності	40
3.1. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності в туризмі	40
3.2. Державна реєстрація суб'єктів туристичної діяльності	47
3.3. Ліцензування туристичної діяльності	54
3.4. Сертифікація та стандартизація у сфері туризму	61
Розділ 4. Договірні відносини у сфері туризму	64
4.1. Загальні положення про договір	64
4.2. Правові аспекти взаємодії суб'єктів туристичної діяльності з туристами	71
4.3. Правові аспекти договірних відносин між туроператорами, турагентами та страховими компаніями	77
4.4. Договір комерційної концесії та договір франчайзингу у сфері туризму	83
4.5. Інші види договорів у сфері туризму а законодавством України	86
Розділ 5. Туристичні формальності та безпека туризму	92
5.1. Загальні положення забезпечення безпеки туризму	92
5.2. Фінансові гарантії відповідальності туроператора	95
5.3. Туристичні формальності: сутність і правові засади дотримання	97

Розділ 6. Правове регулювання порядку виїзду з України та в'їзду в Україну з метою туризму	103
6.1. Правові засади виїзду з України, в'їзду в Україну громадян України.....	104
6.2. Особливості правового регулювання виїзду дітей за кордон на відпочинок і оздоровлення	106
6.3. Загальні правила в'їзду іноземців і осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України та транзитного проїзду через її територію.....	110
Розділ 7. Правове забезпечення страхування в туристичній діяльності	113
7.1. Поняття страхового полісу в туризмі за законодавством України	113
7.2. Правові засади укладення договору страхування в туризмі, його основні елементи.....	114
7.3. Основні види страхування та особливості правового регулювання в туризмі.....	118
Розділ 8. Особливості правового регулювання окремих видів туризму.....	122
8.1. Основні види туризму за законодавством України	122
8.2. Морські та річкові круїзи: поняття та види. Організація і обслуговування морських і річкових подорожей	125
8.3. Особливості правового регулювання сільського туризму в Україні та світі	128
Розділ 9. Правове регулювання оподаткування суб'єктів туристичної діяльності	131
9.1. Система законодавства про оподаткування суб'єктів туристичної діяльності в Україні.....	132
9.2. Загальнодержавні податки та збори, особливості їхнього правового регулювання в туризмі.....	135
9.3. Місцеві податки та збори, особливості їхнього правового регулювання в туризмі.....	140
9.4. Податкові пільги, особливості їхнього законодавчого регулювання в туризмі.....	143

Розділ 10. Правові засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності.....	146
10.1. Загальні правила здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності.....	146
10.2. Органи контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері туризму.....	148
10.3. Види державного контролю в туризмі.....	151
10.3.1. Контроль за додержанням ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності	151
10.3.2. Контроль за здійсненням туристичного супроводу	152
10.3.3. Податкові перевірки суб'єктів туристичної діяльності	153
10.3.4. Перевірки фондів соціального страхування	156
10.3.5. Перевірки інспекції з праці.....	158
10.3.6. Перевірки суб'єктів туристичної діяльності державними органами у сфері захисту прав споживачів	160
Розділ 11. Юридична відповідальність за порушення у сфері туристичної діяльності.....	161
11.1. Види порушень законодавства України у сфері туризму: загальні положення.....	161
11.2. Види юридичної відповідальності за правопорушення у сфері туризму.....	162
11.3. Відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства у сфері туристичної діяльності.....	167
Розділ 12. Правові аспекти співробітництва України з Європейським Союзом у сфері туризму	171
12.1. Правові основи євроінтеграційних процесів України й адаптація законодавства до норм Європейського Союзу	172
12.2. Гармонізація законодавства України про туризм з нормами Європейського Союзу.....	174
12.3. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС та його державами-членами. Основні напрями співпраці України з державами – членами ЄС у сфері туризму.....	177
12.4. Інститути громадянського суспільства і євроінтеграційні процеси в Україні: правові основи	179

Практичні завдання до навчальної дисципліни "Правове регулювання туристичної діяльності"	183
1. Законодавчі засади регулювання туристичної діяльності	183
2. Суб'єкти туристичних відносин.....	186
3. Організаційно-правові засади здійснення туристичної діяльності	187
4. Договірні відносини у сфері туризму.....	188
5. Туристичні формальності та безпека туризму	188
6. Правове регулювання порядку виїзду з України та в'їзду в Україну з метою туризму.....	189
7. Правове забезпечення страхування в туристичній діяльності	189
8. Особливості правового регулювання окремих видів туризму	190
9. Правове регулювання оподаткування суб'єктів туристичної діяльності	191
10. Правові засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туристичної діяльності.....	191
11. Юридична відповідальність за порушення у сфері туристичної діяльності.....	192
12. Правові аспекти співробітництва України з Європейським Союзом у сфері туризму.....	193
Рекомендована література.....	194
Основна.....	194
Додаткова.....	198
Інформаційні ресурси	200
Методичне забезпечення	202
Додатки.....	203

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Брусільцева Анна Миколаївна
Зима Олександр Григорович

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Відповідальний за видання *О. А. Сущенко*

Відповідальний редактор *М. М. Оленич*

Редактор *Н. І. Ганцевич*

Коректор *Н. І. Ганцевич*

План 2019 р. Поз. № 30-ЕНП. Обсяг 214 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*